

Pamäť národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník XVIII 2 • 2022 cena 2,99 €

ISSN 1336-6297
02
9 771336 629708

ŠTEFAN DUBČEK V KOMUNISTICKOM ODBOJI 1938 – 1945

PRVÍ SUDCOVIA Z ĽUDU

TRESTNÉ STÍHANIA ZA HANOBNÉ ÚSTAVNÝCH ČINITELOV

ÚPN HĽADÁ MATERIÁLY A SVEDECTVÁ O NÁSILNEJ LIKVIDÁCII REHOLÍ

Ústav pamäti národa hľadá pamätníkov a očitých svedkov zásahu voči reholiam v Akciách K a R. Zároveň prosíme príbuzných a priateľov prenasledovaných rehoľníkov, ktorí majú fotografický alebo listový materiál (napr. korešpondencie z väzenia, fotografie z čias komunistického režimu, denníky a i.), aby nám ho poskytli k nahliadnutiu, či archivácii. I malé svedectvo o bezpráví je dôležité pre pamäť národa.

Ústav pamäti národa

Miletičova 19

P. O. BOX 29

820 18 Bratislava

Tel. kontakt: 02/593 00 332, 02/593 00 311

Kontaktná osoba: František Neupauer, frantisek.neupauer@upn.gov.sk

POSTIHNUTÍ V KAMPANI PROTI TZV. BURŽOÁZNEMU NACIONALIZMU

Československý štát po roku 1945, a v jeho rámci osobitne komunistický režim, masovo postihoval nielen za náboženské cítenie, triednu príslušnosť, osobnú minulosť či politické názory, ale aj za národné cítenie. Najčastejšie sa tak dialo pod ideologickou nálepkou „separatizmu“ či „buržoázneho nacionalizmu“, ktorý bol režimom chápaný ako opak oficiálne hlásaného „proletárskeho internacionalizmu“.

V prípade, že ste aj vy, alebo vaša rodina patrili medzi postihnutých kvôli národnému cíteniu, alebo o takýchto osudoch viete vo vašom okolí, kontaktujte nás prosím.

Kontaktná osoba:

Mgr. Branislav Kinčok, PhD.

E-mail: branislav.kincok@upn.gov.sk

Milan Bárta
člen redakční rady

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,
pro komunistické Československo představovala politická perzekuce neodmyslitelný trvalý znak a důležitý stabilizační prvek. Intenzita a zaměření represe se během čtyřiceti let vlády komunistické strany měnily v závislosti na mezinárodním a vnitropolitickém vývoji, nikdy však úplně nevymizely. Dnes již není možné zjistit přesné počty soudně postižených osob, minimální odhad představuje čtvrt milionu lidí, číslo však bude nejspíše výrazně vyšší. Připočteme-li k tomu perzekuci mimosoudní povahy a postižené členy rodin, pohybují se počty občanů, zasažených nějakou formou perzekuce, kolem dvou milionů.

Vojtech Kárpáty na příkladu trestního stíhání hanobení politických elit na východním Slovensku ukazuje, že po skončení druhé světové války i bezprostředně po únoru 1948 byly v praxi uplatňovány zákony přijaté v době první republiky. Nově přijaté zákony (především zákon 231/1948 Sb. a trestní zákon z roku 1950) za stejné trestné činy stanovovaly daleko těžší tresty. Dobu proměny justice v povolený nástroj režimu, tentokrát z hlediska personální obměny, popisuje také Ondřej Podolec, který přibližuje počátky tzv. zlidovění soudnictví po únoru 1948. Juraj Vrábek předkládá konkrétní osud jedné z obětí takto vytvořeného systému. Veřejnost se pravdu o nezákonnostech dozvěděla v roce 1968 v období pražského jara. Symbolem reformního procesu se stal Alexander Dubček. Na osobu jeho otce, Štefana Dubčeka, se ve své studii zaměřil Tomáš Baláž. Po nástupu normalizace ovšem odvahu postavit se režimu v sobě našli jen nemnozí stateční. Martin Mocko přináší v rozsáhlé polemice kritické poznámky a doplnění k přínosné monografii Patrika Dubovského, věnované Janu Langošovi, jedné z nejvýraznějších osobností disentu. Autor v závěru uvádí, že své připomínky sepsal proto, aby „historický obraz nezostal rozostřený“. A to by mělo být cílem veškeré práce historiků a i časopisu *Paměť národa*.

Přeji vám příjemné čtení.

ŠTÚDIE

3 TOMÁŠ BALÁŽ

Štefan Dubček v komunistickom odboji 1938 – 1945

DOKUMENTY

22 ONDREJ PODOLEC

**Prví sudcovia z ľudu. Počiatky tzv. zľudovenia
súdництва po Februári 1948**

MATERIÁLY

34 VOJTECH KÁRPÁTY

**Prípady trestného stíhania hanobenia štátnych
a ústavných činiteľov v rokoch 1945 – 1953 na
východnom Slovensku**

SVEDECTVO

46 JURAJ VRÁBEL st.

Karol Vrábel – väzeň totality

POLEMIKA

62 MARTIN MOCKO

**Poznámky k monografii Patrika Dubovského o Jánovi
Langošovi**

84 RECENZIE

87 ÚPN INTERNE

Pamäť národa

2 • 2022
ročník XVIII
vychádza 4 x ročne

VYDÁVA

Ústav pamäti národa
Miletičova 19
820 18 Bratislava 218
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA

Šéfredaktor

Mgr. Branislav Kinčok, PhD.

Redaktori

Mgr. Daniel Halčín
Mgr. Pavol Makyna, PhD.
Mgr. Jana Maťašová

REDAKČNÁ RADA

Predseda

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia

PhDr. Milan Bárta, Ph.D.
doc. ThDr. Peter Borza, PhD.
prof. Dr. phil. Emília Hrabovec
Mgr. Peter Jašek, PhD.
PhDr. Jan Kalous, Ph.D.
Dr. phil. Beáta Katrebová Blehová
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
Mgr. Juraj Marušiak, PhD.
PhDr. Michal Pehr, Ph.D.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
Mgr. Jerguš Sivoš, PhD.
Dr. hab. Mirosław Szumiło
doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.
prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Mária Berdisová

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA

Fabian Chupáč

TLAČ

Ultra Print, s.r.o.
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Slávnostne vyzdobená budova v Starom
Smokovci pri príležitosti premenovania
Gerlachovského štítu na Stalinov štít (1949)
(Zdroj: TASR)

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2022
všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
30. októbra 2022

ŠTEFAN DUBČEK V KOMUNISTICKOM ODBOJI 1938 – 1945

TOMÁŠ BALÁŽ

Ak sa v dnešnej dobe spomenie meno Dubček, mnoho ľudí si vybaví meno Alexandra Dubčeka. Človeka, ktorý sa v roku 1968 stal prvým tajomníkom Ústredného výboru Komunistickej strany Československa a tým aj najvyššie postaveným človekom v republike. Stal sa tvárou obrodného procesu Pražskej jari a po okupácii v auguste 1968 sa postupne stával nepriateľom číslo jeden. Na oči verejnosti sa znova dostal až v novembri 1989. Mnoho ľudí však nevie, že jeho otec Štefan Dubček mal omnoho búrlivejší a dobrodružnejší život ako jeho syn. Doteraz však nevznikla žiadna práca, ktorá by sa zaoberala jeho kompletným životom. Cieľom tejto štúdie je priblížiť aspoň jednu kapitolu života Štefana Dubčeka, a to obdobie druhej svetovej vojny. Napriek tomu sa štúdia neobmedzuje len na tento krátky úsek, ale čiastočne osvetľuje aj predvojnové obdobie, ktoré Štefan Dubček strávil v Spojených štátoch amerických a neskôr aj v Sovietskom zväze. Povojnómu obdobiu, ktoré Dubček prežil v ústraní, je zasa venovaný záver štúdie.

Štefan Dubček sa narodil 23. augusta 1892 v Uhrovci.¹ Táto obec neďaleko Bánoviec nad Bebravou už na prelome 19. a 20. storočia žila socialistickými myšlienkami. Robotnícke hnutie sa tu začalo rozvíjať v prvom desaťročí 20. storočia.² V tomto období sa totiž v Uhrovci odohralo niekoľko štrajkov. Spočiatku sa týkali Zaiovej továrne na vychádzkové palice, v ktorej sa štrajky odohrali najprv v roku 1898 a neskôr v roku 1906, ako dôsledok vzniku závodnej organizácie sociáldemokratickej strany v roku 1905, s cieľom zlepšenia pracovných podmienok a odmien. Neskôr sa štrajky prejavili aj v Uhrovskej sklárni Jozefa Schreibera, pričom sa v nej štrajkovalo v rokoch 1902 a 1904. Tak ako v prípade zamest-

nancov továrne na vychádzkové palice, aj zamestnanci sklárne žiadali zvýšenie plátov a zlepšenie pracovných podmienok. Úspechu sa dočkali až v roku 1912, kedy sa im podarilo dosiahnuť skrátenie pracovnej doby.³

Obdobie rozvoja socialistických myšlienok v prostredí Uhrovca bolo zároveň obdobím detstva, dospievania a ranej mladosti Štefana Dubčeka. Sociálne pomery, v ktorých mladý Dubček vyrastal, a taktiež impulzy a udalosti, ktoré sa v tomto období odohrali, mu pravdepodobne predurčili jeho politické smerovanie. Ako neskôr uviedol jeho syn Alexander Dubček: „Keď sa otec učil za tesára, boli už v Uhrovci rozličné robotnícke záujmové skupiny.“⁴ A tiež: „Bez ohľadu na chudobu bol otec vždy politicky

rozmyšľajúci človek, a to od svojich mládeneckých rokov. Nebolo to náhodou. Vedel som od neho, ale aj od matky, že v tomto kraji s dlhou vlasteneckou tradíciou a relatívne vysokou gramotnosťou sa ľudia živo zaujímali o politické a spoločenské udalosti vonkajšieho sveta.“⁵

Ovplyvnený ľavicovými myšlienkami sa v roku 1910 ako osemnásťročný vydal do Budapešti, v tom čase centra uhorského robotníckeho hnutia. S mestom sa mladý Dubček začal postupne zoznamovať. Kvôli angažovaniu sa v tomto hnutí však prišiel o zamestnanie, a tak bol nútený Budapešť opustiť.⁶ Istý čas strávil aj vo Viedni, kde sa ako vyučený stolár venoval výrobe nábytku. Ani tu však dlho nepobudol.⁷

- 1 BENKO, Juraj. Hľadanie zaslúbenej zeme. Migračný a politický kompas Štefana Dubčeka. In: LONDÁK, Miroslav, MICHÁLEK, Slavomír a kol. *Dubček*. Bratislava: VEDA – vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2018, s. 25.
- 2 ZEMENE, R. Marián. Z dejín Uhrovca v rokoch 1848 – 1918. In: ŠÍŠMIŠ, Milan, BEŠTOVÁ, Elena, KVASNICOVÁ, Oľga eds. *Uhrovec*. Uhrovec: Obec Uhrovec, 2007, s. 45 – 46.
- 3 ZEMENE, R. M. Z dejín Uhrovca v rokoch 1848 – 1918, s. 45 – 46.
- 4 DUBČEK, Alexander. *Nádej zomiera posledná*. Bratislava: Národná obroda – Práca, 1993, s. 12.
- 5 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 11.
- 6 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 12.
- 7 MINÁČOVÁ, Libuša. *Svetobežník*. *Predvoj*, roč. 3, 1967, č. 45, s. 3.

Vidinu lepšej budúcnosti totiž videl v Amerike, ktorá už od druhej polovice 19. storočia predstavovala najväčšie centrum európskeho vysťahovalectva.⁸ Do „zasľúbenej zeme“ cestoval Štefan Dubček v júli 1912, pričom z prístavu v New Yorku smerovala jeho cesta do Chicaga, ktoré bolo považované za jeden zo symbolov americkej industriálnej konjunktúry, a zároveň predstavovalo aj jedno z centier slovenského vysťahovalectva v rámci Spojených štátov amerických.⁹ Hoci spočiatku býval mladý Dubček v slovenskej komunite, neskôr sa presťahoval do komunity írskej, v ktorej sa vedel lepšie a rýchlejšie naučiť anglický jazyk.¹⁰

Rovnako ako v Budapešti, tak aj v Chicagu sa mladý Štefan Dubček zapojil do robotníckeho hnutia, keďže sa pridal k slovenskej sekcii americkej socialistickej strany.¹¹ Zúčastňoval sa rôznych prednášok a kurzov verejného rečníctva. Okrem toho sa venoval gymnastike v slovenskom robotníckom klube, a taktiež amatérskemu divadlu v robotníckom dome v Chicagu.¹² V krajských spolkoch sa taktiež angažoval spolu so svojím bratrancom Jánom Dubčekom.¹³ Až do roku 1917 mal Štefan Dubček ideálny život. Okrem angažovania sa v robotníckom hnutí mal dobre platenú prácu v továrni na hudobné nástroje a v roku 1916 uvažoval o prijatí štátneho občianstva.¹⁴ Vstup Spojených štátov amerických do prvej svetovej vojny však túto idylku prerušil.

Štefan Dubček v mladosti (Zdroj: Archív M. Dubčeka)

Mladý Dubček ako presvedčený pacifista a človek, ktorý sa obával stretnutia na bojiskách so svojimi krajanmi v nepriateľských uniformách, sa chcel vojenskej službe vyhnúť. Ako sám uviedol v rozhovore o päťdesiat rokov neskôr: „*Bol som už vtedy čiastočne uvedomelý a nechcel som ísť bojovať za kapitalistické zriadenie. Tak som sa rozhodol, že ujdem zo Spojených štátov do Mexika.*“¹⁵ Spolu so svojím priateľom Jozefom Grigerom odišli do Ladera v Texase, kde stretli mnoho iných

mladých mužov, ktorí boli takisto odporcovia vojny a tiež chceli prekročiť hranice. Štefana Dubčeka a jeho kamaráta však pri prechode chytili, a tak sa dostali do ešte komplikovanejšej situácie. Pred súdom dostali možnosť buď zaplatiť pokutu 1000 dolárov alebo stráviť 18 mesiacov vo väzení. Naskytla sa im aj tretia možnosť, ktorá však znamenala nástup do armády. Keďže takú sumu peňazí nemali a vojenskú službu odmietali, neostávalo im nič iné, len prijať trest odňatia slobody, ktorý trval rok a pol. Z väzenia sa dostali až po skončení vojny. Štefan Dubček sa vrátil do Chicaga, kde pokračoval vo svojej práci v továrni na hudobné nástroje.¹⁶ Oproti predošlému obdobiu však nastala zmena, keďže v robotníckom dome sa zoznámil s mladou socialistkou a zároveň svojou krajankou Pavlínou Kobydovou, ktorá žila v Spojených štátoch amerických len o pár rokov dlhšie ako Štefan Dubček.¹⁷ Zoznámili sa v Slovenskom robotníckom dome v Chicagu, pravdepodobne len krátko po Dubčekom návrate z väzenia. Spoločné mali nielen ľavicové zmýšľanie, ale aj to, že obaja pochádzali z tej istej časti Slovenska, čo zrejme prispelo k tomu, že mali k sebe naozaj blízko.¹⁸ Ich sobáš sa konal 5. apríla 1919.¹⁹ Napriek tomu, že Štefan Dubček bol evanjelik a Pavlína Kobydová bola katolíčka, tak v ich prípade išlo o civilný sobáš, ktorý bol zároveň prvým civilným sobášom v ich kruhoch.²⁰ Mladému páru sa v ten istý

8 BENKO, J. Hľadanie zasľúbenej zeme, s. 32.

9 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 12; *The Statue of Liberty – Ellis Island Foundation – Passenger search* [online]. [cit. 2022-01-09]. Dostupné na: <https://heritage.statueofliberty.org/passenger>

10 BENKO, J. Hľadanie zasľúbenej zeme, s. 36.

11 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 12.

12 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 12.

13 Osobný archív (ďalej OA) Tomáša Baláža. Rozhovor s Milanom Dubčekom (13. 2. 2021).

14 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 12.

15 MINÁČOVÁ, L. Svetobežník, s. 3.

16 MINÁČOVÁ, L. Svetobežník, s. 3; DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 13.

17 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 14.

18 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 14.

19 OA Milana Dubčeka.

20 BENKO, J. Hľadanie zasľúbenej zeme, s. 40.

rok, konkrétne v decembri 1919, narodil ich prvý syn Július Dubček.²¹ Ich druhý potomok sa ale narodil už v slobodnom Československu.²²

ZAKLADAJÚCI ČLEN KOMUNISTICKEJ STRANY ČESKOSLOVENSKA V UHROVCI

Štefan Dubček sa v roku 1921 spolu so svojou manželkou v požehnanom stave a malým synom Júliusom vrátil do svojej domoviny, z ktorej pred takmer desiatimi rokmi odišiel. Dôvodom opustiť „zasľúbenú zem“ bola najmä vídina lepšej budúcnosti v novovzniknutom štáte Čechov a Slovákov, ktorú už v Spojených štátoch nevideli.²³ Stali sa tak jednými z tisícok Slovákov, ktorí sa po prvej svetovej vojne vrátili domov, do nového Československa.²⁴ Rodina Dubčekovcov sa vrátila do Štefanovho rodného Uhrovca, ktorý však už neprosperoval ako na sklonku 19. storočia.²⁵ Otec Dubček si spočiatku nevedel nájsť zamestnanie, no nádej svitla v auguste 1921, kedy spolu s krajanmi, ktorí sa taktiež vrátili zo Spojených štátov, založil „Americko-Slovenské Strojnícke Družstvo“²⁶, v rámci ktorého vznikla továreň na výrobu nábytku a v ktorej sa stal Štefan Dubček majstrom. Družstvo však po roku skrachovalo a nasledujúce obdobie musel otec Dubček živiť rodinu len z úspor.²⁷

V tomto období sa však angažoval aj politicky. Už v Spojených štátoch sa totiž z mladého socialistu stal pod vplyvom svojej manželky komunistom. Samotná Pavlína Dubčeková mala totiž omnoho radikálnejšie ľavicové zmysľanie než jej manžel.²⁸ Po návrate do Československa tak už bol Dubček človekom, ktorý inklinoval nie k socialistom, ale skôr ku komunistom. V praxi sa to ukázalo

Svadobná fotografia Štefana Dubčeka a Pavlíny Kobydovej (Zdroj: Archív M. Dubčeka)

25. septembra 1921, kedy sa v Uhrovci konala schôdza miestnej bunky Československej sociálnodemokratickej strany robotníckej (ČSSD), na ktorej sa

21 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 14.

22 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 14.

23 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 15.

24 BENKO, J. Hľadanie zasľúbenej zeme, s. 42.

25 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 15.

26 KUNÍK, Michal, JURIGA, Ján, ADAŠKA, Ondrej a kol. Zakladačný prospekt. *Slovenský denník*, roč. 4, 1921, č. 205, s. 4.

27 MINÁČOVÁ, L. *Svetobežník*, s. 3.

28 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 14.

malo rozhodnúť o ďalšom smerovaní strany.²⁹ Predsedajúcim bol práve Štefan Dubček, ktorý bol zároveň kľúčovou osobou pri ďalšom rozhodovaní. Výsledkom schôdze bolo prijatie platformy tretej internacionály, na základe ktorej vznikla miestna organizácia Komunistickej strany Československa. Štefan Dubček bol zvolený za jej predsedu.³⁰

Po tomto malom triumfe nastala v Dubčekovom živote aj jedna radosná udalosť pre celú rodinu. Dňa 27. novembra 1921 sa totiž manželom Dubčekovcom narodil ich druhý syn, Alexander Dubček. Pomenovaný bol podľa miestneho evanjelického učiteľa Alexandra Trančíka, ktorý zároveň prepustil Štefanovej rodine dom patriaci evanjelickej farnosti, v ktorom sa pred vyše storočím narodil Ľudovít Štúr.³¹ Napriek tomu, že mal Štefan Dubček šťastnú rodinu a politickú funkciu, chýbalo mu zamestnanie, ktorým by dokázal zabezpečiť svoju rodinu a určiť tak jej ďalšie smerovanie. V prvej polovici 20. rokov mu však opäť svitla nádej na lepšiu budúcnosť.³²

INTERHELPO – DUBČEKOVCI V SOVIETSKOM ZVÄZE

Vystahovalecké družstvo Interhelpo vzniklo v roku 1923 na základe výzvy Komunistickej strany Československa (KSČ) ako jedno z mnohých vystahovaleckých družstiev v Československu

(v Prahe sa začali formovať komúny ako Prago-Mašina, Reflektor a Čechocentr, na Kladne vznikla Kladenská komúna a na Hanej na Morave vznikla Slovácka komúna).³³ KSČ vyzývala československý proletariát na vytváranie skupín, ktoré by svojou technickou pomocou prispeli k pozdvihnutiu Sovietskeho zväzu.³⁴ Ten totiž na začiatku 20. rokov 20. storočia predstavoval krajinu na pokraji zrútenia, pričom vrcholom krízy v tomto období bol hladomor, ktorý postihol milióny obyvateľov Sovietskeho zväzu.³⁵ Vystahovalecké družstvo Interhelpo sa formovalo práve medzi rokmi 1923 a 1925, pričom za toto obdobie získavalo členstvo a financie na chod družstva, ktoré získali práve od vstupujúcich členov, keďže vstup do družstva bol spoplatnený.³⁶ Po vybavení všetkých oficiálnych bol nakoniec v nedeľu 23. marca 1925 vypravený zo Žiliny prvý transport Interhelpa, ktorého súčasťou bola zároveň aj rodina Štefana Dubčeka.³⁷

Cieľom putovania prvého transportu bolo mesto Pišpek³⁸ v sovietskom Kirgizsku, ktoré však nebolo také, aké bolo členom družstva prezentované na propagačných prednáškach. Išlo skôr o väčšiu dedinu bez vybudovanej infraštruktúry a taktiež bez elektrifikácie. Ubytovanie členom družstva poskytl v drevených, polorozpadnutých barakoch. Po tomto zážitku

dokonca niektoré rodiny z Interhelpa vystúpili a vrátili sa domov.³⁹ Nie však rodina Štefana Dubčeka. Spolu s ostatnými, ktorí sa rozhodli zotrvať, „postavili Pišpek na nohy“. Postupom času tu postavili pílu, tehelňu, garbiareň, textilnú fabriku, zámočnícke dielne, stolárske dielne, pekáreň, elektráreň, ústredné kancelárie a obytné domy.⁴⁰ Tie boli postavené v šachovnicovom postavení, pričom išlo o nápad Štefana Dubčeka, ktorý si takéto rozvrhnutie zástavby a číslovania ulíc priniesol ako skúsenosť zo Spojených štátov. Neskôr v týchto domoch našli domov všetci členovia Interhelpa, vrátane rodiny Dubčekovcov.⁴¹

Štefan Dubček bol v rámci Interhelpa vedúcim stolárskeho odboru a zriaďovateľom stolárskej dielne.⁴² Jeho začiatky pritom neboli ľahké. Spočiatku bola situácia náročná, keďže stolári nedisponovali dostatočným množstvom materiálu a navyše v máji 1926 vypukol v niekoľkých dielnach požiar, ktorý spôsobil škody vo výške niekoľko desiatok tisíc rubľov.⁴³ Aj v ťažkých chvíľach sa však dokázali ľudia zabaviť. Manželia Dubčekovci boli totiž členmi divadelného súboru, v ktorom vedeli zužitkovať svoje skúsenosti s ochotníckym divadlom na dobudnuté v Chicagu.⁴⁴

V rámci Dubčekovho pôsobenia v Interhelpe netreba zabudnúť na

29 BENKO, J. Hľadanie zaslúbenej zeme, s. 44.

30 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 19.

31 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 15 – 16.

32 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 20.

33 POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR. Dejiny československého robotníckeho družstva Interhelpo v sovietskej Kirgízii*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1961, s. 14.

34 POLLÁK, P. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*, s. 15.

35 BENKO, J. Hľadanie zaslúbenej zeme, s. 45.

36 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 20 – 21.

37 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 23.

38 V rokoch 1926 – 1991 nazývané Frunze, od roku 1991 nazývané Biškek.

39 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 26 – 27.

40 POLLÁK, P. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*, s. 88.

41 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 28.

42 POLLÁK, P. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*, s. 88.

43 POLLÁK, P. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*, s. 106 – 108.

44 POLLÁK, P. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*, s. 192.

človeka, ktorý v jeho neskoršom živote zohral dôležitú úlohu. Ján Osoha bol členom Komunistickej strany Československa od roku 1922. Rovnako ako Štefan Dubček aj on bol členom prvého transportu Interhela, ktorý do Sovietskeho zväzu pricestoval v roku 1925.⁴⁵ Osoha bol pôvodne mlynársky pomocník,⁴⁶ ktorý v počiatočnej fáze Interhela reprezentoval mlynársky odbor.⁴⁷ Postupom času sa však v rámci družstva uplatnil ako učiteľ, ktorý dokonca učil aj staršieho syna Štefana Dubčeka, ktorého si obľúbil.⁴⁸ Taktiež sa angažoval v mládežníckej organizácii Komunistického zväzu mládeže (Komsomol), ktorý bol založený v roku 1925. V prvých rokoch jeho existencie sa v ňom výrazne angažoval, keďže viedol politickú výchovu a krúžok telocvikárov.⁴⁹ O jeho politickom angažovaní svedčí aj fakt, že od 25. decembra 1925 do 1. apríla 1926 bol spolu so Štefanom Dubčekom členom predstavenstva Interhela.⁵⁰ Ako spoľahlivého súdruha ho predstavenstvo poslalo v roku 1927 do Taškentu, kde absolvoval strednú školu, robotnícku fakultu a štvorročnú stredoázijskú univerzitu. Nakoniec bol poslaný aj do Moskvy, kde vyštudoval stranícku vysokú školu.⁵¹ V roku 1935 bol vyslaný domov do Československa, kde mal pôsobiť v rámci Komunistickej strany Československa. Osudy Štefana Dubčeka a Jána Osohu sa tak po jeho odchode z Interhela znova stretli až po roku 1938.⁵²

Do vývoja družstva ale zasiahli v roku 1928 sovietske orgány, ktoré ho čiastočne reorganizovali. Výrobné kapacity boli totiž podriadené centrálnemu plánovanému systému, čo síce prinieslo čiastočne ekonomické zlepšenie, no narušilo to pôvodnú štruktúru družstva, ktoré dovtedy fungovalo ako samostatná jednotka.⁵³ V tom čase sa stalo členom armády sovietskych družstevníkov združených v Rade priemyselných družstiev Sovietskeho zväzu. Novoprijaté stanovy taktiež umožnili prijímanie nových členov z radov domáceho obyvateľstva.⁵⁴ Interhelpo tak stratilo svoju suverenitu, s ktorou do Sovietskeho zväzu pricestovalo a ktorú malo počas prvých rokov pobytu jeho členstva. Proces reorganizácie bol zavŕšený v roku 1932, keď sa Interhelpo rozdelilo na sedem samostatných družstiev. Rozhodli o tom Ústredný výkonný výbor Sovietskeho zväzu a tiež vláda Sovietskeho zväzu, keď 23. júna toho roku vydali zákon, na základe ktorého je „základnou výrobnou jednotkou družstvo s výrobou spoločného charakteru vyrábaných výrobkov“.⁵⁵

Nasledujúci vývoj sa však Štefana Dubčeka a jeho rodiny nedotkol. V roku 1932 bol totiž poslaný na školenie do Moskvy a v roku 1933 odišiel spolu so svojou rodinou na západ do mesta Gorkij,⁵⁶ kde sa zamestnal v novopostavenej továrni na automobily s názvom GAZ (Gorkovskij Avtozavod). Náplňou jeho práce bola príprava vnútorných častí karosérií áut,

Rodina Štefana Dubčeka v Pišpeku (1925)

(Zdroj: www.wikipedia.org)

výplní a panelov, ktoré sa v tom čase vyrábali z dreva. Taktiež mohol využiť znalosť angličtiny, keď do fabriky prišla skupina amerických inžinierov a technikov z firmy Ford Motor Company. Ich úlohou bolo zaškoliť ruských inžinierov do automobilovej výroby a tiež dozerať na zavádzanie montážnej linky podľa Fordovho štýlu. Dubček sa tak uplatnil nielen ako robotník, ale aj tlmočník, keďže väčšina domácich neovládala anglický jazyk. Vďaka tejto znalosti sa Štefan Dubček s niektorými americkými inžiniermi dokonca spriatelil a čoskoro ich pozval aj k sebe domov. On aj jeho manželka sa s nimi stretávali pri večeri alebo sa s nimi len rozprávali pri poháriku vodky.⁵⁷

Lenže 30. roky sa v Sovietskom zväze niesli aj v znamení vykonštruovaných

45 POLLÁK, P. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*, s. 273.

46 POLLÁK, P. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*, s. 273.

47 POLLÁK, P. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*, s. 88.

48 MOCKO, Martin. Otec a syn v odboji. In: LONDÁK, M., MICHÁLEK, S. a kol. *Dubček*, s. 69 – 70.

49 POLLÁK, P. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*, s. 200.

50 POLLÁK, P. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*, s. 266.

51 POLLÁK, P. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*, s. 190.

52 MOCKO, M. Otec a syn v odboji, s. 70.

53 JANÁK, Dušan, JIRÁSEK, Zdeněk. *Z historie československých vystěhoveckých družstev v Sovětském svazu (1923–1939)*. Opava: Slezská univerzita v Opavě – Fakulta veřejných politik v Opavě, 2015, s. 76.

54 POLLÁK, P. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*, s. 127 – 128.

55 POLLÁK, P. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*, s. 160 – 161.

56 Od roku 1991 pod pôvodným názvom Nižný Novgorod.

57 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 33 – 34.

politických procesov, ktoré sa nepriamo dotkli aj rodiny Štefana Dubčeka. Manželka Pavlína Dubčeková odišla v roku 1935 spolu so starším synom Júliusom Dubčekom naspäť do Československa, keďže samotný Július sa dostal do pouličnej bitky, pričom zranil jedného chlapca. Na základe vtedajších sovietskych zákonov mohol byť starší syn Štefana Dubčeka prísne potrestaný, a z tohto dôvodu spolu s mamou opustil Sovietsky zväz.⁵⁸ Otec Dubček tak ostal sám so svojím mladším synom, ktorého sa politické procesy dotkli tým spôsobom, že videl, ako začali postupne miznúť rodičia jeho spolužiakov alebo tým, že boli nútení na hodinách vytrhávať z učebníc strany, na ktorých boli v tom čase odsúdení súdruhovia.⁵⁹ V dôsledku postupne sa zhoršujúcej politickej situácie sa Štefan Dubček spolu so synom Alexandrom vrátil na jeseň 1938 do vtedy už postupne sa rozpadajúceho Československa.⁶⁰

NÁVRAT DO ČESKOSLOVENSKA

Štefan Dubček sa spolu s mladším synom vrátil do svojej domoviny v novembri 1938, teda len pár týždňov po podpísaní Mníchovskej dohody.⁶¹ Na základe tejto dohody stratila Československá republika veľkú časť svojho územia (Sudety), pričom po Viedenskej arbitráži pripadli južné územia Slovenska Maďarsku.⁶²

Okrem územných zmien dochádzalo v rámci Slovenska aj k zmenám politickým. V Žiline bola 6. októbra 1938 prijatá Žilinská dohoda, ktorú podpísali predstavitelia väčšiny slovenských politických strán.

Ján Osoha (Zdroj: TASR)

K rokovaniam však neboli pozvaní predstavitelia Komunistickej strany Československa a Československej sociálnodemokratickej strany. Predstavitelia slovenských politických strán sa touto dohodou prihlásili k autonómii Slovenska, ktorá sa do praxe dostala vymenovaním autonómnej slovenskej vlády. Tá bola vymenovaná 7. októbra 1938, pričom za ministra pre Slovensko bol vymenovaný Jozef Tiso. Okrem tohto ministerstva získala autonómna vláda ďalšie štyri. V tomto období, po vyhlásení autonómie, sa začína používať pojem Česko-Slovenská republika.⁶³

Práve do týchto územných a politických pomerov prišiel Štefan Dubček. Spolu so synom Alexandrom

Dubčekom sa tak opäť stretli s manželkou Pavlínou Dubčekovou a starším synom Júliusom Dubčekom. Otec Dubček sa taktiež stretol aj so svojím bratom Michalom Dubčekom, u ktorého jeho manželka so synom bývali.⁶⁴ Určite mu bol vďačný za to, že sa jeho rodinných príslušníkov ujal a jeho staršiemu synovi pomohol dokončiť školu, ktorý sa následne vyučil za montéra a sústružníka.⁶⁵ Michal Dubček si v 20. rokoch v Novom Meste nad Váhom založil podnik, ktorý nazval Americko-slovenské krajčírské družstvo a stal sa jeho riaditeľom a hlavným akcionárom. Tento podnik prevádzkoval aj nasledujúce roky.⁶⁶ Štefan Dubček sa však po návrate nechcel usadiť tak ako jeho brat. Politickú situáciu vnímal omnoho intenzívnejšie a už krátko po svojom príchode vyhľadával kontakty na komunistickú stranu.⁶⁷

ŠTEFAN DUBČEK A VZNIK ILEGÁLNEJ KOMUNISTICKEJ STRANY SLOVENSKA

Komunistická strana Československa zažívala koncom roka 1938 ťažké obdobie. Po vyhlásení autonómie Slovenska bola jej činnosť na danom území zakázaná. Strana tak postupne začínala prechádzať do ilegality.⁶⁸ Taktiež začalo dochádzať k štrukturálnym a personálnym zmenám v strane. V decembri 1938 došlo v rámci Komunistickej strany Československa k regionálnemu rozdeleniu Slovenska na štyri kraje (Bratislavský kraj, Žilinský kraj, Banskobystrický kraj a Prešovský kraj), ktoré mali určených svojich

58 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 35.

59 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 36 – 37.

60 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 39.

61 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 41.

62 LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny IV 1914 – 1938*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2010, s. 251 – 256.

63 LETZ, R. *Slovenské dejiny IV 1914 – 1938*, s. 264 – 265.

64 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 41.

65 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 35.

66 P. Naše stanovisko je gardistické. *Gardista*, roč. 1, 1939, č. 44, s. 9 – 10; DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 35.

67 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 44.

68 ČERNÁK, Tomáš, MOCKO, Martin. *HUSÁK v odboji a SNP 1938 – 1944*. Bratislava: Marenčin PT, 2016, s. 30.

oblastných vedúcich. Oblastným vedúcim Bratislavského kraja sa stal práve Ján Osoha, Dubčekov starý známy z Interhelpa.⁶⁹ Dubček sa s Osohom skontaktoval ešte v novembri 1938,⁷⁰ teda v čase, keď bol ešte len regionálnym funkcionárom na východnom Slovensku, ktorý mal na starosti roľnícku otázku.⁷¹ Obaja sa stretli u Dubčeka v Trenčíne, rozprávali sa o situácii predchádzajúcich rokov, pričom na záver sa Dubček opýtal, či by mu Osoha vedel zaobstarať nejaké zamestnanie. Ten však vzhľadom k svojmu vtedajšiemu nie práve vplyvnému postaveniu a taktiež k domácej politickej situácii veľa urobiť nemohol.⁷² Nie je presne známe, aká bola konkrétna náplň ilegálnej činnosti Štefana Dubčeka v počiatočnej fáze ilegality, keďže neskôr, počas výsluchov na Ústredni štátnej bezpečnosti tieto veci zamlčoval. V rozhovore pre týždenník *Predvoj* v roku 1967 však aspoň stručne spomenul túto ilegálnu činnosť: „Zo začiatku bolo mojou úlohou organizovať ilegálne prechody do zahraničia, najmä do protektorátu.“⁷³ V počiatočnej fáze ilegality si komunisti na Slovensku prešli mnohými zmenami.

Po vzniku Slovenského štátu v marci 1939 sa slovenskí komunisti dostali do nevýhodného postavenia. Vedenie Komunistickej strany Československa pre Slovensko ostalo po rozpade republiky v Prahe a kvôli politickým a územným zmenám s nimi slovenskí komunisti stratili spojenie. Prechod cez nové hranice nebol jednoduchý a kým sa podarilo spojenie obnoviť, na Slovensku už vznikla samostatná

Komunistická strana Slovenska (KSS). Strana však vznikla v zložitých podmienkach, keďže nemala finančné, materiálne a personálne zabezpečenie. Spočiatku bola strana v rámci možností podporovaná a koordinovaná z Prahy, no postupom času si dokázala zabezpečiť relatívnu samostatnosť. Za krátky čas sa sformovalo aj prvé ilegálne Ústredné vedenie Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS), ktorého členmi boli Július Ďuriš, člen pôvodného vedenia KSČ pre Slovensko, ktorý ostal v Prahe, Ľudovít Benada, dovtedy oblastný vedúci Žilinského kraja, a nakoniec Ján Osoha.⁷⁴

Zlomovým bodom pre komunistickú politiku boli udalosti z konca augusta 1939, a teda sovietsko-nemecký pakt a následne napadnutie Poľska. Sovietsko-nemecký pakt s názvom *Zmluva o neútočení medzi Nemeckom a Zväzom sovietskych socialistických republík*, tiež známa ako *Pakt Molotov-Ribentrop*, zastihol slovenských komunistov nepripravených.⁷⁵ Nastala tak situácia, ktorej veľká časť členstva nerozumela, no aj keď bol pre väčšinu komunistov tento pakt nepochopiteľný, neostávalo im nič iné, len dôverovať Sovietskemu zväzu. Prahe, ktorá disponovala občasným spojením s Moskvou, bolo moskovským vedením KSČ v priebehu septembra 1939 oznámené stanovisko k medzinárodnej situácii. V tejto situácii bol v rámci KSS prijatý dokument *Smernice pre vnútrostranícku a ideologickú kampaň*, ktorý sa niesol v duchu novej politiky Sovietskeho zväzu.⁷⁶ Prijatím tohto dokumentu prešla KSS do novej fázy

svojej činnosti. V prvej polovici roka 1939 to bola len strana, ktorá sa malými krokmi etablovala v prostredí ilegality, no na jeseň 1939 už mala vybudované štruktúry po celom Slovensku, ktorých členmi bolo viac ako tisíc ľudí. V čase vojny KSS pôsobila v podstate ako tichý hlas opozície, ktorej úlohou nebol otvorený boj voči režimu, ale jeho kritika a poukazovanie na nedostatky medzi obyvateľstvom.⁷⁷

DISTRIBÚTOR ILEGÁLNEJ TLAČE

V rámci tejto „osvety“ bola jednou z kľúčových zložiek ilegálna tlač. Už v čase pred vypuknutím vojny dochádzalo k distribúcii ilegálnych letákov, ktoré tak hlásali komunistickú propagandu. No na začiatku roka 1940 začala strana vydávať ilegálny časopis *Hlas ľudu*. Jeho vydávanie mal na starosti technický aparát strany, ktorého vedúcim bol Pavol Stahl. Na vznik tohto časopisu však boli potrebné prostriedky, ktoré mali zabezpečiť konkrétni ľudia. Ernest Klein, vedúci tretieho bratislavského rajóna (Bratislava bola v tom čase rozdelená v rámci delenia ilegálnej KSS na štyri rajóny) mal zabezpečiť tlačiarenské písmená a Vojtech Haas, majiteľ papiernictva vo Zvolene naklonený komunistom, mal zabezpečiť nielen potrebný papier, ale aj tlačiareň. K tvorbe samotného časopisu bol však potrebný aj spoľahlivý typograf. A práve toho pomohol strane zabezpečiť Štefan Dubček.⁷⁸

V máji 1940 kontaktoval Dubčeka Osoha s tým, že by privítal jeho účasť v budovaní ilegality v rámci

69 ČERNÁK, T., MOCKO, M. *HUSÁK v odboji a SNP 1938 – 1944*, s. 33 – 34.

70 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) Ústredňa štátnej bezpečnosti, 209 (ďalej 209), škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 931, archívne číslo (ďalej a. č.) 209-931-2. Zápisnica Štefana Dubčeka na ÚŠB z 21. 7. 1942, s. 2.

71 ČERNÁK, T., MOCKO, M. *HUSÁK v odboji a SNP 1938 – 1944*, s. 35.

72 A ÚPN Bratislava, f. 209, šk. č. 931, a. č. 209-931-2. Zápisnica Štefana Dubčeka na ÚŠB z 21. 7. 1942, s. 2.

73 MINÁČOVÁ, L. *Svetobežník*, s. 3.

74 ČERNÁK, T., MOCKO, M. *HUSÁK v odboji a SNP 1938 – 1944*, s. 50 – 52.

75 ČERNÁK, T., MOCKO, M. *HUSÁK v odboji a SNP 1938 – 1944*, s. 82.

76 ČERNÁK, T., MOCKO, M. *HUSÁK v odboji a SNP 1938 – 1944*, s. 104.

77 ČERNÁK, T., MOCKO, M. *HUSÁK v odboji a SNP 1938 – 1944*, s. 107.

78 SYRNÝ, Marek. *Slovenskí komunisti v rokoch 1939 – 1944*. Banská Bystrica: Belianum, Múzeum SNP, 2013, s. 35 – 36.

Rudolf Strechaj (rok 1951) (Zdroj: TASR)

strany. Po Dubčekovom súhlase mu Osoha oznámil, že o pár dní sa s ním stretne človek, ktorý sa mu predstaví ako Alex (krycie meno Pavla Stahla, vedúceho technického aparátu KSS) a podá mu ďalšie pokyny. O niekoľko dní tak došlo k stretnutiu Dubčeka so Stahlom, ktorý mu vysvetlil danú problematiku, teda že sa chystá vydanie ilegálneho časopisu, pre ktorý je potrebný spoľahlivý typograf. Dubček mu odporučil svojho známeho Rudolfa Strechaja, s ktorým mal pre Stahla vybaviť schôdzku. Stahl Dubčekovi zároveň oznámil, že mu bolo prideľené miesto ústredného kuriéra, pričom za svoj výkon mal byť aj financovaný. Nasledujúci deň odcestoval Dubček do Nového Mesta nad Váhom, kde Strechajovi predostrel ponuku pracovať ako typograf v ilegalite, s čím Strechaj súhlasil. Zakrátko sa v istom hostinci v Novom Meste nad Váhom konalo stretnutie, na ktorom boli prítomní Dubček, Stahl a Strechaj. Na tomto

stretnutí si Stahl a Strechaj dohodli konkrétne podmienky, zatiaľ čo Strechajovi bolo poskytnutých 300 korún na kúpu papiera. Štefan Dubček bol určený ako spojka, pričom náplňou jeho práce malo byť dodávanie rukopisov Stahlovi, ktorý mu mal neskôr odovzdať už hotové časopisy.⁷⁹

V prípade vydávania *Hlasu ľudu* mal teda Dubček kľúčovú pozíciu. Stahlovi boli najvyšším vedením strany odovzdané koncepty prác pre časopis, ktoré následne v Trenčíne predal do rúk Dubčeka. Od neho putovali tieto materiály do konkrétnych tlačiarň (Rudolf Strechaj si zadovážil tlačiarenský stroj, ktorý umiestnil v Čachticiach),⁸⁰ kde už dochádzalo k samotnej tvorbe. Po dokončení tohto procesu sa už hotové výtlačky dostali opäť do rúk Štefana Dubčeka, ktorého úlohou bola ich distribúcia po celom území Slovenska. Jeho cesty boli financované samotnou stranou, ktorá mu zabezpečila polročné železničné lístky. Samotný časopis vychádzal následne až do roku 1942, pričom za tieto dva roky vyšlo až 21 čísel a jeho náklad pozostával z tisícok kusov.⁸¹

V plnení svojich povinností sa Štefan Dubček ukázal ako spoľahlivý pracovník ilegálnej strany. Bol disciplinovaný a taktiež dodržiaval zásadu konšpirácie. To sa však ukázalo ako negatívum v rámci jeho rodiny, keďže obaja jeho synovia, ktorí boli v tom čase, teda v lete 1940, zamestnaní v Dubnici, sa chceli zapojiť do ilegálnej činnosti. Niektorí ich kolegovia boli totiž organizovaní v ilegálnej stránickej bunke, ktorá pripravovala aj sabotáž. Na adresu otca Dubčeka vraj padlo aj slovo zbabelec, keďže obaja mu vyčítali to, že on sa v ilegalite organizuje, no svojím synom to zakazuje, pričom im ani nepovie o náplni jeho

ilegálnej činnosti. Do tejto situácie nakoniec zasiahol sám Pavol Stahl. Hoci nebolo zvykom, aby sa Stahl a Dubček stretávali u neho doma, tak tentoraz túto zásadu porušil, aby mohol mladým chlapcom dohovoriť. Vysvetlil im, že ich otec vykonáva činnosť v celoslovenskom rozsahu, ktorá patrí medzi tie najdôležitejšie. V prípade jej narušenia by tak došlo k veľkému ohrozeniu, ktoré mohlo predstavovať práve angažovanie sa mladých Dubčekovcov v ilegalite. Bratia síce argumentovali tým, že v závode sa na nich budú pozerať ako na zbabelcov, no Stahl im v zapätí vysvetlil, že aj tieto nepríjemnosti musia podstúpiť v záujme niečoho väčšieho, čo on a ich otec reprezentujú. Július a Alexander Dubčekovci si nakoniec slová Pavla Stahla zobrali k srdcu a v rodine Štefana Dubčeka tak aspoň na istý čas zavládol pokoj.⁸²

HROZBA ZO STRANY ŠTÁTNYCH ORGÁNOV

Prvé roky činnosti ilegálnej KSS boli relatívne pokojné. Strana mala v podstate vybudované svoje štruktúry a zo strany štátnych orgánov necítila veľkú hrozbu. To sa zmenilo vtedy, keď proti nej zasiahla domáca spravodajská služba. Ústredňa štátnej bezpečnosti (ÚŠB) vznikla 1. januára 1940 na základe vládneho nariadenia. Mala na starosti agendu spravodajských politických oddelení polície a taktiež jej podliehali policajné riaditeľstvo, štátne policajné úrady a okresné úrady. Nešlo však o rozvedku, ale o policajný úrad, ktorý sa zameriaval na protištátne činy a obranné spravodajstvo.⁸³ Na druhej strane treba konštatovať, že vládnucci režim sa prostredníctvom prijímaných právnych noriem snažil zbaviť nespoľahlivých občanov, ktorí boli vnímaní ako nepriatelia režimu. Tými boli aj komunisti.

79 A ÚPN Bratislava, f. 209, šk. č. 931, a. č. 209-931-2. Zápisnica Štefana Dubčeka na ÚŠB z 21. 7. 1942, s. 3.

80 JABLONICKÝ, Jozef. *Samizdat o odboji 2. Štúdie a články*. Bratislava: Kalligram; Ústav slovenskej literatúry, 2006, s. 449.

81 SYRNÝ, M. *Slovenskí komunisti v rokoch 1939 – 1944*, s. 36.

82 Archív Múzea Slovenského národného povstania (ďalej A MSNP) Banská Bystrica, f. XII. bývalý Archív spomienok Ústav marxizmu-leninizmu Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ďalej XII.), číslo spomienok 2 131. Spomienky Pavla Stahla, s. 88 – 90.

83 MEDVECKÝ, Matej. *Kauza Imrich Sucký. Spravodajské eso Slovenského štátu*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2007, s. 24 – 25.

Vedúci detektívnej skupiny 4. (komunistického) oddelenia ÚŠB Imrich Sucký (Zdroj: A ÚPN)

V rokoch 1939 a 1940 však boli v relatívnom bezpečí. V tomto období ÚŠB stíhala komunistov skôr za menšie priestupky, pričom ich čas strávený za mrežami bol len veľmi krátky. Taktiež pre policajné orgány nebolo známe, ako je samotná strana organizovaná a kam až siahla.⁸⁴ Tento fakt hral v prospech komunistov rovnako ako to, že Sovietsky zväz bol v tom čase ešte stále spojencom Nemecka. Avšak po nemeckom útoku na Sovietsky zväz v júni 1941 nastalo pre komunistov obdobie prenasledovania. Krátko na to, teda len pár dní po útoku, dochádzalo

k preventívnemu zatýkaniu slovenských komunistov.⁸⁵ Kľúčovým sa pre ÚŠB stalo zatknutie Františka Vavru, pri ktorom pomáhalo aj gestapo (Geheime Staatspolizei). Vavro, ktorý pred zatknutím pôsobil ako oblastný vedúci stranického Banskobystrického kraja,⁸⁶ im počas svojich výsluchov vysvetlil celú organizáciu oblastného vedenia, ktorého bol vedúcim, a taktiež pomohol identifikovať členov strany ako Ján Osoha či Ľudovít Benada.⁸⁷ Vplyv na to však mal veľmi brutálny výsluch gestapa, po ktorom nakoniec Vavra zlomili a on sa tak stal

agentom-provokatérom. V praxi to znamenalo, že pomáhal ÚŠB a gestapu pri zatýkaní popredných členov strany. Po prepustení na slobodu pôsobil ako volavka, pričom mal konkrétnych ľudí vylákať na schôdzku, na ktorej boli následne zadržaní. V dôsledku jeho činnosti bol zatknutý aj Ľudovít Benada.⁸⁸

Mraky sa pomaly začali sťahovať aj nad Štefanom Dubčekom. Ešte do augusta 1941 sa podieľal na distribúcii *Hlasu ľudu*, kedy odovzdal Rudolfovi Strechajovi koncept, ktorý však už nedokázal využiť, keďže zakrátko bol zatknutý. Táto hrozba sa vznášala aj nad Štefanom Dubčekom. U neho v Trenčíne došlo k domovej prehliadke, ktorej sa však Dubček vyhol, keďže tam v tom čase nebol. V tomto období už totiž vedel, že je hľadaný, a z toho dôvodu sa rozhodol nezdržiať v mieste svojho bydliska. Útočisko našiel u svojho starého známeho, robotníka Jána Hedviga, u ktorého sa skrýval až do januára 1942. V tom čase zas odcestoval do Topoľčian ku svojej sestre Zuzane Dubčekovej, v tom čase už Herotovej, u ktorej však býval len mesiac, teda do marca 1942. Opäť sa vrátil do Trenčína ku Hedvigovi, kde ho však zastihla aj domová prehliadka. Zachránilo ho len to, že pri prehliadke ho príslušníci nelegitimovali, požiadali ho, aby počkal vonku, a práve túto príležitosť využil na útek z Trenčína, pričom jeho ďalšia cesta smerovala do Topoľčian, kde sa opäť ukrýval u svojej sestry.⁸⁹

Hoci v čase Dubčekovho ukrývania mu bolo znemožnené, aby vykonával svoju ilegálnu činnosť naplno, tak predsa sa podujal aspoň k niečomu. Práve v tomto čase sa podarilo Dubčekovi odhaliť Františka Vavra ako agenta-provokatéra. Vzhľadom k tomu, že vedel o jeho zastávke

84 MEDVECKÝ, M. *Kauza Imrich Sucký*, s. 61.

85 SYRNÝ, M. *Slovenskí komunisti v rokoch 1939 – 1944*, s. 60.

86 SYRNÝ, M. *Slovenskí komunisti v rokoch 1939 – 1944*, s. 54.

87 MEDVECKÝ, M. *Kauza Imrich Sucký*, s. 96.

88 ČERNÁK, T., MOCKO, M. *HUSÁK v odboji a SNP 1938 – 1944*, s. 200 – 201.

89 A ÚPN Bratislava, f. 209, šk. č. 931, a. č. 209-931-2. Zápisnica Štefana Dubčeka na ÚŠB z 21. 7. 1942, s. 6.

u istého fotografa v Novom Meste nad Váhom, rozhodol sa daného fotografa navštíviť a dal u neho vyhotoviť niekoľko desiatok kusov Vavrových fotografií. Tie následne nechal rozposlať medzi ostatných funkcionárov, v snahe zabrániť nejednému zatknutiu.⁹⁰

V čase ukrývania Štefana Dubčeka bolo pre neho dôležité, aby si zadovážil falošné doklady. Práve na to sa podujal Alexander Trančík, Dubčekov známy z Uhrovcu a krstný otec jeho mladšieho syna. Prvý falošný doklad mu Trančík vystavil v jeseni 1941 na meno Ján Brezina. Tento preukaz však Dubček nikdy nepoužil. Na prelome rokov 1941 a 1942 zhotovil Trančík ďalší falošný doklad, tentokrát na meno Vojtech Straňovský, ktorý bol vyplnený na základe informácií uvedených v osvedčení o štátnom občianstve, ktoré Dubčekovi poslal Osoha. Ako sa neskôr ukázalo, tak tento typ dokladov bol úradmi odhalený ako falošný. V dôsledku tejto skutočnosti musel Dubček tento preukaz spáliť. Štefan Dubček požiadal Trančíka o vystavenie falošných dokladov aj v čase svojho odchodu z Trenčína do Bratislavy. Doklad mal byť na meno Jozef Porubský. Tento preukaz doručila Dubčekovi jeho sestra, u ktorej sa vtedy ukrýval, spolu s inštrukciami jeho odchodu do Bratislavy.⁹¹

ČLEN III. ILEGÁLNEHO ÚSTREDNÉHO VEDENIA KSS

Situácia v Bratislave na jar 1942 však nebola o nič lepšia v porovnaní so

situáciou v lete 1941, kedy dochádzalo k masívnej vlne zatýkania komunistov. Prvé ilegálne ÚV KSS bolo rozbité, keďže Benada s Ďurišom boli zatknutí v dôsledku činnosti agenta-provokátora Vavra a jediný, kto ostal na slobode, bol Ján Osoha.⁹² Ten bol však na úteku, a hoci bola situácia nepriaznivá, strana musela mať aj naďalej svoje vedenie.

V septembri 1941 sa tak sformovalo druhé ilegálne ÚV KSS, do ktorého Osoha pribral Otta Kleina a Vincenta Škrabalu.⁹³ Otto Klein, po vojne premenovaný na Krajňák, bol pôvodne inštalatér a od roku 1939 člen oblastného vedenia strany v Bratislave. Vo vedení strany vydržal len niekoľko mesiacov, keďže 24. apríla 1942 bol zatknutý.⁹⁴ Vincent Škrabala bol členom Komunistickej strany Československa ešte pred rozpadom republiky. Po vzniku Slovenského štátu bol súčasťou ilegálnej KSS, pričom jeho pôsobisko bolo na strednom Slovensku, prevažne v oblasti Banskej Bystrice. V začiatkoch ilegality bol síce zatknutý, no v roku 1940 sa mu podarilo utiecť z väzenia, na čo vzápätí ilegálne opustil Slovensko a odcestoval do Sovietskeho zväzu. V júni 1941 sa však vrátil spolu s Viliamom Širokým, ktorý mal byť moskovským vedením KSČ dosadený do vedenia KSS, no 3. júla 1941 bol zatknutý. Jeho zatknutie bolo jedným z impulzov, ktoré rozpútali novú vlnu zatýkaní komunistov. Škrabala mal v tomto období šťastie, a hoci sa nakoniec dostal v septembri 1941 do

vedenia strany, tak aj on bol nakoniec (opäť) zatknutý.⁹⁵ Dokonca len krátko pred Ottom Kleinom, teda 23. apríla 1942.⁹⁶ Naviac v začiatkoch formovania druhého ilegálneho ÚV KSS mali vrchní predstavitelia strany problémy najmä z organizačného a technického hľadiska. Len čiastočne sa podarilo nadviazať spojenie s členmi, ktorí ostali na slobode a kvôli slabému personálnemu zabezpečeniu boli odkázaní na nábor nových členov. V prípade náboru však prevyšovala kvantita nad kvalitou.⁹⁷

V čase Dubčekovho príchodu do Bratislavy, teda 24. alebo 25. apríla 1942, už bolo rozbité aj druhé ilegálne ÚV KSS. V Bratislave sa snažil skontaktovať s Osohom, poprípade s inými členmi ilegálnej strany.⁹⁸ Jeho prvým kontaktom bol Matej Župančič, člen ilegálnej KSS a jeden z ľudí, ktorí sa podieľali na tlačení *Hlasu ľudu*.⁹⁹ Dubček sa s ním stretol po príchode do Bratislavy. Vysvetlil mu svoju situáciu a taktiež ho oboznámil s tým, že hľadá spojenie na Cyrila (krycie meno Jána Osohu), resp. na vedenie strany.¹⁰⁰ Župančič mu zas vysvetlil, ako pokročila jeho práca za posledné mesiace, tiež spomenul informácie o zatknutých osobách a iné podrobnosti týkajúce sa strany.¹⁰¹ V závere mu však spomenul, že kontakt na Osohu nemá. Dubček nakoniec požiadal Župančiča o ubytovanie, keďže v tom čase ešte nemal v Bratislave zabezpečený byt. Dočasne mu bol ponúknutý priestor kotolne,

90 Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, f. Ilegálny ÚV KSS 1939 – 1945, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 394. Zápisnica Mateja Župančiča na ÚŠB z 3. 8. 1942, s. 7 – 8.

91 SNA Bratislava, f. Ilegálny ÚV KSS 1939 – 1945, inv. č. 391. Zápisnica Štefana Dubčeka na Krajskom súde 16. 3. 1943, s. 3 – 4.

92 ČERNÁK, T., MOČKO, M. *HUSÁK v odboji a SNP 1938 – 1944*, s. 203.

93 JABLONICKÝ, J. *Samizdat o odboji 2. Štúdie a články*, s. 475.

94 JABLONICKÝ, J. *Samizdat o odboji 2. Štúdie a články*, s. 278.

95 JABLONICKÝ, J. *Samizdat o odboji 2. Štúdie a články*, s. 328.

96 ČERNÁK, T., MOČKO, M. *HUSÁK v odboji a SNP 1938 – 1944*, s. 209.

97 Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS) Praha, f. Zbierka rôznych písomností, a. č. S-53-9. Situačná zpráva č. 5 o komunistickej činnosti na Slovensku a v Maďarsku z 10. 9. 1943, s. 1.

98 A ÚPN Bratislava, f. 209, šk. č. 931, a. č. 209-931-2. Zápisnica Štefana Dubčeka na ÚŠB z 21. 7. 1942, s. 8.

99 SNA Bratislava, f. Ilegálny ÚV KSS 1939 – 1945, inv. č. 394. Zápisnica Mateja Župančiča na ÚŠB z 3. 8. 1942, s. 3.

100 A ÚPN Bratislava, f. 209, šk. č. 931, a. č. 209-931-2. Zápisnica Štefana Dubčeka na ÚŠB z 21. 7. 1942, s. 7.

101 SNA Bratislava, f. Ilegálny ÚV KSS 1939 – 1945, inv. č. 394. Zápisnica Mateja Župančiča na ÚŠB z 3. 8. 1942, s. 7.

kde prespal a ako nocľah ju využíval nasledujúce dva mesiace.¹⁰² Podľa Župančiča sa u neho Dubček zdržiaval od 27. apríla do 14. mája 1942.¹⁰³

Hoci sa Štefan Dubček snažil nadviazať spojenie s Osohom prostredníctvom iných členov strany, pozitívny výsledok sa nedostavil, pretože tak ako Dubček, aj oni sa usilovali o to isté. Štefan sa tak v tomto musel spoľahnúť na seba. Z minulosti vedel, že Osoha sa zdržiaval v prostredí Horského parku, pričom sám Dubček sa s ním na tomto mieste neraz stretol. Z toho dôvodu sa rozhodol navštíviť toto miesto desať dní po sebe a skúšať šťastie. Odhodlanie sa vyplatilo 10. mája 1942, kedy došlo po dlhej dobe k stretnutiu medzi Osohom a Dubčekom.¹⁰⁴ Podľa Župančiča však Dubčekovi sprostredkoval schôdzku s Osohom istý bankový úradník.¹⁰⁵ Počas stretnutia sa ho Osoha opýtal, či je naďalej ochotný pokračovať v ilegálnej činnosti. Dubček súhlasil a taktiež požiadal o financie, ktoré mu Osoha prisľúbil. Neskôr teda dostal od Osohu 1 000 korún¹⁰⁶ a prostredníctvom Eugena Neumanna, španielskeho interbrigadistu a od roku 1941 člena ilegálnej KSS,¹⁰⁷ sa mu podarilo vybaviť bývanie, ktoré predtým využíval sám Neumann.¹⁰⁸

Keďže druhé ilegálne ÚV KSS bolo rozbité, Osohovou úlohou, ako jediného člena vedenia prvého aj druhého, bolo vytvoriť tretie. Do vedenia tak prizval Jozefa Lietavca, predvojnového funkcionára komunistickej mládeže a člena ilegálnej KSS, ktorý za svoju

Členom III. ilegálneho Ústredného vedenia KSS bol aj Jozef Lietavec (1951)
(Zdroj: TASR)

odbojovú činnosť strávil obdobie od novembra 1939 do marca 1940 za mrežami,¹⁰⁹ a svojho starého známeho Štefana Dubčeka, ktorý sa počas svojho obdobia v ilegalite ukázal ako oddaný člen strany.¹¹⁰ Hoci boli obaja spoľahliví, za iných okolností by si ich zrejme do vedenia strany nevybral. Na tieto pozície potreboval schopnejších a spoľahlivejších ľudí, no v danej situácii nemal veľmi na výber.¹¹¹

Štefan Dubček mal ako člen tretieho ilegálneho ÚV KSS na starosti technickú organizáciu strany a taktiež mal za úlohu nadviazať kontakty, ktoré sa stratili po zatknutí prvého a druhého

ilegálneho ÚV KSS. V prípade nadviazania kontaktov bolo potrebné zistiť tajné heslá, ktoré však poznali len členovia, ktorí boli v tom čase už zatknutí. Z toho dôvodu bolo potrebné nadviazať spojenie s ľuďmi, ktorí boli v tom čase zatvorení na Krajskom súde v Bratislave. Nakoniec sa podarilo získať heslá, vďaka čomu bolo aj obnovené spojenie medzi úradmi a závodmi.¹¹²

Dubček sa v rámci ilegálnej činnosti v mesiacoch jún a júl 1942 stretával aj so snúbenicou Eugena Neumanna, Frídou Baumerovou, ktorá pravdepodobne kvôli svojmu židovskému pôvodu mala byť prepustená zo zamestnania a taktiež sa obávala, že sa v najbližšej dobe stane súčasťou jedného z transportov. Dubček sa s ňou stretol dvakrát, pričom na oboch stretnutiach mu odovzdala obálku s nemalým množstvom peňazí a požiadala ho, aby ich predal Osohovi. Taktiež žiadala, aby jej Osoha vybavil byt, v ktorom by sa mohla ubytovať. To, že Osoha žiadny byt nevybavil, jej mal Dubček oznámiť na treťom stretnutí, ku ktorému však nedošlo, keďže Dubček bol krátko pred ním zatknutý.¹¹³

Štefan Dubček sa tiež podujal organizovať sabotážnu akciu. V máji 1942 sa stretol s Jurajom Viglanským, v tom čase zamestnancom Robotníckej sociálnej poisťovne, ktorému navrhol previesť sabotážne akcie v niektorých bratislavských podnikoch.¹¹⁴ Viglanský sa poznal s istým Viktorom Belejom, ktorý bol jeho

102 A ÚPN Bratislava, f. 209, šk. č. 931, a. č. 209-931-2. Zápisnica Štefana Dubčeka na ÚŠB z 21. 7. 1942, s. 7.

103 SNA Bratislava, f. Ilegálny ÚV KSS 1939 – 1945, inv. č. 394. Zápisnica Mateja Župančiča na ÚŠB z 3. 8. 1942, s. 8.

104 A ÚPN Bratislava, f. 209, šk. č. 931, a. č. 209-931-2. Zápisnica Štefana Dubčeka na ÚŠB z 21. 7. 1942, s. 8.

105 SNA Bratislava, f. Ilegálny ÚV KSS 1939 – 1945, inv. č. 394. Zápisnica Mateja Župančiča na ÚŠB z 3. 8. 1942, s. 8.

106 A ÚPN Bratislava, f. 209, šk. č. 931, a. č. 209-931-2. Zápisnica Štefana Dubčeka na ÚŠB z 21. 7. 1942, s. 9.

107 JABLONICKÝ, J. *Samizdat o odboji 2. Štúdie a články*, s. 299.

108 SNA Bratislava, f. Ilegálny ÚV KSS 1939 – 1945, inv. č. 394. Zápisnica Mateja Župančiča na ÚŠB z 3. 8. 1942, s. 9.

109 JABLONICKÝ, J. *Samizdat o odboji 2. Štúdie a články*, s. 285.

110 SYRNÝ, M. *Slovenskí komunisti v rokoch 1939 – 1944*, s. 97.

111 JABLONICKÝ, J. *Samizdat o odboji 2. Štúdie a články*, s. 498.

112 A MSNP Banská Bystrica, f. XII., prírástkové číslo (ďalej príř. č.) 50/66. Spomienky Štefana Dubčeka, s. 5 – 6.

113 A ÚPN Bratislava, f. 209, šk. č. 931, a. č. 209-931-2. Zápisnica Štefana Dubčeka na ÚŠB z 21. 7. 1942, s. 12.

114 A ÚPN Bratislava, f. 209, šk. č. 931, a. č. 209-931-2. Zápisnica Štefana Dubčeka na ÚŠB z 3. 8. 1942, s. 9.

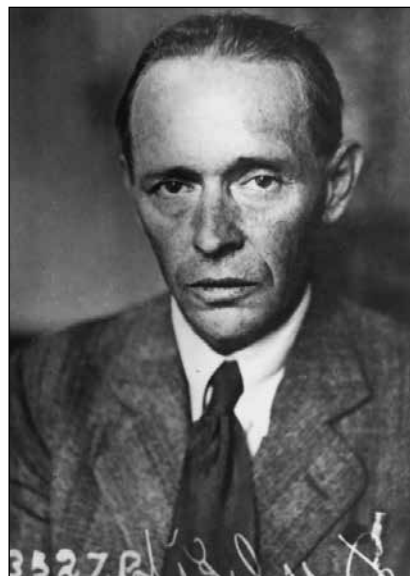
spoluziak z kurzu meštianskej školy a zároveň bol aj robotníkom v rafinérii Apollo. Beleja sa teda opýtal, či by bolo možné previesť takúto sabotážnu akciu prostredníctvom umiestnenia výbušnín v továrni. Belej s tým nesúhlasil, keďže podľa neho boli v továrni prísne opatrenia.¹¹⁵ Dubčekovi sa síce podarilo prostredníctvom Jozefa Kolaříka, spolupracovníka ilegálnej KSS,¹¹⁶ získať rozbušky spolu s budíkom, no k výrobe samostatnej výbušniny nedošlo. Celý plán sabotážnej akcie zostal tak len v teoretickej rovine.¹¹⁷ Hoci Dubčekovi táto príležitosť nevysla, uplatniť sa dokázal aj v organizovaní inej ozbrojenej akcie.

Do júna 1941 spočívala činnosť ilegálnej KSS v prejavoch odporu, ktoré boli nenásilné. Avšak na jar 1942 sa do praxe začala postupne dostávať myšlienka, ktorá vznikla už dávnejšie, a teda vytváranie ozbrojených partizánskych jednotiek. Nebola to však jednoduchá úloha, keďže nešlo len o to postaviť sa proti režimu so zbraňou v ruke, no zároveň absolvovať aj niekoľkomesačný pobyt v horách a rovnako aj byť odbojovo aktívny v ťažkých podmienkach.¹¹⁸ Od marca 1942 začali na Slovensku deportácie židovského obyvateľstva, ktoré donútili komunistov konať, keďže mnoho členov strany patrilo do tejto skupiny.¹¹⁹

Značný vplyv na vznik partizánskych skupín mal Jaroslav Hlinenský, stranícky funkcionár ilegálnej KSS

v Bratislave, ktorý na Osohu naliehal, aby povolil vznik partizánskej skupiny. Osoha s tým nakoniec súhlasil.¹²⁰ Dňa 30. mája 1942 sa tak sformovala desaťčlenná skupina komunistických odbojárov, ktorí odchádzali do hôr dobrovoľne. So súhlasom Jána Osohu sa jej veliteľom stal práve Jaroslav Hlinenský a na návrh Alexandra Markuša, pôvodne učiteľa a v rámci ilegálnej strany zameraného na vydávanie tlače,¹²¹ bola skupina pomenovaná ako *Partizánska skupina Janka Kráľa*.¹²² Hlinenský bol presvedčený o dobrej organizovanosti partizánskej skupiny,¹²³ no opak bol pravdou. Mal síce k dispozícii sedem vojenských pištolí aj s nábojmi, ktoré mu zabezpečil Eugen Neumann, no na partizánske aktivity to nebolo dostatočné.¹²⁴ Týždeň pred odchodom tak žiadal od Osohu a Dubčeka zbrane, ku ktorým však nemali prístup. Osoha ale Hlinenskému spomenul, že potrebné zbrane sa nachádzajú v Piešťanoch, na čo Hlinenský odvetil, že o nich vie a že nebude pre neho problém ich zaobstarať.¹²⁵

Fungovanie partizánskej skupiny však nebolo také jednoznačné, ako tvrdil Hlinenský. Ani s odstupom istého času nebola skupina bojaskopná. Členovia skupiny sa až príliš spoliehali na pomoc ÚV KSS, v dôsledku čoho nastal problém so zásobovaním a taktiež s dovozom iných materiálnych potrieb. Skupina rovnako nedisponovala zbraňami, s ktorými by sa mohli pustiť

Štefan Dubček po zatknutí ÚŠB (Zdroj: A ÚPN)

do otvoreného boja. Okrem iného im chýbali aj výbušniny na uskutočňovanie sabotážnych akcií.¹²⁶ Jedným z tých, ktorí sprostredkovali materiálne zabezpečenie, bol aj Štefan Dubček. Stretával sa s manželkami niektorých členov skupiny, ktorým odovzdával potrebné financie, potraviny, ale aj alkohol. Všetky tieto komodity sa k Dubčekovi dostali prostredníctvom mnohých členov ilegálnej strany.¹²⁷ Štefan Dubček tiež dostal za úlohu rozmnožiť *Smernice pre bojové Jánošíkovské družiny na Slovensku*, čo aj urobil a s Osohom tiež debatovali o vydávaní *Hlasu ľudu*.¹²⁸

115 SNA Bratislava, f. Ilegálny ÚV KSS 1939 – 1945, inv. č. 394. Zápisnica Juraja Viglanského na ÚŠB z 3. 8. 1942, s. 9.

116 JABLONICKÝ, J. *Samizdat o odboji 2. Štúdie a články*, s. 274.

117 A ÚPN Bratislava, f. 209, šk. č. 931, a. č. 209-931-2. Zápisnica Štefana Dubčeka na ÚŠB z 3. 8. 1942, s. 9 – 10.

118 SYRNÝ, M. *Slovenskí komunisti v rokoch 1939 – 1944*, s. 97.

119 JABLONICKÝ, J. *Samizdat o odboji 2. Štúdie a články*, s. 499.

120 SNA Bratislava, f. Ilegálny ÚV KSS 1939 – 1945, inv. č. 391. Zápisnica Štefana Dubčeka na Krajskom súde zo 16. 3. 1943, s. 87.

121 JABLONICKÝ, J. *Samizdat o odboji 2. Štúdie a články*, s. 293.

122 JABLONICKÝ, J. *Samizdat o odboji 2. Štúdie a články*, s. 502.

123 SNA Bratislava, f. Ilegálny ÚV KSS 1939 – 1945, inv. č. 391. Zápisnica Štefana Dubčeka na Krajskom súde v Bratislave zo 16. 3. 1943, s. 87.

124 SNA Bratislava, f. Ilegálny ÚV KSS 1939 – 1945, inv. č. 357. Zápisnica Eugena Neumanna na ÚŠB z 21. 7. 1942, s. 12.

125 SNA Bratislava, f. Ilegálny ÚV KSS 1939 – 1945, inv. č. 391. Zápisnica Štefana Dubčeka na Krajskom súde v Bratislave zo 16. 3. 1943, s. 5.

126 JABLONICKÝ, J. *Samizdat o odboji 2. Štúdie a články*, s. 502.

127 SNA Bratislava, f. Ilegálny ÚV KSS 1939 – 1945, inv. č. 394. Zápisnica Mateja Župančiča na ÚŠB z 3. 8. 1942, s. 11; Zápisnica Juraja Viglanského na ÚŠB z 3. 8. 1942, s. 7 – 8; A ÚPN Bratislava, f. 209, šk. č. 931, a. č. 209-931-2. Zápisnica Štefana Dubčeka na ÚŠB z 21. 7. 1942, s. 13 – 15.

128 A ÚPN Bratislava, f. 209, šk. č. 931, a. č. 209-931-2. Zápisnica Štefana Dubčeka na ÚŠB z 21. 7. 1942, s. 13.

ZADRŽANIE A VÄZNENIE

Dubčekovo pôsobenie vo vedení tretieho ilegálneho ÚV KSS bolo síce krátke, no jeho činnosť bola bohatá. Nielen na Dubčeka, ale na celý ilegálny ÚV KSS sa v júli 1942 vzniesol tieň hrozby. Dňa 17. júla 1942 došlo k zaisteniu partizánskej skupiny Janka Kráľa, pričom jedenástich z trinástich členov našli priotrávených hubami. Celá skupina bola následne presunutá do Bratislavy na ÚŠB, kde Jaroslav Hlinenský pravdepodobne počas výsluchu priznal, že manželka Alexandra Markuša, Helena Markušová, zabezpečuje spojenie s Osohom. Markušová bola nasledujúce dni sledovaná, až 19. júla 1942 nevedomky priviedla tajných agentov na stretnutie s Jánom Osohom.¹²⁹

Miestom stretnutia bolo Slávičie údolie.¹³⁰ Osoha sa tu stretol aj so Štefanom Dubčekom, ktorý mu odovzdal aktovku, do ktorej Osoha nazbieral egreše a ríbezle. Túto aktovku mal neskôr odovzdať manželke jedného člena strany, ktorý bol v tom čase už väznený.¹³¹ Štefan Dubček bol zatknutý nejaký čas na to, medzi piatou a šiestou hodinou popoludní v Mlynskej doline. K spísaniu protokolu o zadržaní došlo podvečer okolo siedmej hodiny a následne bol Dubček daný do vyšetrovacej väzby.¹³² Okrem Štefana Dubčeka bolo zatknuté celé vedenie tretieho ilegálneho ÚV KSS. Ján Osoha bol zatknutý spolu s Helenou Markušovou v ten istý deň, rovnako ako Eugen Neumann spolu so svojou snúbenicou Frídou Baumerovou.¹³³ Na slobode ostal ešte Jozef Lietavec. Ten sa mal 22. júla 1942 stretnúť v Novom

Meste nad Váhom s Neumannom, no ten bol v tom čase už zadržaný a počas výsluchu prezradil miesto aj podmienky stretnutia. V dôsledku toho tak bol zadržaný aj Jozef Lietavec.¹³⁴

Štefan Dubček tak bol zatknutý v rovnakom čase ako mnoho jeho spolupracovníkov. Vypočúvaný bol na Ústrední štátnej bezpečnosti, v budove Policajného riaditeľstva, kde bol v čase pred vydaním rozsudku aj väznený. Nasledujúce dni si Dubček prešiel mnohými výsluchmi.¹³⁵ Tie vo svojich pamätiach opísal Pavel Branko (mladý odbojár ilegálnej KSS, ktorý bol vypočúvaný v rovnakom čase ako Štefan Dubček) takto: „*Takže keď ma po zatknutí predhodili ráňave chlapovi (neskoršie som sa dozvedel aj meno, Drgonec), ktorý mi hneď na úvod pästou dodrúžgal tvár a vyrazil zo žalúdka všetko, čo v ňom bolo, premkol ma strach, že nakoniec všetko vytáram.*“¹³⁶ O ďalšom výsluchu zas napísal: „*Drgonec ma znova začal obrábať pästami, ale sú aj horšie veci, to som vedel. Na miesto nich sa však otvorili dvere a tam, podopierané dvoma chlapmi, sa objavili trosky Vila Zábojníka s tvárou zmenenou na kašu.*“¹³⁷ Takto teda v praxi vyzerali výsluchy na ÚŠB. Na svoje zatknutie a výsluchy si zaspomínal aj sám Štefan Dubček: „*Dňa 19. VII. 1942 nás v Slávičom údolí chytili, odviekli na ÚŠB, kde nás týrali a vypočúvali.*“¹³⁸

Okrem Dubčeka bolo vypočúvaných mnoho iných zaistených členov, pričom jednotlivé verzie, ktoré uviedli na výsluchu, sa porovnávali s výpoveďami ich zadržaných kolegov. Vyšetrovatelia mnohokrát zavádzali, aby

vypočúvaného zneistili a tak z neho dostali pravdivé priznanie. Kľúčovým sa v tomto procese ukázalo nájdenie stranického archívu ÚV KSS, ktorý si viedol Ján Osoha, čím porušil zásady konšpirácie. Pre vypočúvaných komunistov to predstavovalo obrovskú nevýhodu, keďže už nemohli zamlčať skutočnosti, o ktorých ÚŠB vedela.

Po sériách výsluchov bolo nakoniec podľa zápisníc vypracované 114-stranové trestné oznámenie. Štátnemu zastupiteľstvu bolo toto oznámenie odovzdané Ústredňou štátnej bezpečnosti 22. augusta 1942. Vypočutí väzni boli zároveň presunutí z budovy ÚŠB do väznice krajského súdu v Bratislave (dnešného Justičného paláca). Na pomery v tejto inštitúcii si zaspomínal aj Pavel Branko: „*No kým došlo v novembri 1942 k procesu, viedol som v bratislavskom Justičáku každodenný život obvineného vyšetrovanca, do značnej miery vyplnený štúdiom jazykov, umenia a dejín. Inštitúcie bývajú totiž zotrvačné a väzenstvo farskej republiky si zachovalo všeličo z demokratickej minulosti, takže nepredstavovalo také hrôzy ako kriminály pseudokomunistickej totality päťdesiatych rokov.*“¹³⁹ Nie je síce jasné, ako trávil Štefan Dubček svoj čas vo väznici krajského súdu, no je pravdepodobné, že obdobie, ktoré tam prežil, nebolo až také zlé ako v čase jeho zadržania na ÚŠB. Dubček bol v tom čase členom skupiny Osoha a spol., ktorá sa pred súd dostala až v marci 1944. Celkovo ju tvorilo dvadsaťosem osôb, pričom samotný rozsudok bol vynesený 31. marca 1944. Najvyšší trest dostal Ján Osoha, a teda

129 JABLONICKÝ, J. *Samizdat o odboji 2. Štúdie a články*, s. 504 – 505.

130 MOCKO, M. *Otec a syn v odboji*, s. 82.

131 A ÚPN Bratislava, f. 209, šk. č. 931, a. č. 209-931-2. Zápisnica Štefana Dubčeka na ÚŠB z 3. 8. 1942, s. 11.

132 A ÚPN Bratislava, f. 209, šk. č. 931, a. č. 209-931-2. Zpráva o zadržaní a zatknutí Štefana Dubčeka.

133 JABLONICKÝ, J. *Samizdat o odboji 2. Štúdie a články*, s. 505.

134 SYRNÝ, M. *Slovenskí komunisti v rokoch 1939 – 1944*, s. 111.

135 MOCKO, M. *Otec a syn v odboji*, s. 82 – 83.

136 BRANKO, Pavel. *Proti prúdu*. Bratislava: Marenčin PT, 2011, s. 65 – 66.

137 BRANKO, P. *Proti prúdu*, s. 66.

138 MINÁČOVÁ, L. *Svetobežník*, s. 3.

139 BRANKO, P. *Proti prúdu*, s. 69.

V období Dubčekovho odsúdenia už činnosť KSS organizovalo piate ilegálne ústredné vedenie – Karol Šmidke, Gustáv Husák a Ladislav Novomeský (Zdroj: TASR)

14 rokov väzenia. Oproti nemu dostal Dubček výrazne nižší trest, iba 2 roky a 4 mesiace väzenia.¹⁴⁰

Odsúdení boli následne prevezení do väzenia v Nitre, kde si už v tom čase odpykávali trest politickí väzni ako Viliam Široký či Július Ďuriš.¹⁴¹ V tomto období už existovalo piate ilegálne ÚV KSS, ktorého členmi boli Karol Šmidke, Ladislav Novomeský a Gustáv Husák.¹⁴² S príchodom Slovenského národného povstania v auguste 1944 bol zároveň rozpracovaný aj plán oslobodenia politických väzňov v Nitre. V tejto otázke mali rozhodujúce slovo Šmidke a Husák. Karol Šmidke však v tomto čase odcestoval do Sovietskeho zväzu, čiže konečné rozhodnutie ostalo na Husákovi. Samotná akcia bola naplánovaná na 28. august 1944, a hoci boli zabezpečené zbrane a taktiež bolo dohodnuté, že v ten deň budú mať službu dozorcovia spolupracujúci s odbojom, Husák nakoniec rozhodol, že akcia bude presunutá o pár dní neskôr. Dôvodom

bola obava, že po oslobodení nitrianskych väzňov by došlo k sprísneniu podmienok vo väzniciach, v ktorých sa taktiež pripravovali úteky, a obával sa aj reakcie nemeckého vojenského veliteľstva. Údaje, ktorými disponoval, boli ale chybné. Dňa 29. augusta 1944 však vypuklo Povstanie a k oslobodeniu väzňov nakoniec nedošlo.¹⁴³ Politickí väzni tak strávili najbližšie mesiace v nitrianskom väzení.

MAUTHAUSEN – POSLEDNÉ MESIACE VOJNY V ŽIVOTE ŠTEFANA DUBČEKA

Začiatkom roka 1945 sa však situácia začala meniť. Červená armáda postupne obsadzovala územie východného Slovenska a pokračovala na západ. V dôsledku toho bolo mnoho politických väzňov premiestnených naspäť do Bratislavy. Začiatkom februára 1945 tak prepravili politických väzňov z Nitry vrátane Štefana Dubčeka do Bratislavy. Práve tu si slovenské úrady

po politickej stránke očistili ruky. Politickí väzni boli formálne prepustení, keďže po právnej stránke ich pustili na slobodu, no v skutočnosti ich vydali gestapu, ktoré ich umiestnilo do priestorov, v ktorých boli väznení v čase pred ich presunom do Nitry.¹⁴⁴

Dňa 19. februára 1945 boli títo väzni naložení do piatich nákladných aut, ktoré smerovali do koncentračného tábora Mauthausen. V každom aute sa nachádzalo okolo 50 väzňov spolu s ozbrojenou eskortou, ktorú tvorili príslušníci SS (Schutzstaffel). Tento transport sa však stal terčom útoku spojeneckých lietadiel pri mestečku Melk, ktorým sa podarilo poškodiť štyri z piatich vozidiel. Do nevýhodnej pozície sa dostali sami politickí väzni, keďže zhora na nich útočili spojenci a zo zeme na nich mierili Nemci. Po čase však palba prestala a nielen väzni, ale aj esesáci sa začali spamätávať z hrozného zážitku.¹⁴⁵ Pavel Branko tento hrozný zážitok opísal takto:

140 A ÚPN Bratislava, f. 209, šk. č. 931, a. č. 209-931-2.

141 BRANKO, P. *Proti prúdu*, s. 71.

142 ČERNÁK, T., MOCKO, M. *HUSÁK v odboji a SNP 1938 – 1944*, s. 240.

143 ČERNÁK, T., MOCKO, M. *HUSÁK v odboji a SNP 1938 – 1944*, s. 271 – 273.

144 BRANKO, P. *Proti prúdu*, s. 75.

145 BRANKO, P. *Proti prúdu*, s. 76 – 77.

„Auto bezprostredne pred naším vrazilo so zastreleným vodičom do stromu a stálo nosom hore ako vzopätý kôň. V pamäti mi utkvel obraz – z naklonej korby sa popod zadnú dosku cícerkami rinula krv, no keď sa nám dosku podarilo uvoľniť, krv sa vyhrnula takým prúdom, akoby sa jej v korbe nazbieralo niekoľko vedier.“¹⁴⁶ Počas náletu zomrelo alebo bolo zranených aj niekoľko politických väzňov vrátane Jána Osohu. Práve na jeho skonanie si spomenul aj Štefan Dubček, ktorý unikol smrti len o vlások: „Dostal som zásah do kabáta, tam kde som ho mal vpredu zapnutý. Osohu, ktorý stál tesne pri mne, to zasiahlo do brucha. Istý chirurg, ktorý bol tiež s nami, ho ešte obviazal cez pás bielou košelou a povedal mu: To nič, Jano, len si to drž, keď prideme na miesto, ošetrím ta a budeš žiť. Ale kým sa nám niektorým podarilo zoskočiť z auta a ujsť z dosahu spojeneckých i nemeckých zbraní, Nemci ranených zohnali dokopy a na mieste postrieli. Tak zahynul aj Ján Osoha.“¹⁴⁷

V prebiehajúcom zmätku nemali slovenskí komunisti na výber a pokiaľ si chceli zachrániť vlastne životy a ostať na slobode, tak sa niektorí z nich rozhodli pre útek. Medzi tými, ktorým sa to podarilo, bol Ľudovít Benada, ale aj Štefan Dubček. Spolu s ďalšími väzňami sa rozhodli postupovať na sever k moravským hraniciam. V piaty deň putovania, blízko Viedne, ich však hlad donútil zaklopať na dvere a požiadať o jedlo. Bohužiaľ, miestni v tom čase privolali príslušné orgány a tie ich transportovali do Mauthausenu.¹⁴⁸

Koncentračný tábor Mauthausen predstavoval omnoho horšie prostredie, na aké boli slovenskí komunisti zvyknutí z Nitry či Bratislavy. Väzni tu žili doslova v neľudských podmienkach. Po príchode ich nechali stáť štyri hodiny vo februárovom mraze. Počas

Vstupná brána do koncentračného tábora Mauthausen (Zdroj: www.wikipedia.org)

čakania ich dozorcovia dokonca mlátili palicami. Keď prešla doba čakania, museli sa vyzliecť, pričom ich nahnali do kúpeľní. Po kúpeli dostali len roztrhané šaty a ďalšie dve či tri hodiny museli znovu stáť v mraze. Následne boli veliteľom bloku nahananí do karantény, kde dostali na kúsok plechu evidenčné číslo. Nakoniec boli odvedení do baraku, kde bolo v malom priestore natlačených okolo 650 ľudí. Takto teda prebiehalo „privítanie“ v Mauthausene.¹⁴⁹

Každodenná realita však bola ešte horšia. V tábore denne umierali stovky ľudí. Okrem plynovej komory a popravy bola častou príčinou smrti v dôsledku mučenia. Či už išlo o vypustenie zúrilych psov, utopenie v sude alebo o spôsob mučenia, keď musel väzeň stáť celý deň postavený čelom k stene. Odhliadnuc od toho, či bola vonku zima alebo nie, väzeň nesmel za celý ten čas dostať najesť či napiť. S väzňami sa zaobchádzalo naozaj neľudsky a kvôli hrozným

podmienkam začínal medzi väzňami prevládať individualizmus a každý sa sústredil na záchranu vlastného života.¹⁵⁰

Aj napriek tomu však v rámci tábora existovala komunistická sieť, ktorú tvorili nielen českí, ale aj slovenskí komunisti. Meno Ľudovíta Benadu poznali českí komunisti ešte z predvojnových čias a z toho dôvodu sa im ho podarilo čím skôr dostať z karantény. Zkrátka ho poverili ilegálnou činnosťou medzi slovenskými väzňami, načo Benada onedlho vytvoril trojčlenné ilegálne slovenské vedenie, do ktorého prizval Otta Kleina a Pavla Stahla, ktorí boli tiež väzňami Mauthausenu. Postupom času sa z karantény dostávali ďalší slovenskí komunisti, v dôsledku čoho vzniklo ďalších desať trojčlenných skupín. Slovenskí komunisti tak spolupracovali s českými, sovietskymi, ale aj španielskymi komunistami, s ktorými tak vytvárali rozsiahlu ilegálnu sieť. Jej úlohou bolo chrániť

146 BRANKO, P. *Proti prúdu*, s. 77.

147 MINÁČOVÁ, L. *Svetobežník*, s. 3.

148 A MSNP Banská Bystrica, f. XII., príř. č. 18/82. Za drôtami Mauthausenu. Rozpráva Ľ. Benada, s. 1; MINÁČOVÁ, L. *Svetobežník*, s. 3.

149 A MSNP Banská Bystrica, f. XII., príř. č. 18/82. Za drôtami Mauthausenu. Rozpráva Ľ. Benada, s. 2.

150 A MSNP Banská Bystrica, f. XII., príř. č. 18/82. Za drôtami Mauthausenu. Rozpráva Ľ. Benada, s. 2 – 4.

väzňov pred krutosťou dozorcov a zaobstarávať úzkoprofilový tovar, ako teplé šatstvo (svetre, šály), potraviny a lepšie jedlo. Mnohým členom sa podarilo získať výhodné pozície, ako napríklad pozíciu vedúceho pracoviska, pisára, pracovníka v sklade, v kuchyni, v pracovni alebo v dielni. Tieto pozície zabezpečovali lepšiu organizovanosť siete, vďaka čomu sa mnohým podarilo v krutých podmienkach prežiť.¹⁵¹

Nie je presne známe, čomu sa v Mauthausene venoval Štefan Dubček, rovnako aké boli jeho osobné skúsenosti. Je však jasné, že v čase jeho väznenia v tábore si rovnako ako jeho spoluväzni prešiel neľudskými podmienkami a zároveň je veľmi pravdepodobné, že sa zapojil do ilegálneho hnutia. Počas svojho väznenia sa stretol s istým Jánom Bulkom. Od neho sa dozvedel, že obaja jeho synovia sa aktívne zúčastnili Slovenského národného povstania. S mladším synom Alexandrom Dubčekom dokonca bojoval bok po boku. Starší Július Dubček bohužiaľ v Povstaní padol. Je ťažké opísať, aké pocity prežíval v tom momente otec Dubček. Sám Bulko, ktorý mu tieto informácie poskytol, sa z Mauthausenu nevrátil.¹⁵²

Aj napriek ťažkým ranám osudu sa Štefan Dubček, tak ako mnoho jeho kolegov z ilegálnej KSS, dožil oslobodenia Mauthausenu. Tábor bol oslobodený americkou armádou 5. mája 1945. Domov sa Dubček vrátil až po skončení druhej svetovej vojny, koncom mája 1945. Jeho meno je možné nájsť v denníku *Pravda* z 25. mája 1945, kde je uvádzané v zozname pod číslom 16 v rámci článku o navrátilcoch z Mauthausenu: „Slováci, ktorí sa zachránili pred umučením v matthausenskom koncentračnom tábore, posielajú prostredníctvom našej redakcie

Štefan Dubček v povojnovom období
(Zdroj: DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*)

pozdrav svojim krajanom. (Medzi nimi je uvedený aj meno súdru. Ludovíta Benadu, ktorý sa už medzi časom vrátil a vystúpil, ako píšeme vyššie, aj na bratislavskej oblastnej konferencii KSS.) Občania, občianky, bratia a sestry! My, väzni matthausenského koncentračného tábora vás čo najsrdenejšie pozdravujeme. Fašistický krvavý režim býv. slovenskej vlády hodil nás, politických väzňov zo Slovenska, do náručia smrti germánskym fašistickým krvavým psom. Prežívali sme najstrašnejšie chvíle hladu, biedy a mučenia, čo malo za následok straty ma životoch vyše 50 pere. a 25 pere. zo zvyšku nachádzajú sa v chorobnom stave pod lekárske ošetrovaním. Stratili sme najlepších ľudí v strašnom boji s ukrutným vrahom. No z tejto krvi zrodila sa slobodná ČSR, demokratická, ľudová. Pozdravujeme vás, drahí bratia a sestry v slobodnej

vlasti a sľubujeme, že všetky naše sily venujeme jej výstavbe. Bojom sme začali, bojom aj skončíme. Tešíme sa na skoré stretnutia. Do vídania! Politický väzni koncentračného tábora mŕtveho domu v Mauthausene: [...] 16. Dubček Štefan, Trenčín [...].“¹⁵³ Štefan Dubček prežil ďalšie obdobie svojho života. Časovo kratšie, no fyzicky a psychicky omnoho náročnejšie. Prešiel si odbojom, väzením aj koncentračným táborom. Domov sa vrátil živý, no s podlomeným zdravím. Vážil necelých 50 kilogramov¹⁵⁴ a na zotavenie potreboval ešte mnoho času.

ŽIVOT PO 2. SVETOVEJ VOJNE (1945 – 1969)

Po skončení druhej svetovej vojny a po návrate z koncentračného tábora Mauthausen sa Štefan Dubček musel zotavovať v Piešťanoch, kde sa ale po dlhšej dobe opäť stretol so svojim mladším synom Alexandrom Dubčekom. Bol šťastný, že vojnu prežil aspoň jeden jeho syn, pričom o pár mesiacov neskôr, teda v septembri 1945, už stál vedľa neho na jeho svadbe. Práve tu sa znova stretol so svojou manželkou Pavlínou Dubčkovou, s ktorou sa však odcudzili ešte v Sovietskom zväze a počas vojny spolu žili len z existenčných dôvodov.¹⁵⁵ Už v čase svojho ukrývania sa v roku 1941 sa totiž spoznal s istou vdovou, s ktorou nadviazal bližší vzťah a vrátil sa k nej aj po skončení vojny.¹⁵⁶ Spočiatku žili v Topoľčanoch, kde Štefan Dubček pracoval v nábytkárskom podniku, a po roku 1948 sa presťahovali do Bratislavy. V hlavnom meste získal Dubček pozíciu vedúceho personálneho oddelenia na Zbore povereníkov, kde pracoval až do odchodu do dôchodku v roku 1952.¹⁵⁷

V čase pôsobenia na personálnom oddelení na Zbore povereníkov sa

151 ZAJACOVÁ, Viera. *Slováci v Mauthausene*. Bratislava: EPOCHA, 1970, s. 65 – 66.

152 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 71.

153 Pozdravy z konc. tábora v Matthausene. *Pravda*, roč. 1945, 1945, č. 74, s. 3.

154 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 69.

155 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 71.

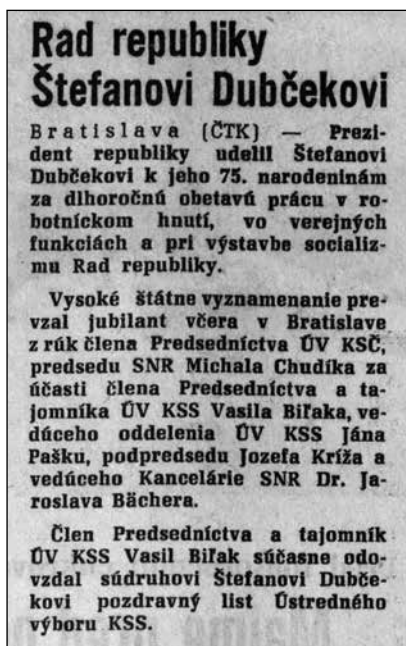
156 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 50.

157 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 74.

Štefan Dubček v roku 1949 stretol so študentom Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave Pavlom Pollákom. Ten dostal od svojho pedagóga Miloša Gosiorovského (po roku 1950 vedúceho Katedry dejín ČSR, dejín ZSSR a ľudových demokracií)¹⁵⁸ za úlohu nájsť materiály a následne spracovať osudy politických väzňov v Mauthausene. Mladý Pavel Pollák počas svojho štúdia konkrétnych materiálov objavil meno Štefana Dubčeka a rozhodol sa ho vyhľadať. Stretol sa s ním na jeho pracovisku, teda na Zbore povereníkov, kde sa vtedy študent Pollák spoznal aj so synom Štefana Dubčeka Alexandrom Dubčekom, ktorý bol práve v tom čase u otca na návšteve. Neskôr sa spriatelili a priateľmi ostali až do konca Dubčekovho života.¹⁵⁹ Štefan Dubček mladému študentovi následne poskytol potrebné informácie a po niekoľkých rozhovoroch tak mohol napísať svoju prácu. Okrem toho dostal aj impulz spracovať tému Interhelpa. Alexander Dubček mu totiž spomenul, že celá ich rodina žila trinásť rokov v Sovietskom zväze, a tak ako človek venujúci sa histórii dostal od mladého Dubčeka návrh spracovať aj túto ich rodinnú históriu.

Pavel Pollák sa tak začal venovať téme Interhelpa a podarilo sa mu vyhľadať aj ostatných členov družstva, ktorí v tom čase žili na Slovensku. Pavel neskôr organizoval aj stretnutia týchto členov, ktoré sa konali každý rok u neho doma, pričom prítomných bolo väčšinou desať až dvanásť ľudí vrátane Štefana Dubčeka.¹⁶⁰

Pavel Pollák sa so Štefanom Dubčekom stretával aj počas svojho

O udelení Radu republiky Š. Dubčekovi informovala aj stránka tlač (Zdroj: Pravda)

profesionálneho pôsobenia na univerzite. V čase voľna medzi prednáškami sa u neho neraz zastavil na kávu.¹⁶¹ Vplyv na to, že sa o Dubčekovom pôsobení v Interhelpe nezabudlo ani v 50. rokoch, mala možno aj činnosť Pavla Polláka. Dňa 4. decembra 1958 bolo totiž päťdesiatšesť členov Interhelpa žijúcich v Československu vrátane Štefana a Alexandra Dubčekovcov vyznamenaných Čestným odznakom SČSP (Sväz Československo-sovietskeho priateľstva), ktorý im udelil Ústredný výbor SČSP v Prahe a Slovenský výbor SČSP v Bratislave. Týmto odznakom boli vyznamenaní ako poprední priekopníci boja za československo-sovietske priateľstvo. Odohralo sa to pri príležitosti 15. výročia

podpísania Československo-sovietskej zmluvy o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci.¹⁶²

Dňa 23. augusta 1962 oslavoval Štefan Dubček svoje 70. narodeniny. Ani pri životnom jubileu neostal zabudnutý. Pri tejto príležitosti mu bol odovzdaný pozdravný list Ústredného výboru KSS za jeho činnosť v revolučnom odborovom hnutí a tiež za jeho obetavú prácu v časoch ilegality. List mu odovzdal Karol Bacílek, prvý tajomník ÚV KSS, za prítomnosti Pavla Davida, Jozefa Kríža a Štefanovho starého známeho z odboja, Ľudovíta Benadu, v tom čase členov politického byra ÚV KSČ.¹⁶³

Strana si na neho opäť spomenula o päť rokov neskôr, tentokrát pri príležitosti jeho 75. narodenín. Aj pri tejto príležitosti dostal pozdravný list Ústredného výboru KSS, no zároveň mu bol prezidentom republiky udelený aj Rad republiky. Dostal ho za svoju dlhoročnú prácu v robotníckom hnutí, za angažovanie sa vo verejných funkciách a pri výstavbe socializmu. Toto štátne vyznamenanie mu odovzdal Michal Chudík, člen Predsedníctva ÚV KSČ, za prítomnosti Vasilu Biľaka, taktiež člena Predsedníctva ÚV KSČ, Jána Pašku, vedúceho oddelenia ÚV KSS, Jozefa Kríža, podpredsedu Slovenskej národnej rady, a Jaroslava Bächera, vedúceho kancelárie Slovenskej národnej rady.¹⁶⁴ Krátko na to, teda na jeseň 1967, s ním redaktorka týždenníka *Predvoj* Libuša Mináčová urobila rozhovor, v ktorom stručne opísal svoj život od narodenia až do konca druhej svetovej vojny. Tento článok bol následne publikovaný.¹⁶⁵

158 NOVÁK, Jozef, SÓPUŠKOVÁ, Alžbeta. *Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave. Facultas Philosophica Universitatis Comenianae Bratislavenensis*. Martin: Vydavateľstvo Osveta, 1987, s. 21.

159 POSPÍŠILOVÁ, Iveta. *Historik Pavol Pollák spomína na Alexandra Dubčeka*. Rádio Regina – Západ, 27. 11. 2017 [online]. [cit. 2022-01-09]. Dostupné na: <https://reginazapad.rtvs.sk/clanky/ludia/148894/historik-pavol-pollak-spomina-na-alexandra-dubceka>

160 OA Tomáša Baláža. Rozhovor s Pavlom Pollákom (31. 3. 2021).

161 OA Tomáša Baláža. Rozhovor s Pavlom Pollákom (31. 3. 2021).

162 POLLÁK, P. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*, s. 264.

163 ÚV KSS pozdravuje súdruha Štefana Dubčeka. *Pravda*, roč. 43, 1962, č. 233, s. 1.

164 Rad republiky Štefanovi Dubčekovi. *Pravda*, roč. 48, 1967, č. 233, s. 1.

165 MINÁČOVÁ, L. *Svetobežník*, s. 3.

Štefan Dubček v rozhovore so zástupcom riaditeľa Domu SČSP Jánom Divinom (január 1968)
(Zdroj: TASR)

Štefan Dubček aj na dôchodku sledoval domácu politickú situáciu, hoci priamo sa v nej neangažoval. Pozorne sledoval aj politické procesy na začiatku 50. rokov a vzhľadom k svojim skúsenostiam z minulosti vedel vo svojich očiach označiť jedného z ich strojcov.¹⁶⁶ Viliama Širokého poznal ešte z čias odboja. Hoci sa počas ilegálnej činnosti nikdy nestretli, obaja boli v roku 1944 väzňami tej istej väznice.¹⁶⁷ Nie je známe, či sa títo dvaja osobne poznali. No je veľmi pravdepodobné, že Dubček odhadol podsadu Širokého osobnosti už v Nitre. Ako vo svojich spomienkach uviedol Alexander

Dubček: „Otec bol presvedčený, že iniciátorom perzekúcií na Slovensku bol Viliam Široký, v rokoch 1938 až 1941 člen moskovského vedenia KSČ, ktorým bol po roku 1945 predsedom Komunistickej strany Slovenska a členom vedenia KSČ. Po uväznení Vladimíra Clementisa v roku 1950 za zinsceneného nacionalizmu prevzal po ňom ako podpredseda česko-slovenskej vlády aj ministerstvo zahraničných vecí. Široký bol od roku 1953 predsedom vlády.“¹⁶⁸ Vzhľadom k Dubčekovým osobným skúsenostiam a udalostiam, ktoré sa diali na prelome 40. a 50. rokov, boli

PRI RAKVE ŠTEFANA DUBČEKA

Bratislava (CSTK) — Včera bola v Bratislave posledná rozlúčka so zosnulým Štefanom Dubčekom, zakladajúcim členom KSCS, dlhoročným obetavým funkcionárom strany, členom ilegálneho ÚV KSS, dlhoročným pracovníkom Slovenskej národnej rady, ktorý zomrel 31. mája t. r. vo veku takmer 77 rokov.

Smútočná rozlúčka sa začala o 14. hod. v budove SNR, kde sa pri katafalku zišli najbližší príbuzní, medzi nimi jeho syn Alexander Dubček a početní rodáci z Uhrova.

V mene delegácie ÚV KSS a SNR prehovoril na rozlúčku predseda SNR O. Klokoč, ktorý spomenul život a dielo Štefana Dubčeka. Smútočný sprievod sa potom pohol do bratislavského krematória, kde sa so zosnulým rozlúčil František Tupík a Miloš Hrušovský.

Informácia o poslednej rozlúčke so Štefanom Dubčekom (Zdroj: Pravda)

jeho podozrenia opodstatnené. Štefan Dubček sa ešte aj koncom 60. rokov snažil nájsť dokumenty, ktoré by odhalili Širokého zločiny, najmä z obdobia vojny, no nepodarilo sa mu nič nájsť.¹⁶⁹

Okrem negatív domácej politiky sledoval Dubček nepochybne aj politickú kariéru svojho syna a určite bol s jeho kariérnym postupom, ktorý bol naozaj výrazný, spokojný. Najvýznamnejším sa však stal rok 1968, nielen pre rodinu Dubčekovcov, ale pre celé Československo. V januári 1968 bol jeho syn Alexander Dubček vymenovaný do funkcie prvého tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Československa, čím sa vlastne stal najvyššie postaveným mužom v republike. V krajine tak začal obrodný proces Pražskej jari a prijatím Akčného programu KSČ sa začala presadzovať politika „socializmu s ľudskou tvárou“.¹⁷⁰

166 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 73.

167 ČERNÁK, T. MOCKO, M. *HUSÁK v odboji a SNP 1938 – 1944*, s. 271 – 272.

168 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 73 – 74.

169 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 74.

170 SIKORA, Stanislav, LONDÁK, Miroslav. Alexander Dubček a „socializmus s ľudskou tvárou“. In: LONDÁK, M., MICHÁLEK, S. a kol. *Dubček*, s. 177 – 180.

Tak ako pre väčšinu národa, aj pre Štefana sa toto pohodové obdobie skončilo v noci z 20. na 21. augusta 1968 vstupom vojsk Varšavskej zmluvy na územie Československa.¹⁷¹ Každý tento akt niesol ťažko, no nedá sa ani opísať, ako ťažko prežíval okupáciu Štefan Dubček. Najhoršie však bolo to, že jeho syn bol spolu s celým ÚV KSČ prepravený do Moskvy, pričom nikto nevedel, či sa niekto z nich vôbec vráti. Po dlhých rokovaní nakoniec došlo k podpísaniu Moskovského protokolu, v dôsledku čoho sa československá delegácia, ale aj členovia ÚV KSČ mohli vrátiť domov.¹⁷²

Po tom, čo sa koncom augusta 1968 vrátil Alexander Dubček z Moskvy, usporiadal doma malé rodinné posedenia. Bol tam aj jeho

otec Štefan Dubček. To, čo sa udialo v priebehu posledných týždňov, ním veľmi otriaslo a narušilo všetko, čomu kedy veril.¹⁷³ Zrejme to sa stalo príčinou jeho postupne sa zhoršujúceho zdravotného stavu, najmä keď videl, že Československo sa dostáva do obdobia pred Pražskou jarou. Jeho zdravotný stav sa zhoršoval natoľko, že mu musela byť poskytnutá zdravotná starostlivosť v Štátnom sanatóriu v Bratislave.¹⁷⁴ Jeho rodinní príslušníci ho tu pravidelne navštevovali, vrátane jeho vnuka Milana Dubčeka. Počas jednej jeho návštevy sa pokúsil usmiať, no už nebol schopný povedať nič.¹⁷⁵

Štefan Dubček zomrel 31. mája 1969 po ťažkej, no krátkej chorobe vo veku nedožitých 77 rokov.¹⁷⁶ Pohreb

sa konal o pár dní neskôr, 4. júna 1969. Smútočná rozlúčka, ktorá začala o druhej hodine popoludní, sa konala v budove Slovenskej národnej rady. Na tomto mieste bola na katafalku vystavená rakva, ku ktorej sa okrem najbližších rodinných príslušníkov prišli rozlúčiť aj mnohí rodáci z Uhrovcu. O živote a diele Štefana Dubčeka rozprával v rozlúčkovom prejave predseda Slovenskej národnej rady Ondrej Klokoč. Smútočný sprievod následne vyrazil do bratislavského krematória.¹⁷⁷ Smútočná rozlúčka síce prebehla v Bratislave, no miestom posledného odpočinku Štefana Dubčeka sa stal Uhrovec. Pochovaný je spolu so svojím synom Júliusom Dubčekom.¹⁷⁸

Tomáš Baláž • Štefan Dubček in the Communist Resistance 1938–1945

This study deals with the activities of Štefan Dubček in the communist resistance during World War II in Slovakia. Before he became a resistance fighter of the illegal Communist Party of Slovakia, he was a rank-and-file leader of the workers' movement. The beginnings of his involvement in this movement date back to the period shortly before the outbreak of First World War, when his worldview convictions were taking shape. But he had already spent the period of the First World War in the United States, where he became an active member of the workers movement. After the end of the war and the establishment of Czechoslovakia, he returned to his homeland as the father of a family. There he became a founder of the local cell of the Communist Party of Czechoslovakia in his native Uhrovec. In the mid-1920s, however, he and his family left for the Soviet Union, where he spent the next thirteen years of his life. He returned to his homeland shortly before the outbreak of World War II. He was thus able to put the experience he had gained during his life to good use as a resistance fighter for the illegal Communist Party, and in the early years of the war, he experienced significant career development. He went from being a rank-and-file resistance fighter and later a distributor of the illegal press to becoming a member of the third illegal Central Committee of the Communist Party of Slovakia. However, he was one of the victims of a wave of arrests by the state authorities and spent the second half of the war in prison. He even survived the last months before the German surrender in the Mauthausen concentration camp. After the end of World War II, however, he did not get involved in politics and spent the rest of his life in seclusion.

Bc. Tomáš Baláž (1999)

Vyštudoval bakalársky odbor história na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (FiF UK), kde obhájil bakalársku prácu s názvom *Osobnosť Štefana Dubčeka* (2021). V súčasnosti je študentom histórie na FiF UK v poslednom roku štúdia na magisterskom stupni. Venuje sa predovšetkým slovenským dejinám 20. storočia. Zároveň je členom Preslavy: Spolku študentov histórie Univerzity Komenského. Kontakt: balaz132@uniba.sk

171 SIKORA, S., LONDÁK, M. Alexander Dubček a „socializmus s ľudskou tvárou“, s. 213.

172 ŠTEFANSKÝ, Michal. Z internácie na rokovania. In: LONDÁK, M., MICHÁLEK, S. a kol. *Dubček*, s. 261 – 267.

173 DUBČEK, A. *Nádej zomiera posledná*, s. 236.

174 Zomrel otec súdruha A. Dubčeka. *Pravda*, roč. 50, 1969, č. 127, s. 1.

175 OA Tomáša Baláža. Rozhovor s Milanom Dubčekom (18. 2. 2021).

176 Zomrel otec súdruha A. Dubčeka, s. 1.

177 Pri rakve Štefana Dubčeka. *Pravda*, roč. 50, 1969, č. 130, s. 2.

178 OA Tomáša Baláža. Rozhovor s Pavlom Pollákom (31. 3. 2021).

PRVÍ SUDCOVIA Z ĽUDU. POČIATKY TZV. ZĽUDOVENIA SÚDNICTVA PO FEBRUÁRI 1948

ONDREJ PODOLEC

Po februári 1948 sa justícia stala dôležitým nástrojom novo nastoleného komunistického režimu v rámci rôznych foriem perzekúcií rozpútaných voči jeho skutočným, či domnelým odporcom. Počas jeho vyše 40-ročnej vlády bola napokon kontinuálne jedným z kľúčových prvkov systému udržiavajúceho totalitný režim pri moci. Jednou z foriem ovládnutia justície bolo aj tzv. zľudovenie súdnictva. Pojem zľudovenia súdnictva¹ môžeme chápať v dvoch významoch. V širšom zmysle slova ako súbor opatrení, ktorým sa mala justícia zjednodušiť a „priblížiť pracujúcemu ľudu“, a v užšom zmysle slova ako jedno zo súboru opatrení – zavedenie laického prvku do senátov súdov všetkých stupňov.

Pre vedenie vládnucej komunistickej strany bola táto úloha o to dôležitejšia, že jej stranícke kádre mali v systéme súdnictva len mizivé zastúpenie. V medzivojnovom období, keď sa po personálnej stránke z väčšej časti sformoval, totiž stranícka príslušnosť hrala kľúčovú rolu a komunisti boli považovaní za stranu extrémnu a „neštátotvornú“. Napríklad zo 400 právnikov na slovenských súdoch bolo v roku 1945 len 23 komunistov (5 %), pričom len deväti boli aktívne činní v Komunistickej strane Slovenska (KSS).² V oblasti pôsobnos-

ti Povereníctva spravodlivosti pôsobila len jedna stranícka bunka, ktorá v priebehu prvého povojnového roka zanikla.³ Podobne ako v ďalších oblastiach verejnej správy sa teda komunisti po roku 1945 aj v oblasti súdnictva usilovali o čo najväčšiu diskontinuitu orgánov a inštitúcií, ktorá by znamenala nové kreovanie príslušného personálneho aparátu.⁴

Zápas o podobu povojnovej československej justície teda prebiehal už v prechodnom období rokov 1945 – 1948. Komunistická strana mala v politickom režime s autoritatívnymi

prvkami silný vplyv, hoci rezort spravodlivosti nebol až do 25. februára 1948 spravovaný jej nominantami.⁵ Prvým krokom personálneho prebudovania súdnictva podľa komunistických plánov malo byť tzv. preverovanie štátnej spoľahlivosti. Pracovníci súdnictva začali byť v politickej propagande KSS (resp. KSČ) účelovo označovaní za tých, ktorí „verne slúžili fašistickému režimu“, pričom boli „vychovaní v buržoáznych školách“. V skutočnosti si súdnictvo na Slovensku aj v rokoch 1939 – 1945 udržalo relatívne vysokú mieru nezávislosti na výkonnej

- 1 K téme bližšie pozri KUKLÍK, Jan a kol. *Vývoj československého práva 1945–1989*. Praha: Linde, 2009, s. 635 – 662; KÜHN, Zdeněk. *Socialistická justice*. In: BOBEK, Michal, MOLEK, Pavel, ŠIMÍČEK, Vojtěch, eds. *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 822 – 847; ULČ, Ota. *Komunistická justice a třídní boj*. Brno: Stilus Press, 2016, s. 95 – 121; MOTEJL, Otakar. *Soudnictví a jeho správa*. In: BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V., eds. *Komunistické právo v Československu*, s. 813 – 821; LETZ, Róbert. *Justícia – „služka komunistickej moci“*. In: PEŠEK, Jan, LETZ, Róbert. *Štruktúry moci na Slovensku 1948:1989*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 255 – 441; LETZ, Róbert. 231. *Pamäť národa*, roč. 2, 2006, č. 2, s. 42 – 49.
- 2 Bližšie pozri PODOLEC, Ondrej. K právnym a politickým aspektom tzv. zľudovenia súdnictva po roku 1948. In: SYRNÝ, Marek a kol. *Slovensko a Európa v roku 1948*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, 2018, s. 103 – 115.
- 3 Národný archív (ďalej NA) Praha, fond (ďalej f.) Právnická komise ÚV KSČ, archívna jednotka (ďalej a. j.) 224.
- 4 Bližšie pozri PODOLEC, Ondrej. Verejná správa na Slovensku v roku 1946. In: SYRNÝ, Marek a kol. *Rok po vojne. Slovensko a Európa v roku 1946*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, 2017, s. 273 – 280.
- 5 V „košickej“ československej vláde (od 4. 4. 1945) bol ministrom spravodlivosti Jan Stránský a od 6. 11. 1945 ho nahradil Prokop Drtina (obaja Československá strana národné socialistická). Povereníkom pravosúdia bol Ivan Štefánik (nominant Demokratickej strany spolupracujúci s komunistami) a po tzv. jesennej politickej kríze sociálny demokrat Andrej Búza (vo funkcii od 19. 11. 1947 do februárového prevratu).

moci, pričom jej právna úprava v ústave i zákonoch vykazovala najviac kontinuálnych prvkov s predošlým stavom v demokratickom československom štáte. Do nového štátu bol prevzatý prakticky celý jej personálny aparát, pričom obraz kontinuity z 1. ČSR dokresľoval napríklad aj fakt, že na čele Najvyššieho súdu stál bývalý vedúci predstaviteľ slovenskej časti Československej strany ľudskej Martin Mičura. Relatívna nezávislosť súdnej moci bola v rámci právnej úpravy i v aplikačnej praxi výraznejšie obmedzená až niektorými legislatívnymi zásahmi v poslednom období existencie štátu (na prelome rokov 1944 – 1945).⁶ Preverovacou komisiou pod kontrolou komunistov do 1. septembra 1945 „neprešlo“ 145 právnikov z justičného aparátu (36 % z celkového počtu), z ktorých prevažná väčšina musela rezort spravodlivosti opustiť. Keď sa po februári 1945 dostala komisia pod kontrolu Demokratickej strany, nedošlo už k „neprevereniu“ žiadneho sudcu, navyše osemnásť vylúčení sa mohli do rezortu vrátiť. Toto faktické zastavenie politických čistiek pritom bolo komunistami propagandisticky označované ako sabotáž.⁷ Nový zákon o zľudovení súdnictva zavádzal aj opatrenia voči sudcom z povolania pochádzajúcim z predošlých politických režimov, ktorí ešte zostávali v službe. Výrazným zvýšením tlaku vládneho režimu na ich nezávislé rozhodovanie bolo najmä zníženie funkčného obdobia, na ktoré boli ustanovení. To trvalo spočiatku tri roky a neskôr, v roku 1961, sa zvýšilo na štyri a v roku 1970 na desať rokov.

Okrem tzv. zľudovenia súdnictva prispievali, samozrejme, k ovládnutiu súdnictva komunistickým režimom aj ďalšie faktory. Podobne ako pri iných

Symbolom komunistckej justície na Slovensku sa stal predovšetkým Štátny súd v Bratislave. Jeden z jeho senátov pri rozhodovaní v roku 1952 (Zdroj: TASR)

profesiách hrali svoju rolu „samoregulačné“ mechanizmy predovšetkým strach z represii režimu a existenčná neistota sudcov. K základným prostriedkom nátlaku teda patrili predovšetkým hrozba straty možnosti vykonávať svoju profesiu i hrozba vykonštruovanej trestnoprávnej represie. Strach zo straty existenčných záruk i z represii by asi vo väčšine prípadov sám osebe vládnuceho režimu postačoval na dosiahnutie úplného podriadenia justície, ktorému napomáhal aj prorežimný politický aktivizmus časti sudcov, korelujúci s celkovou spoločenskou atmosférou po komunistickom prevrate.⁸

Ďalším opatrením smerujúcim k tomuto cieľu bola nová právna úprava

trestného práva. Niektoré jeho ustanovenia napríklad zásadne obmedzovali rozhodovaciu právomoc sudcov, resp. im znížovali „manévrovací priestor“ pri ukladaní sankcií. Išlo napríklad o ustanovenia explicitne zakazujúce vysloviť podmienené odsúdenie u niektorých trestných činov. Príčinou týchto kogentných ustanovení bola obava, aby sudcovia nevynášali príliš mierne rozsudky.

Rozhodovanie sudcov, samozrejme, limitovala aj samotná dikcia trestného práva, resp. nová účelová definícia skutkových podstatí, predovšetkým v oblasti tzv. politických trestných činov.

Základným predpokladom ovládnutia súdnictva však bolo jeho

6 GÁBRIŠ, Tomáš. Súdnicstvo v období prvej Slovenskej republiky (1939 – 1945). *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, 26, 2008, s. 71 – 84; PODOLEC, Ondrej. In absentio... Procesy s predstaviteľmi politickej emigrácie v období Slovenskej republiky (1939 – 1945). In: FERENČUHOVÁ, Bohumila et al. *Slovensko a svet v 20. storočí. Kapitoly k 70. narodeninám PhDr. Valeriána Bystrického, DrSc.* Bratislava: Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2006, s. 147 – 162.

7 NA Praha, f. Právnická komise ÚV KSČ, a. j. 224.

8 ULČ, Ota. *Malá doznání okresního soudce / výsledek nápadu Josefa Škvoreckého*. Praha: Nakladatelství Šulc - Švarc, 2013, s. 12 – 27.

Pojednávanie trestného senátu Okresného súdu v Bratislave v závode Stollwerck v júli 1950
(Zdroj: TASR)

obsadenie vlastnými kádrami, t. j. sudcami oddanými komunistickej ideológii. K tomuto cieľu smeroval komunistický štát tromi cestami. Prvou bolo zavedenie zrýchleného právnického školenia. „Rýchlokurzy“ práva pre nových sudcov z povolania organizovala jednoročná Právnická škola pracujúcich Ministerstva spravodlivosti, pričom jej absolventi (ľudovo nazývaní „péšpáci“), často nemali ani „štandardne“ absolvované stredoškolské štúdium. Oficiálne bola otvorená 1. decembra 1948 a v prvom kurze na ňom začalo študovať aj prvých 11 „robotníckych“ frekventantov zo Slovenska, ktorí ju aj

úspešne ukončili. Následne boli otvorené aj ďalšie tri kurzy (od 1. marca 1949, od 1. apríla 1950 a od 1. októbra 1950). Na druhom z nich sa zúčastnilo cca 20 % slovenských študentov a na treťom ich podiel tvoril dokonca takmer 70 %. Neúčast Slovákov na marcovom kurze bola pravdepodobne spôsobená otvorením paralelného cyklu v Bratislave od 7. februára 1949.⁹ Od 1. decembra 1949 bola otvorená aj 1. dvojročná sudcovská Právnická škola pracujúcich, pričom študenti zo Slovenska tvorili necelú štvrtinu z jej 76 frekventantov.¹⁰ Výchovu komunistických kádrov v prokuratúre

zabezpečoval pre Slovensko osobitný kurz pri Povereníctve spravodlivosti otvorený v januári 1949, ktorý po roku „vyprodukoval“ prvých 34 „robotníckych“ prokurátorov.¹¹

Druhú (a rýchlejšiu) cestu predstavovala inštitucionalizácia laického (neprávnického) prvku v súdnych senátoch, pričom v tomto prípade mohli byť títo noví „sudcovia z ľudu“ menovaní okamžite po nadobudnutí účinnosti príslušného zákona. S existenciou sudcov z ľudu počítala už Ústava 9. mája z roku 1948 v rámcovej ústavnoprávnej úprave súdnej moci. V druhom odseku článku IX. ustanovuje, že „*Soudcové jsou jednak soudci z povolání, jednak soudci z lidu; obojí jsou si při rozhodování rovni*“, „*přičemž jsou vázáni jen právním řádem lidové demokracie*“. Obdobnú právnú úpravu obsahuje aj jej siedma kapitola zaoberajúca sa súdnictvom, kde v § 140 ustanovuje, že „*Soudní senáty se skládají zásadně ze soudců z povolání a ze soudců z listu*“, pričom ďalej prostredníctvom blanketovej normy odkazujú na predpokladanú zákonnú právnú úpravu.¹² Nový inštitút sudcov z ľudu mal byť teda prostriedkom na „*zaisťovanie triedneho prístupu*“, teda účasti robotníckej triedy na rozhodovaní súdov a na „*zaisťovanie skutočného zľudovenia, súdnictva a k zamedzeniu akéhokoľvek obchádzania alebo zoslabovania tohoto záujmu*“.¹³ Mal „*zmeniť od základu výkon spravodlivosti*“ a premeniť súdy „*z ochrancov triednych záujmov kapitalistov na účinný nástroj robotníckej triedy v boji proti nepriateľom republiky a socializmu*“.¹⁴

Základnými podmienkami na nomináciu za sudcu z ľudu boli štátne občianstvo, aktívne volebné právo,

9 Prípadná existencia ďalších bratislavských kurzov nebola doteraz zdokumentovaná.

10 VOREL, Jaroslav, ŠIMÁNKOVÁ, Alena, BABKA, Lukáš, eds. *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl II.* Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Policie České republiky, 2004, s. 120 – 131.

11 NA Praha, f. Právnická komise ÚV KSČ, a. j. 224.

12 Ústava Československej republiky (č. 150/1948 Zb.).

13 NA Praha, f. Právnická komise ÚV KSČ, a. j. 185.

14 NA Praha, f. Právnická komise ÚV KSČ, a. j. 224.

občianska bezúhonnosť a najmä ideologické predpoklady – štátna spoľahlivosť a oddanosť myšlienke ľudovo-demokratického zriadenia. Aby táto funkcia zostala výlučne „laickou“ (či „ľudovou“), boli z nej explicitne vylúčení sudcovia z povolania i všetky právnické profesie (konceptní úradníci úradov verejnej obžaloby, notári, advokáti), pričom dobovo príznačné bolo aj výslovné vylúčenie duchovných.

Vek kandidátov bol stanovený medzi tridsiatym a šesťdesiatym rokom. Tento vekový rozsah bol zvolený tak, aby približne zodpovedal obdobiu, keď sudcovia z povolania nastupovali k samostatnému výkonu sudcovskej funkcie, resp. odchádzali z povolania do výslužby.¹⁵ Nástupný vek bol zdôvodnený aj zreteľom na životné skúsenosti (napr. pri rozhodovaní vo veciach rodinného práva, predovšetkým manželstva).¹⁶

Čo i len teoretickú predstavu o nezávislosti týchto sudcov popieralo ich priame menovanie orgánmi verejnej správy a možnosť odvolania. Sudcov z ľudu na okresnom súde menoval príslušný okresný národný výbor, sudcov z ľudu na krajskom súde príslušný krajský národný výbor a sudcov z ľudu na najvyššom súde vláda. Počet sudcov z ľudu určoval predseda nadriadeného súdu, resp. v prípade Najvyššieho súdu jeho predseda. Otvoreným popretím nezávislosti bola aj možnosť takéhoto sudcu kedykoľvek odvolať orgánom, ktorý ho menoval („Sudca z ľudu nech je odvolaný, ak odpadla niektorá z podmienok pre jeho ustanovenie“), najmä vzhľadom na vágnu formuláciu „politických“ podmienok.

Funkcia sudcu z ľudu bola ustanovená ako občianska povinnosť, pričom odmietnuť ju bolo možné len z vážnych dôvodov.¹⁷

K tomu, aby si títo laickí sudcovia vybudovali patričný rešpekt a boli považovaní za rovnocenných voči sudcom z povolania, mal slúžiť aj formálny odev. Preto podľa vládneho nariadenia z roku 1949 mali nosiť všetci sudcovia Štátneho súdu i Najvyššieho súdu zákonom predpísané taláre.¹⁸

Tretím aplikovaným riešením bolo zriadenie úplne nových osobitných súdov s vecnou príslušnosťou pre tzv. politické veci, ktorých kreovanie bolo plne v réžii novo nastoleného režimu. Najväčšie politické procesy a monsterprocesy na základe „politických paragrafov“ smutne známeho zákona č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky (a neskôr aj nového trestného zákona z roku 1950¹⁹) sa napokon konali na pôde osobitného Štátneho súdu v Prahe (s oddeleniami v Brne a Bratislave). Personálne zloženie nového osobitného súdu pritom bolo plne v „réžii“ ministra spravodlivosti. Zaujímavosťou je, že vyššie spomínaný nový inštitút „sudcov z ľudu“ bol po prvý raz použitý práve pri Štátnom súde (t. j. skôr ako pri riadnych súdoch).²⁰

Tzv. zľudovenie súdnictva bolo napokon nastolené zákonom č. 319/1948 Zb. prijatým na konci roka 1948 (22. decembra 1948). Bol súčasťou série zákonov prijatých v prvom roku od nastolenia komunistického režimu, ktoré mali slúžiť na jeho mocenské upevnenie. Táto mocenská fixácia mala pod hrozbou represí eliminovať akúkoľvek snahu o zmenu politického

režimu, či obnovenie pluralitného systému. Spoľahliví stúpenci vládneho režimu v role sudcov z ľudu mali v rámci jeho aplikácie teda zaistiť, aby jeho činnosť (najmä ohľadom rozsudkov) už nezávisela od sudcov a súdneho aparátu, ktorí boli z väčšej časti produktom predchádzajúcej éry. Na základe zákona mali mať laickí sudcovia vždy prevahu v senáte (dva ku jednej, resp. tri ku dvom) s výnimkou prípadov, v ktorých išlo o právne komplikované veci a kde by prevaha laických členov senátu bez právnického vzdelania rozhodovanie viac komplikovala (mimoriadny opravný prostriedok, prerokovanie sťažnosti pre porušenie zákona). Podľa dobovej propagandy malo „zľudovenie“ spočívať aj v „priblížení“ sa ľudu, keďže „rafinovaná komplikovanosť i hmotnoprávných predpisov“ mala spôsobiť, že sa „stali ľudu ťažko zrozumiteľnými a neprístupnými.“

Na dosiahnutie týchto cieľov mali byť okrem vyššie spomínaného „zľudovenia“ (v užšom slova zmysle) súčasťou zákona aj ďalšie opatrenia – prispôbenie súdnej organizácie krajskému zriadeniu, rozšírenie senátneho rozhodovania, odstránenie „formalizmu“, či zjednodušenie súdnej organizácie i zlacnenie súdnictva zavedením striktného dvojinstančného postupu. Zjednocujúcu autoritatívnu funkciu judikatury Najvyššieho súdu, ktorá zaručovala rovnaké rozhodovanie súdov v štáte, mala nahradiť činnosť prokuratúry, pričom prokurátori sa podľa sovietskeho vzoru stávali novou elitou komunistického súdnictva.²¹

Edícia dokumentov sa zaoberá počiatkami praktickej aplikácie zákona č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdnictva,

15 Zákon č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdnictva.

16 Národní shromáždění republiky Československé 1948–1954. Tlač č. 160 [online]. [cit. 2022-09-02]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=71764>

17 Zákon č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdnictva.

18 Vládne nariadenie č. 5/1949 Zb., ktorým sa menia a dopĺňajú predpisy o úradnom odevu sudcov.

19 Zákon č. 86/1950 Zb. Trestný zákon.

20 Na vojenských súdoch boli títo laickí sudcovia ustanovení až vydaním nového trestného poriadku (zákon č. 87/1950 Zb.). Sudcovia bez právnického povolania pôsobili aj v povojnovom slovenskom i českom retribučnom súdnictve.

21 Národní shromáždění republiky Československé 1948–1954. Tlač č. 160.

ktorá bola spustená od prvých dní roku 1949, pričom prví sudcovia z ľudu boli vymenovaní už v januári a februári.²² Kvôli nízkemu podielu zástupcov „robotníckej triedy“ boli výbery sudcov z ľudu v rokoch 1949 a 1950 hodnotené vedením vládnucej komunistickej strany ako kontroverzné, pričom kritike podrobili najmä sociálne zloženie prvej vlny, vymenovanej po nadobudnutí účinnosti zákona. Miestne stranické vedenia totiž mali prirodzenú tendenciu menovať do súdnych funkcií ľudí so vzdelaním, prípadne aspoň s minimálnou skúsenosťou s úradnou agendou. Podľa správy Právnickej komisie pri ústrednom výbore (ÚV) KSČ „nebyla věnována dostatečná péče [ich] řádnému výběru“, a tak „se mezi ně dostaly i osoby nevhodné, nepřihlíželo sa k řádnému zastoupení příslušníků dělnické třídy, rolníků a žen“, a tiež neboli vybraní žiadni členovia jednotných roľníckych družstiev (JRD). Naopak, početne boli zastúpení najmä úradníci, živnostníci a príslušníci slobodných povolání.²³ Kritike boli podrobené aj rozhodnutia takýchto senátov, pričom sa takto v interných materiáloch komunistickej strany nepriamo priznával aj skutočný účel aktuálnej reformy súdnictva. „Neuvedomeli“ sudcovia totiž mali často vyvolať „nesprávny“ oslobodzujúci alebo mierny rozsudok, hoci išlo o „triedneho nepriateľa“. Kuriozitou bolo konštatovanie, opierajúce sa o štatistiky, že ako sudcovia z ľudu sa „velmi dobře osvědčují ženy, které sú v trestných veciach přísnejší ako muži“.²⁴

Pri menovaniach sudcov z ľudu bol kritizovaný aj prístup príslušných národných výborov, ktoré si „neuvedomovali dostatočne význam zľudoveného súdnictva a nevenovali výberu takmer žiadnu pozornosť“. Jednotlivé zoznamy mali zostavovať „celkom mechanicky“, nedbalo a pri nedostatočnej

Slávnostná prisaha sudcov z ľudu bratislavského okresu 17. decembra 1950 (Zdroj: TASR)

spolupráci „so Stranou a masovými organizáciami“.²⁵

K „náprave“ kritizovaného stavu boli prijaté opatrenia, predovšetkým propagandistická kampaň prostredníctvom článkov v tlači (malo ich byť až 170, vrátane národnostnej tlače), či na vyše 9000 verejných schôdzach za účasti pol miliónov občanov. Následne boli návrhovými komisiami prehodnotené všetky aktuálne zoznamy a určenie sudcovia, ktorí majú byť vymenení. Zároveň boli okresní sudcovia z ľudu, ktorí sa „osvedčili“, preradení vyššie – na krajský súd.

Vyššie spomínaná „rýchlový-roba“ sudcov viedla k postupnej obmene sudcov z povolania a odchodu príslušníkov medzivojnovnej

československej justície. Tí tvorili v polovici päťdesiatych rokov ešte približne polovicu súdneho aparátu, no kľúčové miesta už boli obsadené absolventmi Právnickej školy pracujúcich Ministerstva spravodlivosti. Už v roku 1951 bolo 55 z nich predsedami okresných súdov a 115 okresnými prokurátormi. Na sudcov z povolania pochádzajúcich z predošlého politického režimu bol navyše vyvíjaný väčší tlak, aby v záujme zachovania svojich postov prejavovali viac horlivosti a lojality voči vládnucej strane, než na ich mladších kolegov vychovaných „rýchlokurzami“ i právnickými fakultami po roku 1948. Po personálnom vybudovaní nového profesionálneho súdnictva komunistickým štátom

22 NA Praha, f. Právnická komise ÚV KSČ, a. j. 224.

23 NA Praha, f. Právnická komise ÚV KSČ, a. j. 185.

24 NA Praha, f. Právnická komise ÚV KSČ, a. j. 224.

25 NA Praha, f. Právnická komise ÚV KSČ, a. j. 224.

význam sudcov z ľudu v ďalších rokoch upadal.²⁶

Dokumenty zaradené do edície výstižne približujú začiatok aplikácie zákona č. 319/1948 Zb. o zľudovení

súdnictva. Pochádzajú z fondu Právnickej komisie ÚV KSČ, ktorá pripravila pre stranické vedenie, resp. celoštátnu konferenciu sudcov z ľudu materiál hodnotiaci prvú fázu tzv.

zľudovenia súdnictva. Reflektujú aj rôzne problémy pri výbere „laických“ sudcov, ktorí sa mali stať jedným nástrojov trestnoprávnej represie komunistického režimu.

DOKUMENT Č. 1

1950, nedatované, Praha. Správa o činnosti zľudoveného súdnictva.

NA Praha, f. Právnická komise ÚV KSČ, a. j. 224.

Správa o činnosti zľudoveného súdnictva.

Úvod:

V čase oslobodenia republiky celý justičný aparát na Slovensku až na malé výnimky, bol zložený zo sudcov, štátnych zástupcov a zamestnancov, ktorí verne slúžili fašistickému režimu²⁷. Takto zložený aparát, vychovaný v buržoáznych školách, pokračoval vo svojom „nadstraníckom“ a „nadtriednom“ súdení a v rukách reakčnej DS²⁸ stal sa nástrojom na sabotovanie znárodňovania, pozemkovej reformy a na hanobenie ČA²⁹, odbojárov a komunistov.

Aj organizácia súdnictva zostala ako za fašistickej okupácie. Na Slovensku bolo 79 okresných súdov, 9 krajských súdov, 2 hlavné sudy a Najvyšší súd s Generálnou prokuratúrou. Na týchto súdoch konalo službu asi 400 právnikov. Ústredná preverovacia komisia na Povereníctve spravodlivosti do 1. septembra 1945 nepreverila 45 právnikov a asi 100 preverila na preloženie alebo penzionovanie. Po 1. februári sa preverovacia komisia dostala pod vplyv DS a v dôsledku toho nebol už ani jeden právnik nepreverený, ba aj z nepreverených 45 právnikov bolo do rezortu späť prijatých 18.

Právnikov komunistov bolo v rezorte len 23 a z týchto 9 pracovalo aktívne v Strane. V celom rezorte bola len jedna základná organizácia KSS a to na Povereníctve spravodlivosti, ktorá však po odchode niekoľkých súdruhov prestala už koncom roku 1945 fakticky pracovať.

Február 1948

V dôsledku uvedeného zloženia justičného aparátu museli byť hneď vo februári prevedené organizačné opatrenia, na základe ktorých právnici-komunisti boli postavení na kľúčové pozície Povereníctva spravodlivosti a v súdnom aparáte, najmä na prokuratúry, hlavné sudy, krajské sudy a veľké okresné sudy právnici, ktorí sa osvedčili v ľudovom súdnictve³⁰. Na návrh Akčného výboru³¹ justičných zamestnancov

26 KUKLÍK, J. a kol. *Vývoj československého práva 1945–1989*, s. 659 – 660.

27 Toto tvrdenie nezodpovedá skutočnosti, keďže relatívna nezávislosť slovenského súdnictva v rokoch 1939 – 1945 umožňovala udržanie personálnej kontinuity s medzivojnovou Československou republikou, čo sa prejavovalo aj pri súdnych procesoch, ktoré mali politický charakter. Tie sa často sa nekončili rozsudkom, ktorý by zodpovedal „politickému objednávke“ vládnuceho režimu, resp. rôzne procesné obštrukcie spôsobili, že sa až do konca existencie štátu neskončili právoplatným rozhodnutím. Bližšie pozri PODOLEC, O. In absentio (Súdne procesy s predstaviteľmi politickej emigrácie v rokoch 1939 – 1945), s. 147 – 162; PODOLEC, Ondrej. Proces so Šrobárom a jeho právne a politické pozadie. In: PEKNÍK, Miroslav a kol. *Dr. Vavro Šrobár: politik, publicista a národnoosvetový pracovník*. Bratislava: Veda, 2012, s. 567 – 579.

28 Demokratickej strany.

29 Červenej armády.

30 Autor myslí retribučné súdnictvo na miestnej úrovni (okresné ľudové sudy, miestne ľudové sudy).

31 Akčné výbory boli samozvané skupiny prívržencov komunistickej strany, ktorých úlohou bolo prevzatie moci a personálna „očista“ na úrovni inštitúcií, spoločenských organizácií i podnikov po komunistickom prevrate vo februári 1948. Ich činnosť opierajúca sa o komunistami ovládaný mocensko-represívny aparát štátu bola dodatočne legalizovaná zákonom č. 213/1948 Zb. o úprave niektorých pomerov na ochranu verejných záujmov.

bolo zo služieb prepustených 16 právnikov a 11 neprávnikov. Očistou boli postihnutí len skutoční nepriatelia ľudovodemokratického zriadenia. Ostatní, u ktorých bola aká – taká nádej, že budú môcť byť použiti, boli ponechaní a zaradení na vybavovanie nesporevej agendy a občianskoprávných sporov³². V dôsledku takýchto organizačných opatrení zlepšila sa práca prokuratúr a súdov v trestnom súdnictve. Prvoradou úlohou bolo na spoločných poradách prokurátorov a sudcov naučiť týchto chápať triednu funkciu justície pri budovaní socializmu. Aj keď sa po týchto poradách zlepšila práca niekoľkých sudcov a prokurátorov, jednako väčšina z nich vybavovala veci starých spôsobom, mechanicky, krčovite sa pridržiavajúc starých predpisov, aj keď tieto odporovali Ústave z 9. mája³³. Veľkým nedostatkom a chybou bolo, že hneď po februári nezriadili sme na Povereníctve kontrolné oddelenie, ktoré by sústavne bolo kontrolovalo prácu sudcov a prokurátorov po stránke kvalitatívnej. Kontrolovali sme len tie veci, v ktorých prišiel popud na kontrolu z vonku.

Zasadanie ÚV KSČ v novembri 1948

a zákon o zľudovení súdnictva.

Od bezplánovitej a nesústavnej práce prešli sme po zasadnutí ÚV KSČ v novembri 1948 k dôslednému plneniu úloh, ktoré nám vytýčil s. Gottwald³⁴ a s. Slánsky³⁵.

- a./ zaviesť nový právny poriadok podľa Ústavy z 9. mája,
 - b./ dbať o to, aby justičný aparát stal sa mocnou pákou pri výstavbe socialistickej spoločnosti,
 - c./ školiť kádre tak, aby vynikli vysokou odbornosťou a dôkladne ovládali marxizmus-leninizmus,
 - d./ vytvoriť si vlastné z robotníckej triedy pochádzajúce kádre vedúcich pracovníkov v justičnom aparáte.
- Preto:

- a./ politicky najuvedomelejší zamestnanci sústavne spolupracovali na všetkých kodifikačných³⁶ a legislatívnych prácach a to tak v ústredných komisiách v Prahe, ako aj v subkomisiách v Bratislave. Tak to bolo doteraz absolvovaných 275 spoločných porád v Prahe a 73 v Bratislave. Okrem toho bolo zapojených do kodifikačných prác stovky zamestnancov rezortu, ktorí podali veľa cenných námetov a pripomienok.
- b./ Kontrola sa sústredila na politické hodnotenie konkrétnych prípadov a na inštrukciách prokuratúr v smere politicky uvedomelej aplikácie právneho poriadku v boji proti reakcii.
- c./ Bolo pripravené a prevedené internátne štátno-politické školenie všetkých právnikov a neprávnických pomocných referentov a štátno-politické školenie ostatných zamestnancov.
- d./ Do jednoročného behu Právnickej školy pracujúcich³⁷ otvoreného dňa 1. XII. 1948 pri Ministerstve spravodlivosti bolo poslaných 11 robotníkov zo Slovenska a v januári 1949 bol pri Povereníctve spravodlivosti zriadený 1 ročný beh PŠP, ktorý s úspechom skončilo 34 frekventantov vybraných z radov pracujúcich na funkcie prokurátorov na Slovensku.

Zákon o zľudovení súdnictva

č. 319/ 1948 Sb.

Týmto zákonom bol zavedený dvojinštancný systém.³⁸ Okresné sudy stali sa teda prvou inštanciou vo všetkých veciach a pri okresných súdoch boli zriadené okresné prokuratúry. Slovenská časť Najvyššieho súdu a Generálna prokuratúra boli prenesené do Brna. Hlavné sudy v Bratislave a v Košiciach boli

32 To znamenalo, že títo „nespolahliví“ sudcovia boli vylúčení z rozhodovania v trestných veciach.

33 Ústava Československej republiky prijatá krátko po komunistickom prevrate – 9. 5. 1948 (č. 150/1948 Zb.).

34 Klement Gottwald (1896 – 1953), český politik, prezident Československej republiky (1948 – 1953), námestník predsedu vlády (1945 – 1946), predseda vlády (1946 – 1948), poslanec Národného zhromaždenia (1929 – 1938), Dočasného Národného zhromaždenia (1945 – 1946) a Ústavodarného Národného zhromaždenia (1946 – 1948), predseda Komunistickej strany Československa (1929 – 1953).

35 Rudolf Slánský (1901 – 1952), český politik, námestník predsedu vlády (1951), poslanec Národného zhromaždenia (1929 – 1938, 1948 – 1951), Dočasného Národného zhromaždenia (1945 – 1946) a Ústavodarného Národného zhromaždenia (1946 – 1948), generálny tajomník Komunistickej strany Československa (1945 – 1951). V roku 1952 bol odsúdený v politickom monsterprocesu a popravený.

36 V rámci tzv. Právnickej dvojročnice, nasledujúcej po prijatí novej ústavy v roku 1948, boli prijaté kodifikácie najdôležitejších právnych odvetví.

37 Išlo o „rýchlokurzy“ práva, ktorých absolventi sa stávali sudcami.

38 Zrušenie tretej inštancie bolo zdôvodňované zjednodušením systému a zrýchlením, či zlacnením súdneho konania. Dovtedajšiu zjednocujúcu autoritatívnu funkciu judikatúry Najvyššieho súdu, ktorá zaručovala rovnaké rozhodovanie súdov v štáte, mala nahradiť činnosť prokuratúry.

zrušené. Taktiež boli zrušené krajské sudy v Komárne, Rimavskej Sobote, Levoči a v Trenčíne a bol novo zriadený krajský súd v Žiline.³⁹ Nateraz máme na Slovensku 6 krajských súdov a 84 okresných súdov a tomu odpovedajúci počet krajských a okresných prokuratúr. Takto organizované súdnictvo sa stalo pružnejším a rýchlejšim vo vybavovaní vecí a tým, že rozhodovanie o všetkých veciach bolo zverené okresným súdom, bola justícia približená pracujúcemu ľudu.

Sudcovia z ľudu.

Najzávažnejšou novotou reorganizovaného súdnictva je však to, že k výkonu sudcovskej moci dostávajú sa ako rovnocenní partneri sudcov z povolania, sudcovia z ľudu. Tým, že rozhodovanie na súdoch v podstate vo všetkých veciach prešlo na troj- až päťčlenné senáty, v ktorých vždy dvaja poľažne traja členovia musia byť sudcovia z ľudu, stali sa sudcovia z ľudu rozhodujúcim činiteľom na našich súdoch. Táto okolnosť zmenila od základov výkon spravodlivosti. Premenila naše sudy z ochrancov triednych záujmov kapitalistov na účinný nástroj robotníckej triedy v boji proti nepriateľom republiky a socializmu.

Sudcov z ľudu menujú na dobu dvoch rokov pre krajské sudy KNV⁴⁰ a pre okresné sudy ONV⁴¹. Prvé menovanie bolo prevedené v januári a februári 1949. Mnohé národné výbory pri výbere sudcov z ľudu si však neuvedomili dostatočne význam zľudoveného súdnictva a nevenovali výberu takmer žiadnu pozornosť. Na mnohých miestach zostavovali zoznamy celkom mechanicky ako pri zostavovaní povestných porotných zoznamov.⁴² A táto nedbalosť, najmä nedostatok spolupráce so Stranou a masovými organizáciami odrzkadľuje sa na mnohých súdnych rozhodnutiach.

Napriek nedostatočnému výberu sudcov z ľudu, pracujú títo dobre. Najmä sa osvedčujú politicky uvedomelí príslušníci robotníckej triedy. Mnoho sudcov z ľudu však neberie svoju funkciu vážne, najmä z radov živnostníkov a roľníkov. Nedochádzajú riadne na pojednávania a keď sa dostavia, nevenujú prejednávanej veci pozornosť. Zistili sme, že sudcovia z ľudu z radov živnostníkov, príslušníkov tzv. slobodných povolanií a dôchodcov niekedy priamo vyvolali nesprávny oslobodzujúci alebo mierny rozsudok, hoci trestný čin bol dokázaný a išlo o triedneho nepriateľa. V poslednej dobe neradi nám chodia na pojednávania robotníci zapojení do údernického hnutia a socialistického súťaženía, lebo účasťou na pojednávaní zameškajú prácu. Veľmi dobre sa osvedčujú ženy, ktoré v trestných veciach sú prísnejšie ako muži.

V marci 1949 bolo na Slovensku 10 868 sudcov z ľudu. Tento počet doplnovaním a výmenou stúpil do mája 1950 na 12 016.

Zloženie sudcov z ľudu v marci 1949	v máji 1950
robotníkov.....25 %	31 %
roľníkov.....29,7 %	28,8 %
živnostníkov.....15,3 %	13 %
tzv. slob. pov.....3,6 %	2,4 %
dôchodcov.....4,6 %	2,3 %
štát. a ver. zam.....8,4 %	9,8 %
žien v domácn.....1,4 %	3 %
ostatných.....15 %	8,7 %

Vzhľadom na nevyhovujúce zloženie sudcov z ľudu Povereníctvo spravodlivosti venuje príprave výberu sudcov z ľudu na funkčné obdobie 1951 – 1952 zvýšenú starostlivosť a už teraz prevádza široko založenú prípravnú kampaň tlačou a inštruktážou. Zostavovanie zoznamov sudcov z ľudu budú robiť návrhové komisie pri KNV a ONV, v ktorých budú pracovať aj predsedovia súdov a vedúci prokuratúr.

39 Štruktúra súdov bola prispôbená novo zavedenému krajskému zriadeniu (zákon č. 280/1948 Zb. o krajskom zriadení), t. j. novému územnému členeniu miestnej správy na kraje a okresy.

40 Krajské národné výbory.

41 Okresné národné výbory.

42 Išlo o členov poroty pri porotných súdoch (na základe zákona č. 278/1919 Sb. z. a n. o zostavovaní zoznamov porotcov), ktoré rozhodovali o najťažších trestných činoch (laická porota rozhodovala o skutkových otázkach a súdny zbor zložený zo sudcov o výške trestu).

Smernice sú také, aby v novom zbore sudcov z ľudu v absolútnej väčšine boli robotníci, z roľníkov aby tam boli malí a strední roľníci a aby bolo tiež podstatne zvýšené percento pracujúcich žien.

Ľudoví prokurátori

Veľké posilnenie justičného aparátu znamenal príchod prvých ľudových prokurátorov, ktorí po jednoročnom politicko-odbornom kurze, koncom roku 1949 a začiatkom 1950 nastúpili do praxe. Po krátkej praktickej príprave pod dohľadom najvyspelejších súdruhov boli postavení na kľúčové pozície našich prokuratúr. Jeden bol poverený vedením štátnej prokuratúry,⁴³ odd. v Bratislave a dvaja boli pridelení tamtiež ako referenti. Traja sú vedúcimi krajských prokuratúr v Bratislave, v Banskej Bystrici a v Košiciach. Traja sú zástupcami krajských prokurátorov a to v Žiline, v Nitre a v Prešove. Traja boli pridelení na Poverenie spravodlivosti za vedúcich kádového oddelenia, školského oddelenia oddelenia pre sledovanie politických procesov. Ostatní boli poverení vedením okresných prokuratúr.

[...] ⁴⁴

Súdna sieň Krajského súdu v Bratislave pri jednom z politických procesov v roku 1951 (Zdroj: TASR)

Kandidáti na sudcov z ľudu do Okresného súdu v Topolčanoch (1961) (Zdroj: TASR)

43 Štátna prokuratúra bola osobitnou prokuratúrou pôsobiacou pri Štátnom súde, ktorý bol vecne príslušný pre tzv. politické trestné činy a bol dejiskom najväčších politických procesov a monsterprocesov.

44 V ďalšom texte sa správa zaoberá zastúpením členov komunistickej strany medzi súdnymi úradníkmi, a tiež politickými pomermi v advokácii a v Zbore väzenskej stráže.

DOKUMENT Č. 2

1950, 5. februára, Celoštátna konferencia sudcov z ľudu (referáty, uznesenia), Praha. Správa o doplnení zoznamov ľudových sudcov vo funkčnom období 1951 – 1952.

NA Praha, f. Právnická komise ÚV KSČ, a. j. 185.

Zpráva o doplnění seznamů lidových soudců na funkční období 1951 – 1952.

I. Sestavení nových seznamů soudců z lidu:

Zkušenosti při sestavování seznamů soudců z lidu v období 1949 až 1950 ukázaly, že nebyla věnována dostatečná péče řádnému výběru soudců z lidu, takže se mezi ně dostali i osoby nevhodné, nepřihlíželo se k řádnému zastoupení příslušníků dělnické třídy, rolníků a žen. Ku dni 10. října 1949 bylo v českých zemích jen 39 % soudců z lidu z řad dělníků, z řad rolníků jen 9,3 %, žen bylo jen 9,7 %; na Slovensku bylo jen 30,9 % dělníků, 29,1 % rolníků a pouze 5,4 % z řad žen. V řadách dělníků nebyli mezi soudci z lidu vůbec členové JZD⁴⁵. Naproti tomu byli značně zastoupeni v seznamu úředníci, živnostníci a příslušníci svobodných povolání. Bylo proto nutno jednak nevhodné soudce z lidu nahradit vhodnými a při včasné sestavování nových seznamů na období 1951 až 1952 postupovat s co největší péčí a přihlídnout, aby zmíněné nedostatky nesprávného složení soudců z lidu byly odstraněny.

II. Provedení:

a/ Propagační kampaň:

Navrhované komise postupovaly podle předem vypracovaných plánů. O významu zlidověného soudnictví a funkce soudce z lidu bylo referováno na příležitostných schůzích KSČ⁴⁶, ve velké většině všech obcí prostřednictvím MNV⁴⁷, MAV NF⁴⁸, při hovorech s lidem, na závodních schůzích ROH⁴⁹, ve většině větších národních podniků, na schůzích celonárodních organizací jako JSČZ⁵⁰, JČZ, a na schůzích JZD. V celém státě bylo tak referováno na 9.000 různých schůzích za účasti asi 500.000 občanů.

Dále byla prováděna kampaň rozhlasem místním, závodním i celostátním. V denním, krajiniském tisku, v různých závodních časopisech bylo uveřejněno asi 170 různých článků, pokud tyto byly podchyceny tiskovou službou ministerstva spravedlnosti. Dva články na Ostravsku byly uveřejněny i v polském jazyce a v nitranském kraji jeden článek v rámci kampaně v maďarském jazyce /Uj szo/.

Na schůzích referovali soudci z povolání, prokurátoři, členové lidosprávy, bezpečnostní referenti, ve velké většině i soudci z lidu, újezdni tajemníci, političtí pracovníci. Jen na Slovensku se účastnilo akce asi 1.500 referentů, v pražském kraji asi 478 referentů. Zvláště dobře se osvědčili v kampani i soudci z lidu.

b/ Revize seznamů soudců z lidu:

U všech soudů okresních a krajských prohlédly ve lhůtě do 15. 9. návrhové komise dosavadní seznamy soudců z lidu a vyřadili nevhodné soudce a na jejich místo povolaly ONV a KNV nové soudce z lidu.

45 Jednotných zemědělských družstev (po slovensky: Jednotné roľnícke družstvo – JRD). Išlo o unifikovanú formu kolektívneho hospodárenia roľníkov. JRD vznikali od roku 1949 ako produkt násilnej kolektivizácie.

46 Komunistickej strany Československa.

47 Miestnych národných výborov.

48 Miestnych akčných výborov Národného frontu.

49 Revolučného odborového hnutia (monopolná odborová organizácia v komunistickom Československu).

50 Jednotný svaz českých zemědělců (monopolná organizácia poľnohospodárov Čiech a Moravy v rokoch 1945 – 1952).

c/ Založení nových seznamů soudců z lidu na období 1951 – 1952.

Seznamy byly založeny ve stanovené lhůtě u všech soudů s výjimkou okresního soudu Břeclav, Zlaté Moravce a krajského soudu Praha. Zatím co první dva soudy dodatečně do 10. listopadu seznamy předložili, není dosud seznam soudců z lidu pro krajský soud v Praze hotov a bude o něm jednáno v návrhové komisi dne 18. listopadu a předložen dodatečně. Při sestavování seznamu se vycházelo z těchto zásad:

1. byli převzati z dosavadních seznamů ti soudci z lidu, kteří se osvědčili
2. návrhy na nové soudce z lidu byly shromažďovány v okresech i pro potřebu krajského soudu, státního soudu⁵¹ i nejvyššího soudu,
3. určitý počet soudců z lidu od okresních soudů z řad těch, kteří se osvědčili, byl zahrnut do seznamu krajských soudů tak, aby tyto seznamy dosahovaly z každého okresu určitý počet soudců z lidu.
4. Celkový počet soudců z lidu v nových seznamech jest v českých zemích (kromě soudců z lidu od krajského soudu v Praze) 26.187, na Slovensku 13 798, tedy celkem 39 985. Zvýšil se tedy počet soudců z lidu ve srovnání se stavem k 10. říjnu 1949 v českých zemích o 1 332, na Slovensku o 1 955, celkem tedy o 3 287 soudců z lidu. Při srovnání stavu třídního původu soudců z lidu vidíme, že nové seznamy byly sestaveny daleko pečlivěji než dosavadní seznamy.

Byl zvýšen počet dělníků – soudců z lidu z původních 39 % v českých zemích na 56 %, na Slovensku z původních 30 % rovněž nyní na 51 %, v celé republice na 54 %.

Zvýšen byl také stav rolníků. Oproti dosavadním seznamům kde v českých zemích bylo pouze 9,3 %, nyní je 13 % rolníků, na Slovensku je nyní 20 % rolníků (zde se jeví pokles o 9,1 %). V celé republice je tedy 15 % rolníků. Z tohoto počtu připadá na členy JZD v českých zemích 51 %, na Slovensku 39 %, v celé republice 46 %.

Naproti tomu se zmenšil značně počet soudců z lidu z řad úředníku, živnostníku a důchodců a ostatních povolání, jak vyznačeno v tabulce.

Také zvýšení počtu žen se jasně projevuje v nových seznamech. V českých zemích oproti r. 1949, kdy bylo pouze 9,7 % žen soudců z lidu, stoupl počet v nových seznamech na 26 %, na Slovensku stoupl počet z 5,4 % na 20 %, v celé republice je nyní 24 % všech soudců z lidu – žen.

Nízké procento rolníků je zvláště v pohraničních průmyslových krajích Karlovy Vary 9 %, Ústí nad Labem 9 %, Liberec 12 %, Ostrava 7 %. Praha 8 %. Jako důvod se uvádí, že kampaň padla do žníchových prací, dále neochota a nespolehlivost. Soudy přitom prohlašují, že početní stav soudců z lidu z řad rolníků do konce roku zvýší.

Srovnáme-li jednotlivé kraje pokud jde o zastoupení dělníků v seznamech soudců z lidu, dostaneme toto pořadí: Ústí nad Labem (63 %), Hradec Králové, Liberec (62 %), Uherské Hradiště, Praha (58 %), Košice, Brno (56 %), Bratislava (55 %), Plzeň, Žilina (54 %), Karlovy Vary, Pardubice, Jihlava, Ostrava, České Budějovice (53 %), Olomouc (52 %), Baňská Bystrica (51 %), Nitra (47 %), Prešov (45 %).

Pokud jde o rolníky: Největší procento má Prešov (32 %), nejmenší Ostrava (7 %).

Pokud jde o zastoupení žen, největší procento má Praha (53 %), nejmenší procento pak Prešov (14 %).

Největší počet členů JZD má pak kraj Praha (80 %), nejmenší pak kraj Liberec (12 %), (z celkového počtu rolníků).

d/ Hodnocení:

51 Štátny súd bol osobitným súdom zriadeným na základe zákona č. 232/1948 Zb. o štátnom súde, ktorý bol vecne príslušný pre tzv. politické trestné činy, a tak bol dejiskom najväčších politických procesov a monsterprocesov. Sídliť v Prahe a jeho oddelenia pôsobili v Brne a Bratislave.

1. Nedostatky: Nejvážnější objektivní překážkou, která úspěšné provedení brzdila, byla skutečnost, že kampaň padla do období intenzivních sklizňových prací, dovolených v závodech, dovolených u soudů a úřadů lidové správy a do doby, kdy došlo k personální změnám u soudů.
 2. Nedostatečná spolupráce některých národních výborů (ku př. v Košickém kraji a v Praze).
 3. Lhostejnost některých soudců z povolání i některých soudců z lidu, celonárodních organizací i stranických organizací k celé akci (Havlíčkův Brod, Žamberk, Litvínov, Plzeň).
 4. Zužování propagační kampaně jen po stranické linii nebo naopak jen po linii celonárodních organizací (Hořice, Jičín).
 5. Nedostatek kontroly se strany krajských návrhových komisí.
 6. Nerespektování výnosu a provádění vyhledávání vhodných soudců zcela odlišným způsobem, t. j. za zavřenými dveřmi (Praha prostřednictvím bezpečnostních referentů).
 7. Špatná organizace práce. (V Praze se vytvořila jen jediná komise u ÚNV⁵² a u KNV, ačkoliv právě zde měla být práce decentralizována na jednotlivé obvodní národní výbory. Tím se stalo, že v některých obvodních národních výborech neprobíhala kampaň uspokojivě).
 8. Ministerstvo spravedlnosti neupravilo zvláštním odlišným způsobem provedení kampaně v Pražském kraji zvláště pokud jde o vnitřní Prahu, ačkoliv poměry v Praze takovouto úpravu vyžadovali.
- Všechny tyto nedostatky byly včasné provedenou kontrolou ministerstva spravedlnosti a zvláště prací jednotlivých soudů odstraněny až na vnitřní Prahu.

e/ Závěr:

Přes tyto nedostatky splnila náborová akce svůj úkol. Byly sestaveny seznamy soudců z lidu z návrhů získaných na schůzích za široké účasti veřejnosti. Bylo široce popularizováno zľudovené soudnictví. Byla upevněna důvěra lidu v soudnictví.

Ondrej Podolec • The First Judges from the People (the Beginnings of the so-called Popularization of the Judiciary after February 1948).

After February 1948, the judiciary became an important apparatus of the newly established communist regime in the persecutions unleashed against its real or potential opponents. One of the forms of its control was the so-called popularization of the judiciary. Lay “judges from the people” were supposed to “ensure” sentences following the demands of the ruling regime through the majority in the senates. The edition of documents deals with the beginnings of the new law practical application, launched in the first days of 1949, and its evaluation from the point of view of the Communist Party.

doc. Ondrej Podolec, PhD. (1975)

Absolvent Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (odbor história – slovenský jazyk a literatúra) a Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Doktorandské štúdium absolvoval v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied, kde aj do roku 2007 pracoval. V súčasnosti je pracovníkom Centra výskumu obdobia neslobody Ústavu pamäti národa a prednáša právne dejiny na Katedre právnych dejín a právnej komparatistiky Právnickej fakulty Univerzity Komenského. Zaoberá sa dejinami Slovenska v 20. storočí, najmä vývojom politického systému, dejinami verejnej správy i perzekúciami rôznych skupín obyvateľstva nedemokratickými režimami. Je autorom monografií *Medzi kontinuitou a diskontinuitou*, *Prvý slovenský parlament*, a tiež spoluautorom viacerých publikácií i edícií dokumentov. Publikoval vyše sto vedeckých a odborných štúdií na Slovensku i v zahraničí.

Kontakt: ondrej.podolec@upn.gov.sk

PRÍPADY TRESTNÉHO STÍHANIA HANOBENIA ŠTÁTNYCH A ÚSTAVNÝCH ČINITEĽOV V ROKOCH 1945 – 1953 NA VÝCHODNOM SLOVENSKU

VOJTECH KÁRPÁTY

Spoločenská prax kultu politických osobností a jeho právnej ochrany je v našom geopolitickom priestore pomerne častá a frekventovaná téma, ktorá nadobudla skutočne rozmanité podoby a prešla dynamickými premenami. Predovšetkým v minulom storočí vykazovala jednoznačné charakteristiky premenlivosti, priamo závislej na prirodzených i násilno-revolučných zmenách štátnych útvarov a politických režimov. Napriek mnohorakým prejavom tejto problematiky vo všetkých sférach slovenského politického, spoločenského či spolkového života je jej spracovanie iba okrajové, nekompletné a selektívne torzovité.

Práve roky 1948 – 1953 (resp. 1956) sú u nás, rovnako ako v ďalších štátoch strednej a juhovýchodnej Európy, označované za obdobie kultov osobností. V nadnárodnom meradle to bol všadeprítomný kult osloboditeľa a ochrancu svetového proletariátu Josifa Vissarionoviča Stalina. V regionálnom národno-štátnych súradniciach prirodzene a logicky v zmenšenom meradle kult miestneho najvyššieho predstaviteľa víťaznej a vedúcej komunistickej či robotníckej štátostrany. V našom prípade prezidenta republiky Klementa Gottwalda.¹ Pri praktickej realizácii týchto kultov a ich sprievodných vonkajších prejavov na regionálnej a lokálnej úrovni dochádzalo k rozmanitým komickým a humorným, no často aj absurdným situáciám. Tie však predovšetkým vďaka agilnosti, angažova-

nosti alebo obyčajnému udavačstvu, motivovanému osobným finančným či iným hmotným a nehmotným prospechom, končili nezriedka tragicky a poznačili osudy ich protagonistov, ako aj ich najbližších rodinných príslušníkov na ďalšie roky.

Republikánska ochrana osobnosti hlavy štátu však má hlbšie korene ešte v počiatkoch prvej Československej republiky (ČSR), keď bol Národným zhromaždením v Prahe prijatý a v súdnej praxi hojne využívaný Zákon na ochranu republiky č. 50/1923. Urážke prezidenta republiky sa venoval § 1 zákona č. 50/1923, ktorý definoval urážku hlavy štátu ako ublíženie na cti hrozbou zlého zaobchádzania alebo iným hrubo zneuctujúcim prejavom vysmeje prezidenta alebo jeho námestníka pred dvoma a viacerými ľuďmi.² Z hľadiska spomínaného paragrafu sa

nevyžadovalo, aby urážkou prezidenta bola znižovaná sama republika. Pojem „viac ľudí“ sa kvalitatívne odlišoval od pojmu verejnosť hlavne v tom zmysle, že v prvom prípade išlo o počet osôb určiteľný na prvý pohľad. Dokázateľným úmyslom páchatela muselo byť, aby priamo ublížil cti prezidenta, pričom zákon nerozlišoval, či bolo hlave štátu ublížené na cti ako súkromnej osobe alebo ako osobe politickej a verejnej.³ Pri neskoršom právnom výklade tohto paragrafu sa od roku 1925 zaužívalo v súdnej praxi, že za „hrubo zneuctujúci“ sa mal pokladať aj výrok, ktorý obviňuje prezidenta, že vyvoláva nepriateľský postup proti obyvateľstvu určitého vierovyznania.⁴ Právny výklad tohto paragrafu ho umožňoval pomerne často použiť proti predstaviteľom, funkcionárom a rečníkom ľudáckeho hnutia, ktorí pripomínali

1 O rozmanitosti kultov osobností Josifa V. Stalina a Klementa Gottwalda v Československej republike bližšie pozri MACURA, Vladimír. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. Praha: Academia, 2008, s. 101 – 130; RUSINOVÁ, Zora. *Súdržka moja vlast'*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2015, s. 169 – 197.

2 KALLAB Jaroslav, HERRNITT, Vilém. *Trestní zákony československé*. Praha: Československý kompas, 1923, s. 640.

3 ČERNÝ, Jan, ed. *Zákon na ochranu republiky*. Pardubice: Soudcovské listy, 1926, s. 55.

4 ČERNÝ, J., ed. *Zákon na ochranu republiky*, s. 56.

Prví povojnoví prezidenti ČSR – Edvard Beneš a Klement Gottwald (Zdroj: TASR)

a zdôrazňovali nepriateľský postoj úradov ČSR i samotného prezidenta ku katolíckej cirkvi a ku katolíkom. Trestný bol i výrok, že oslavy usporiadané na počesť narodenín prezidenta republiky sú komédiou. Prejav obvineného mohol byť verbálny, výsmešným gestom alebo nadávkou. Prejav sám však nemusel byť hrubý. Mohla to byť i karikatúra. Práve karikatúry v humoristických časopisoch sa vyhýbali zobrazovaniu prezidenta a venovali sa iba predstaviteľom jednotlivých politických strán. Nazývanie prezidenta republiky slovom *Tateleben*, *Icík*, alebo iným menom naznačujúcim kladný postoj T. G. Masaryka k Židom, bolo tiež trestné. Ak sa dopustil viníka svojho činu verejne alebo tvárou v tvár k prezidentovi osobne, trestal sa za prečin väzením v trvaní od jedného mesiaca do jedného roka. Inak boli

sankcie za urážku prezidenta stanovené v rozmedzí od 8 dní do 6 mesiacov.

Komunistický režim po februári 1948 prijal do roku 1953 dve nové legislatívne normy, v ktorých bola zakotvená právna ochrana domácich i zahraničných, tzv. spriateľných (rozumej väčšinou sovietskych) vrcholných politických a štátnych predstaviteľov a reprezentantov. Prvou bol Zákon na ochranu ľudovodemokratickej republiky č. 231, ktorý bol prijatý ešte v roku komunistického prevratu, dňa 6. októbra 1948. Vo svojom § 23 definoval prečin ublíženia na cti prezidentovi republiky (i jeho námestníkovi), ktorý, keď sa stal pred väčším (v zákone presne neurčeným) počtom svedkov, bol obvykle trestaný väzením od jedného až do dvanástich mesiacov. Mimoriadna trestná sadzba v rozpätí od troch mesiacov

do troch rokov hrozila každému, kto by sa dopustil ublíženia na cti prezidentovi republiky a jeho námestníkovi verejne alebo v ich prítomnosti (v zákone definované ako *zoči-voči*), alebo by tento čin spáchal opakovane a pri viacerých príležitostiach. Vo všetkých prípadoch neboli prípustné ani dôkazy ospravedlniteľného omylu, ani dôkazy pravdy.⁵ Väzenie v trvaní od troch mesiacov do dvoch rokov hrozilo podľa § 24 každému, kto pred viacerými ľuďmi (v praxi minimálne dvoma) verejne hanobil zákonodarný zbor, jeho predsedníctvo, vládu (na Slovensku Zbor povereníkov) alebo jej člena v súvislosti s výkonom ich kompetencií, právomocí a aktívnej činnosti v politickom živote. Široké možnosti uplatnenia a priamej aplikácie dával § 42 tohto zákona, ktorý trestal hanobenie spojeneckého štátu. Dopustiť sa

5 Sbíerka zákonov republiky Československej, 16. 10. 1948, čiastka 85, s. 385.

Sovietsky diktátor Josif V. Stalin (Zdroj: TASR)

ho mal každý, kto „verejne alebo pred viac ľuďmi hanobí spojenecký štát, jeho hlavu alebo iného jeho predstaviteľa alebo jeho zástupcu, uznaného vládou republiky, potupí meno alebo symbol spojeneckého štátu najmä jeho znak, vlajku, farby alebo štátnu hymnu, alebo zničí poškodí alebo odstráni symbol

spojeneckého štátu, najmä jeho znak, vlajku alebo farby, alebo vyobrazenie hlavy spojeneckého štátu alebo iného jeho predstaviteľa s úmyslom prejaviť opovrhnutie spojeneckému štátu, alebo nepriateľské zmyšľanie o ňom, potresce sa pre prečin tuhým väzením od troch mesiacov do dvoch rokov“.⁶ Druhou

právnou normou, ktorá sa venovala právnej ochrane domácich a zahraničných spriatelených politických a ústavných činiteľov a štátnych reprezentantov bol nový Trestný zákon, prijatý Národným zhromaždením dňa 12. júla 1950. Vo svojom § 110 definoval trestný čin znížovania vážnosti prezidenta republiky, za ktorý hrozil páchatelovi trest v rozpätí od jedného mesiaca do jedného roka.⁷ Hanobenie spojeneckého štátu a jeho predstaviteľov sa podľa tohto zákona (§ 125) trestalo odňatím slobody na tri mesiace až dva roky.⁸

Časté incidenty, spojené s hanobením politických a štátnych činiteľov, riešili aj súdy na východnom Slovensku. Väčšina z nich pre svoje politické konotácie a širšie spoločensko-právne dopady končila pred Krajským súdom v Košiciach. Jedným z prvých prípadov údajných verbálnych zosmiešnení J. V. Stalina v povojnových Košiciach, ktoré malo svoju dohru pred tamojším krajským súdom, bol incident, ktorý sa odohral pred výkladom komunistického nakladateľstva a kníhkupectva Pravda ešte 5. júla 1945. V prítomnosti asi desiatich svedkov sa ho mala dopustiť dôchodkyňa a vdova Etela Reitznerová, ktorá pred výkladom, v ktorom bola vystavená stránka istého časopisu s portrétmi Adolfa Hitlera, Jozefa Tisa, Vojtecha Tuku, Alexandra Macha a ďalších slovenských a nemeckých prominentov označených za vojnových zločincov, v maďarčine prehlásila: „Még ide Stalin hiánzik“ („Ešte Stalin tu chýba“).⁹ Dvaja prítomní svedkovia (Alexander Donner a Štefan Koperdák) okamžite zalarmovali príslušníkov Národnej milície, ktorá vznikla na území mesta ešte vo februári 1945 a dočasne suplovala niektoré úlohy formujúceho sa Zboru národnej bezpečnosti (ZNB). Milicionári Reitznerovú zaistili v bráne tretieho domu (lekárne Megay) od

6 Sberka zákonov republiky Československej, 16. 10. 1948, čiastka 85, s. 388.

7 Sberka zákonov republiky Československej, 18. 7. 1950, čiastka 39, s. 230.

8 Sberka zákonov republiky Československej, 18. 7. 1950, čiastka 39, s. 230.

9 Štátny archív (ŠA) Košice, fond (f.). Krajský súd v Košiciach (KS KE), škatuľa číslo (šk. č.) 495, číslo spisu (č. sp.) Tk 165/45.

budovy košickej pobočky nakladateľstva Pravda. Na hlavnom pojednávaní pred Krajským súdom v Košiciach sa pokúsila obhajovať tvrdením, že celý prípad je nedorozumením: „*Išla som okolo výkladnej skrine obchodu Pravdy a videla som síce, že sú tam vyložené obrazy asi na papieri novinového formátu, ale nevidela som dobre, aké sú to obrazy. Myslela som, že sú to obrazy spojeneckých činiteľov a preto som hovorila, že tam chýba obraz generalisima Stalina. Ja som sa nezastavila pred výkladom, len krátku dobu sa dívala na obrazy. Mne nie sú známe obrazy Tisu, Tuky a Macha.*“¹⁰ Vdove Reitznerovej to však nepomohlo, pretože obaja predvolaní svedkovia sa vo svojich výpovediach svorne zhodli na fakte, že obžalovaná stála pred výkladom minimálne tridsať sekúnd a dokonca musela zaiste počuť jedného zo svedkov, ktorý svojej manželke vysvetľoval, že „*Hitler a ostatní zradcovia majú byť postavení pred ľudový súd*“.¹¹ Krajský súd v Košiciach odsúdil Etelu Reitznerovú za uvedený výrok na jeden mesiac väzenia nepodmienečne a zaplatenie všetkých súdnych poplatkov, ktoré však vzhľadom na jej sociálnu a finančnú situáciu prehlásil za predbežne nevymožiteľné.¹²

Ďalší prípad, hodnotený ako trestný čin ešte na základe zákona č. 50/23 Sb. z. a n., ale skončený a trestaný už s použitím § 23 ods. 1 zákona č. 231/48 Sb. z., sa stal dňa 8. septembra 1948 v Spišskom Podhradí v hostinci Michala Kotlára, kde sa po vyhlásení záverečnej hodiny a následnej hádke s hlavným mestským policajným strážnikom Štefanom Palenčárom a mestskými policajnými strážnikmi Michalom Labudom a Jánom Frankom mal Ján Lach zo Spišského

Podhradia na upozornenie jedného z asi tridsiatich návštevníkov hostinca, že v dnešný deň mal pohreb prezident Edvard Beneš, predniesť údajný hanlivý výrok: „*Beneš zdochol a za ním pôjde aj Gottwald.*“¹³ Obžalovaný Lach však poprel, že by uvedený výrok predniesol. Ani svedkovia celého prípadu Ján Franko, Michal Vanc, Štefan Palenčár a ďalší sa jednoznačne nezohodli vo svojich neskorších výpovediach na presnom znení výroku, resp. na použití slova „*zdochol*“, „*skapal*“, či „*zomrel*“ v tomto výroku. Napriek tomu súd uznal za vierohodné prvé výpovede svedkov z 10. septembra 1948, ktoré zhodne uvádzali použitie slova „*zdochol*“ v súvislosti s úmrtím prezidenta republiky Edvarda Beneša. Hoci súd uznal ako poľahčujúce okolnosti, že výrok bol prednesený v rozčúlení a podnapitom stave (podľa vlastnej výpovede Lach vypil asi tri litre vína), ako priťažujúcu okolnosť však hodnotil skutočnosť, že obžalovaný „*inkriminované výroky predniesol práve v deň pohrebu prezidenta Dr. Beneša, keď niekto z prítomných túto okolnosť pripomenul zrejme z toho dôvodu, aby sa prítomní chovali dôstojne*“.¹⁴ Ján Lach bol odsúdený na základe § 11 ods. 1 zákona č. 50/23 Sb. z. a n. Okresným súdom v Levoči na trojmesačné väzenie a pod trestom exekúcie úhradu nákladov trestného konania. K tomuto prípadu je potrebné dodať, že na nástup výkonu trestu si Lach počkal viac ako jeden rok. Spôsobila to prozaická a praktická príčina – nedostatok kominárskych pomocníkov v obvode Spišské Podhradie, ktorý Spoločný kominársky podnik okresov košického kraja (komunálny podnik) riešil opakovanými žiadosťami o odklad nástupu trestu pre Lacha, ktorému bol

posledný odklad výkonu trestu povolený do 15. apríla 1950.

Údajnej urážky a ublíženia na cti prezidentovi republiky sa mal dopustiť v Hrani pred viacerými osobami v neznámom a nezistenom dni roku 1948 aj trebišovský stolár Ján Benatín, keď predniesol pred roľníkmi uzatvárajúcimi kontrakty a robotníkmi odchádzajúcimi do Trebišova výrok kritizujúci nové komunistické zákonodarstvo slovami: „*Pojebal by Gottwald do tých zákonov, keď ich vynášiel.*“ Zároveň sa následná obžaloba rozšírila o udanie ďalšieho jeho výroku a následného správania, keď podľa výpovede mal „*14. septembra 1949 v Hrani pred dvoma osobami, ukazujúc na visiaci obraz prezidenta Gottwalda, To tvoj boh tu visí, pri tej istej príležitosti hovoril, Ty neveríš vo sv. Jána, čo mu jedna kurva hlavu zotala, ty veríš radšej v tohto, ukazujúc na obraz prezidenta republiky, načo potom zobral obraz dolu a hodil ho do kúta na drevenú debnu*“.¹⁵ Obžalovaný vinu poprel s odôvodnením, že udanie i svedecké výpovede Vojtecha Semaníka a Anny Semaníkovej sú motivované jedine pomstou za to, že oznámil jeho nelegálnu prácu „*na čierno*“. Hoci Ján Benatín označil výpovede za zaujaté, nepravdivé a motivované pomstou „*vzal súd za preukázaný skutkový stav uvedený v enunciiate rozsudku a zakladajúci skutkovú podstatu tam uvedeného prečinu, lebo je síce pravda, že pôvodný skutkový stav nebol preukázaný, ale výpoveďou svedkov bolo zistené, že obžalovaný aj pri iných príležitostiach narážal vo svojich rečiach urážlivým tónom na prezidenta republiky*“.¹⁶ Ján Benatín bol na základe § 23 ods. 1 zákona č. 231/48 Sb. za svoje údajné výroky proti Klementovi Gottwaldovi odsúdený na tri mesiace

10 ŠA Košice, f. KS KE, šk. č. 495, č. sp. Tk 165/45. Zápisnica z pojednávania pred Krajským súdom v Košiciach z 24. 11. 1945.

11 ŠA Košice, f. KS KE, šk. č. 495, č. sp. Tk 165/45.

12 ŠA Košice, f. KS KE, šk. č. 495, č. sp. Tk 165/45. Rozsudok Krajského súdu v Košiciach z 24. 11. 1945.

13 ŠA Košice, f. Krajská prokuratúra v Košiciach (ďalej KP KE), šk. č. 74, č. sp. IV 119/50.

14 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 74, č. sp. 119/50. Rozsudok Okresného súdu v Levoči nad obžalovaným J. Lachom z 15. 2. 1949.

15 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 75, č. sp. 309/50.

16 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 75, č. sp. 309/50. Rozsudok Okresného súdu v Sečovciach nad J. Benatínom z 13. 1. 1950.

väzenia a štátnej pokladnici bol povinný uhradiť nielen všetky doterajšie súdne trovy, ale aj útraty, ktoré v budúcnosti prípadne vzniknú.

Ako ublíženie na cti prezidentovi republiky boli kvalifikované i výroky Vojtecha Ďurkoviča zo Sečoviec, ktorý 5. októbra 1949 pokrikoval na úradníkov sečovského Miestneho národného výboru (MNV), odchádzajúcich na repnú brigádu: „*Nech ide repu kopať Gottwald!*“ Ešte v ten istý deň v sečovskom hostinci Jána Jurkanina pred viacerými prítomnými svedkami mal údajne predniesť výrok: „*Gottwald bude so mnou spolu repu kopať, boha mu, ešte Gottwald tu bude visieť!*“¹⁷ Za uvedené výroky bol Ďurkovič odsúdený podľa § 23 ods. 1 a 2b zákona č. 231/48 Sb. na tri mesiace väzenia. Obrana obžalovaného spočívala predovšetkým na zdôrazňovaní faktu, že výroky predniesol v opitom stave a že si na nič z inkriminovaného dňa nepamätá. Zdôvodňoval to tvrdením, že k tomu, aby sa opil, mu stačia 2 poldeci liehovín, no niekedy až 5 poldeci.

Ludovým poznámkam a komentárom sa nevyhla ani osoba Josifa Vissarionoviča Stalina, ktorý sa stal terčom viacerých opovrhlivých vyjadrení, neskôr súdom hodnotených ako urážka hlavy alebo predstaviteľa priateľského a spojeneckého štátu, či pri ďalších neverbálnych prejavoch väčšinou spolu s úmyslom prejavit' opovrhnutie spojeneckým štátom. V konkrétnych prípadoch to bolo posudzované podľa § 42 zákona č. 231/1948 Sb. (prečin hanobenia spojeneckého štátu). Jedným z príkladov môže byť konanie Pavla Diabelku, ktorý 24. februára 1950 v trebišovskej nádražnej reštaurácii „pred viacerými prítomnými osobami v úmysle, aby prejavil opovrhnutie spojeneckým štátom ZSSR zobral do rúk zarámovaný obraz gen. Stalina a hodil ho o zem, pričom sa sklo rozbilo a nechal ho ležať na zemi, teda, že poškodil vyobrazenie predstaviteľa spojeneckého

Titulka pamätnejho listu Československej pošty z 1. januára 1946 (Zdroj: Archív V. Kárpátyho)

štátu s úmyslom prejavit' opovrhnutie spojeneckým štátom“.¹⁸ Na základe uplatnenia spomínaného paragrafu bol Diabelko odsúdený k šesťmesačnému hlavnému trestu odňatia slobody ako hlavnému trestu a v znení a intenciách toho istého paragrafu ku konfiškácii jeho majetku, ako trestu vedľajšiemu.

Z trestného činu poburovania proti republike, hanobenia štátu a hanobenia spojeneckého štátu boli v prvej polovici marca 1951 obvinení traja šesťnásťroční banickí uční, bývajúci na internáte v Rudňanoch. Podľa pôvodného udania sa uční Július Kňazovič, Ján Blanárik

a Ervin Ažaltovič dňa 3. marca 1951 mali po svojom neskorom návrate na internát pred ostatnými spolužiakmi predniesť viaceré poburujúce výroky, invectívy a nadávky. Písomné oznámenie stanice ZNB v Rudňanoch, citované v správe Okresnej prokuratúry v Levoči opisuje správanie a výroky mladistvých nasledovne: „*Banickí uční prišli pozde domov do internátu ÚBD a preto nedostali večeru, pred viacerými banickými učňami nadávali: ‚Boha jeho, takto kráčať k socializmu, čo je to za socializmus.‘ Ďalej Július Kňazovič vyzviekol kabát a týmto shodil na stene zavesený*

17 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 72, č. sp. 837/49.

18 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 75, č. sp. 580/50. Rozsudok Okresného súdu v Trebišove nad P. Diabelkom z 25. 4. 1950.

obraz prezidenta republiky Klementa Gottwalda, načo spoločne s Jánom Blanárikom a Ervinom Ažaltovičom šliapali po tomto obraze, ba Július Kňazovič vypichol na tomto obraze Klementovi Gottwaldovi oči a spoločne s Jánom Blanárikom tento obraz oplľoval, pričom Ján Blanárik nadával: „Boha jeho, to je socializmus, keď nemáme večeru, ani chleba nemôžeme dostať jesť“ a Július Kňazovič vykrikoval: „Čo by sme mali ísť k lepšiemu, tak ideme k horšiemu“, ďalej Július Kňazovič a Ján Blanárik strhli zo steny tam zavesené socialistické brožúry, hodili ich na stôl načo Július Kňazovič so slovami: „To si ty učil tento socializmus“ vytrhol z jednej z kníh obrazu Stalina a Lenina a hodil ich do koša vykrikujúc ďalej: „Terajšia vláda nestojí za nič a taktiež ľudovodemokratické zriadenie, to len Lenin vytvoril ten socializmus a keby ho nebol vytvoril, bolo by lepšie, len Lenin je tomu vinovatý, že u nás taká je kríza. Aj v Rusku je taký socializmus a ak áno, tak to nemôže byť dobre, lebo ľudia nebudú spokojní“, pričom Ján Blanárik a Ervin Ažaltovič prejavil svoj súhlas s jeho výrokmi smiechom a slovami: „Tak jest, ba ešte nasledujúceho dňa ráno všetci traja snali zo steny socialistické knihy a plivali na obrazy Stalina, Gottwalda a Lenina, v tých knihách sa nachádzajúce.“¹⁹ Banícki učni Kňazovič, Blanárik a Ažaltovič boli obžalovaní z poburovania proti republike podľa § 81 ods. 1 Trestného zákona, dvojnásobného hanobenia republiky podľa § 124 ods. 2a Trestného zákona, dvojnásobné hanobenie spojeneckého štátu § 125 c Trestného zákona. Po odvolaní odsúdil Krajský súd v Košiciach dňa 31. augusta 1951 Júliusa Kňazoviča a Jána Blanárika na šesť mesiacov a Ervina Ažaltoviča na štyri mesiace odňatia slobody. V odôvodnení rozsudku bola pri výmer trestu vzatá do úvahy argumentácia odvolania vedúceho Okresnej prokuratúry

v Spišskej Novej Vsi Ernesta Konráda z 31. mája 1951, podľa ktorej „mladiství spáchali trestný čin z politickej neuvedomelosti, pod vplyvom nepriateľskej propagandy a zo sklonov k dobrodružnému životu“.²⁰

Nie všetky prípady údajného ublíženia na cti prezidentovi republiky sa potvrdili a pri ďalšom dokazovaní spojenom s vypočutím svedkov sa prvotné udanie ukázalo ako osobne motivovaná pomsta, ktorej príčiny siahali do rodinných, susedských či kolegiálnych konfliktov z predchádzajúceho obdobia. Jedným z takýchto nepotvrdených obvinení bolo aj udanie na Jána Vargu z Rolovej Huty (časť obce Margecany), ktorý sa mal na tamojšej železničnej stanici vyjadriť v bližšie neurčený deň a mesiac roku 1948, že „kým Gottwald nezdochne, zatiaľ dobre nebude“.²¹ Údajný Vargov výrok bol spočiatku kvalifikovaný ako prečin ublíženia na cti prezidentovi republiky (§ 23 ods. 1 zákona č. 231/48 Sb. z.) a na železničnej stanici ho mali počuť aj František Čirč a Ján Langoš. Pri výsluchu však svedkovia nepotvrdili, že inkriminovaný výrok počuli, udanie bolo označené za osobne motivovanú pomstu a prípad bol stiahnutý z ďalšieho dokazovania. Ján Varga bol oslobodený spod obžaloby rozsudkom Okresného súdu v Gelnici zo dňa 23. marca 1950.

Ďalším takýmto prípadom bola kauza Adolfa Pajgerta, robotníka zo Spišskej Belej, ktorý sa koncom roka 1950 ocitol vo väzbe, ktorú na neho uvalil Okresný súd v Kežmarku. Osobitosť nespočívala v mimoriadnosti a zriedkavosti samotného skutku, ale skôr v politickej príslušnosti páchatela a z nej vyplývajúceho mierneho zaobchádzania a posudzovania nebezpečnosti jeho konania a výrokov. Adolf Pajgert, člen Komunistickej strany Slovenska (KSS) od roku 1945 a syn

starého komunistu (od roku 1925),²² bol obvinený z troch súbežných trestných činov hanobenia – urážky hlavy a znížovanie jeho vážnosti (§ 110/a Trestného zákona), ústavného činiteľa pre výkon jeho právomocí (§ 111/b Trestného zákona) a hanobenia spojeneckého štátu a jeho predstaviteľov (§ 125/a Trestného zákona).²³ Svoje výroky predniesol 11. decembra 1950 demonštratívnym spôsobom na stanici ZNB v Spišskej Belej. Prítomní svedkovia, strážmajstri Ľudovít Mingáč a Štefan Trgala, potvrdili, že obvinení jasne a opakovane predniesol výrok: „Gottwald a Stalin sú kokoti, načo pri spisovaní zápisnice predniesol výrok, Gottwald, Stalin a Zápotočský sú kokoti.“²⁴ Pajgertov prípad bol však vďaka jeho robotníckemu pôvodu a predovšetkým členstvu v KSS riešený so zjavnou benevolenciou a zhovievavosťou. Obvinený bol Okresnou prokuratúrou v Kežmarku charakterizovaný ako liečený alkoholik, ktorý sa tohto svojho „nešváru“ už raz pokúšal zbaviť na jednej z pražských kliník, kde sa ešte v roku 1949 podrobil liečeniu na oddelení pre štúdium a liečbu alkoholizmu. Hlavným dôvodom hospitalizácie bola skutočnosť, že Pajgert prepil viac ako 140 000 Kčs, ktoré zarobil v rokoch 1947 – 1949 ako baník v Moravskej Ostrave a postupne začal rozpredávať i svoje šatstvo, čo neuniklo pozornosti jeho kolegov a súdruhov, ktorí týmto spôsobom priamo zakročili. Ústavná liečba však nepriniesla žiadne úspechy. Sám si uvedomoval zúfalosť situácie a skrsla v ňom ešte zúfalejšie myšlienka – za každú cenu sa dostať do nejakého z táborov nútených prác (TNP), no kežmarskí komunistickí funkcionári ho tam údajne nechceli zaradiť. Práve z tohto dôvodu a pod vplyvom tejto motivácie sa vraj dopustil uvedených trestných činov,

19 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 83, č. sp. 188/50. Správa Okresnej prokuratúry v Levoči z 9. 5. 1951.

20 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 83, č. sp. 188/50. Rozsudok Krajského súdu v Košiciach z 31. 8. 1951.

21 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 77, č. sp. 783/50. Rozsudok Okresného súdu v Gelnici z 23. 3. 1950.

22 Politicky angažovanou bola v tom čase i sestra obžalovaného, ktorá bola okresnou tajomníčkou KSS v Spišskej Starej Vsi.

23 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 82, č. sp. 1935/50. Obžaloba Okresnej prokuratúry v Kežmarku z 15. 12. 1950.

24 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 82, č. sp. 1935/50. Obžaloba Okresnej prokuratúry v Kežmarku z 15. 12. 1950.

pretože predpokladal, že prostredie TNP mu nedovolí požívať alkoholické nápoje a tak mu umožní definitívne sa zbaviť svojej závislosti. Verejní politici funkcionári „dojati“ touto ušľachtilou pohnútkou posudzovali Pajgertove výroky neporovnateľne zhovievavejšie ako pri iných obvinených, ktorí síce nezriedka boli tiež pod zjavným vplyvom alkoholu, no neboli komunistami a nepochádzali zo starých komunistických rodín. Schvaľovali Pajgertovu snahu zbaviť sa závislosti na alkoholických nápojoch, pretože ako organizovaný komunista – straník by sa mal jednoznačne vyhýbať alkoholu a nie oddávať sa jeho nemiernemu požívaniu. O zhovievavosť požiadať aj orgány činné v trestnom konaní, ktoré obžalovaného Pajgerta vyzvali, aby sa opätovne podrobil ústavnej protialkoholickému klinickej liečbe v Prahe, no ten návrh jednoznačne odmietal s odôvodnením, že nebude už viac „pokusným králikom“ a že ani jeden z jeho tridsiatich pražských spolupacientov sa z alkoholovej závislosti nevyliečil. Neustále opakoval, že „sa dopustil naschvál trestných činov preto, aby sa dostal do TNP, lebo on počíta, že tam nebude môcť piť alkohol a tak si odvykne od alkoholu“.²⁵ Trestu, hoci mimoriadne miernemu, sa však Pajgert celkom nevyhol. Na hlavnom súdnom pojednávaní bol uznaný vinným podľa obžaloby. Odsúdený však bol iba na 6 mesiacov nápravného opatrenia a pridelený na práce do Švermových závodov v Brezne. Z pracovnej odmeny bol povinný odvádzať štvrtinu štátu a do výkonu trestu mu bola započítaná aj väzba v trvaní od 11. decembra 1950 do 30. januára 1951. Do nástupu vo Švermových závodoch bol prepustený na slobodu a vedenie tohto podniku bolo upovedomené, aby potvrdilo, či tam odsúdený skutočne nastúpil do práce, aké podáva pracovné výkony a či aj naďalej nekontrolovane

Socha J. V. Stalina na dnešnom Námestí SNP v Bratislave po oznámení jeho úmrtia (Zdroj: TASR)

holduje alkoholu. Okresný prokurátor nezabudol pripomenúť, že „ak by sa neosvedčil a sklamal, ihneď ho dám zatknúť ku odpykaniu zbytku trestu a podám Vám správu na jeho zaradenie do TNP“.²⁶

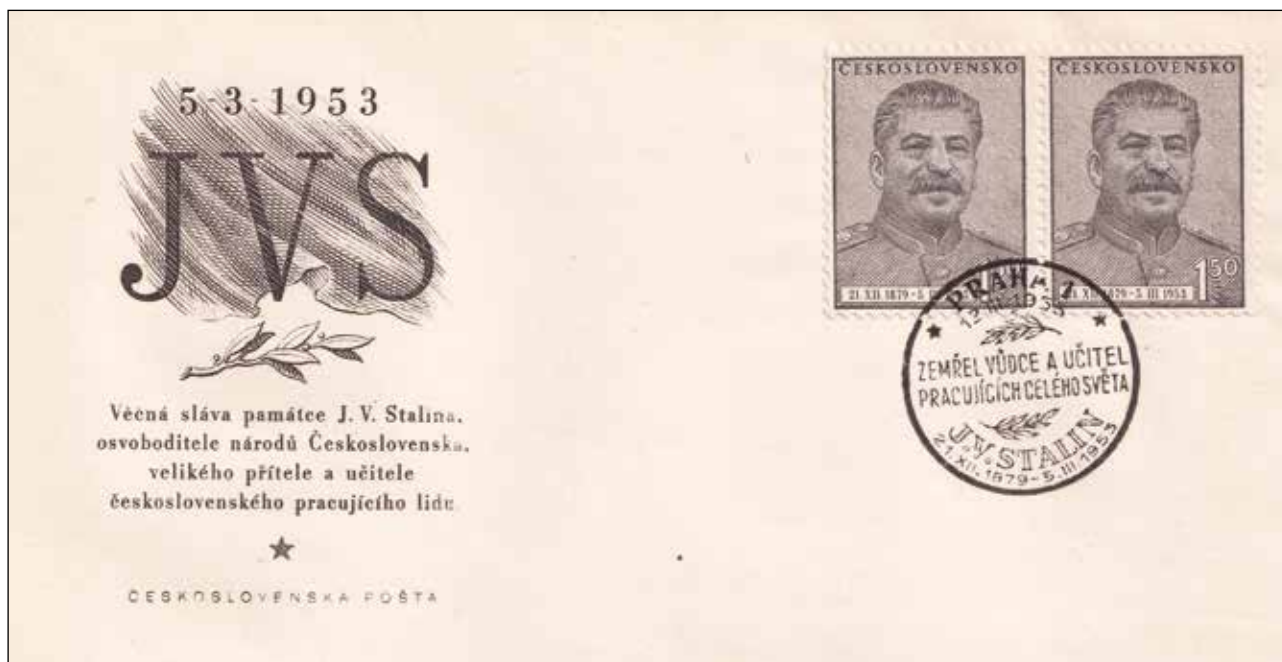
Celkom iným prípadom boli výroky Štefana Rentka, ktoré predniesol 10. januára 1951 v čakárni železničnej stanice Svit. Tento rozvedený robotník prešovských komunálnych podnikov, bývajúci v Spišskej Teplici, mal pred viacerými svedkami predniesť výroky, podľa ktorých „takú republiku ako je Československá môže pojebať, že kedysi sme zdravili Hitlerovi Heil Hitler so zdvihnutím ruky a dnes tak zdravíme Stalinovi a Gottwaldovi, ale pozdejšie budeme nimi derešovaní, že roľníci musia dávať kontingenty pánom na kabáty

a v minulosti to tak nebolo, že on odíde do Nemecka, že mu tam dajú šaty, ješť a všetko, čo bude potrebovať“.²⁷ Podľa výpovedí ďalších svedkov, Jána Garana a Jána Šerfela, mal kritizovať vysoké počty úradníctva, ktoré sa niekoľkokrát znásobilo a tak vraj preto chýbajú poľnohospodárski robotníci. Nebezpečnejšie sa pre nový režim javili Rentkove výroky, podľa ktorých sa z komunistov po februári 1948 stali veľkí páni, ktorí zabudli na svoje pôvodné ideály a presvedčenie, a pri tom sa mal dopustiť i niekoľkých nadávok na Stalina, a tak bol, okrem poburovania proti republike a znižovania vážnosti prezidenta republiky, obžalovaný i z trestného činu hanobenia hlavy spojeneckého štátu (§ 125/a Trestného zákona). Okresný súd v Poprade ho dňa 17. marca 1951

25 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 82, č. sp. 1935/50. Správa Okresnej prokuratúry v Kežmarku z 15. 12. 1950.

26 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 82, č. sp. 1935/50. Správa Okresnej prokuratúry v Kežmarku z 2. 2. 1951.

27 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 83, č. sp. 74/51. Obžaloba Okresného súdu v Poprade z 25. 1. 1951.

Pamätná obálka s príležitostnou pečiatkou vydaná po smrti J. V. Stalina Československou poštou (Zdroj: Archív V. Kárpátyho)

uznal vinným zo všetkých bodov obžaloby a odsúdil ho k úhrnnému trestu štyroch mesiacov odňatia slobody nepodmienečne a peňažitému trestu vo výške 1 000 Kčs, ktorý sa môže zmeniť v prípade insolventnosti odsúdeného na ďalších päť dní väzenia.²⁸ K výške vymeraného trestu zaiste prispela i nepriaznivá charakteristika okresného prokurátora, ktorý charakterizoval Rentka ako robotníka, ktorý „*je neuvedomelý a politicky nevzdelaný, preto je potrebná jeho prevýchova*“.²⁹

Iba o niečo menší trest, aj to podmienený, vymeral Okresný súd v Košiciach Pavlovi Téglašimu z Myslavy pri Košiciach, ktorý dňa 1. augusta 1949 na jednej z myslavských ulíc „*vykrikoval, že nasrá všetkým komunistom aj prezidentovi Gottwaldovi*“.³⁰ Bol však natoľko opitý, že ho musel domov odvádzať jeho priateľ Ján Regimun, ktorý mu pri inkriminovaných výrokoch zapchával dlaňou ústa a zároveň vo svojej svedeckej výpovedi poprel, že by započul meno prezidenta Klementa Gottwalda.

Obžalovanému boli zohľadnené viaceré poľahčujúce okolnosti, predovšetkým silná opitosť, ale hlavne vzorný rodinný život a jeho celková mravná zachovalosť. Preto Krajský súd v Košiciach hodnotil tento prečin iba ako náhodný poklesok, ktorý nevyplýval z presvedčenia, ale skôr z nepričetnosti spôsobenej množstvom vypitého alkoholu, a preto mu vymeral trest v najnižšej prípustnej sadzbe a odsúdil ho na tri mesiace väzenia s odkladom výkonu trestu na jeden rok.

Alkohol zohral svoju rolu aj pri výtržnosti Jána Václava, člena Jednotného roľníckeho družstva (JRD) II. typu a zároveň člena Miestneho národného výboru v Rakúsoch, ktorý bol obvinený z trestných činov ublíženia na cti prezidentovi republiky a hanobenia spojeneckého štátu a jeho predstaviteľov (§ 23/2a a 42/3 zákona č. 231/48 Sb. z.). V presne nezistený júnový deň roku 1950 sa podnapitý Václav vracal zo svadby Jána Malinu a cestou sa zastavil v hostinci miestneho potravného

družstva, kde jeden pivový pohár hodil do obrazu prezidenta Klementa Gottwalda, ktorý úplne rozbil a druhý hodil do obrazu Josifa V. Stalina a rozbil na ňom sklo. Svedkovia sa však nezhodli na politickom motive a skôr vypovedali v prospech obvineného v tom zmysle, že už do krčmy došiel značne podnapitý a ešte po príchode vypil s miestnym občanom Jakubom Vonglárom asi dva deci liehovín a dve pívá a rozprával mu o vleklom spore s istou rodinou Mačákovou z Rakús. Sám obžalovaný poprel akýkoľvek zámer a politickú motiváciu svojho konania. Priznal, že „*v opitom stave rovno zo svadby prišiel ráno do hostinca a v opitosti hodil pivový pohár o stenu, pričom nemal úmyslu poškodiť alebo zneuctiť ani vyobrazenie prezidenta republiky, ani vyobrazenie generalissima Stalina. Obvinený ďalej udal, že s rodinou Mačákovou mal nepríjemnosti a Mačákovci ho raz aj zbili, preto si v podnapilom stave v hostinci spomenul na Mačákovcov, pričom ho pochytila*

28 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 83, č. sp. 74/51. Správa Okresnej prokuratúry v Poprade zo 17. 3. 1951.

29 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 83, č. sp. 74/51. Správa Okresnej prokuratúry v Poprade zo 17. 3. 1951.

30 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 83, č. sp. 74/51. Rozsudok Okresného súdu v Košiciach z 1. 12. 1949.

zlosť a preto hodil pivovým pohárom o stenu, pričom však nemal v úmysle, ako už hore bolo povedané, poškodiť ani vyobrazenie prezidenta republiky ani generalissima Stalina. Konečne udal obvinený, že má kladný postoj k štátu a k jeho ľudovodemokratickému zriadeniu, lebo však sám sa aktívne zúčastnil bojov za oslobodenie, sám je referentom Okresného združenia Jednotného zväzu slovenských roľníkov v Levoči a je organizátorom pri zakladaní JRD.³¹ Okresný prokurátor však v konaní Jána Václava videl a vyzdvihol širšie aspekty a negatívne spoločensko-politické súvislosti a požadoval, aby ich súd zohľadnil pri svojom rozhodovaní a výmere trestu. Konštatoval, že na ceste k socializmu je jednou z hlavných podmienok získanie dediny pre socializmus. Práve funkcionári Jednotného zväzu slovenských roľníkov (JZSR) by mali ísť príkladom a nevzbudzovať pohoršenie, pretože „keď takýto funkcionári JZSR ako je obvinený túto prácu budú vykonávať, získanie dediny pre socializmus sa nám nepodariť.“³² Obvinený bol označený za triedneho nepriateľa a jeho menovanie do funkcií sa uskutočnilo na základe klamlivých a nepravdivých kádrových posudkov. Pripomenutá bola aj jeho údajná účasť na rozkrádaní družstevného majetku (škridlíc) a v tejto súvislosti sa dá v najbližších dňoch očakávať aj trestné oznámenie. Súd po zvážení všetkých okolností odsúdil Jána Václava na dva mesiace odňatia slobody s podmieneným odkladom na jeden rok.

Odstrašujúco vysoký trest bol vymeraný roľníkovi Jánovi Žoldošovi zo

Silice (okres Rožňava), ktorý sa okrem prečinu poburovania mal dopustiť i prečinu hanobenia spojeneckého štátu a jeho predstaviteľov, keď mal dňa 7. apríla 1950 v prítomnosti dvoch svedkov predniesť v maďarskej reči výrok: „Ježiš Kristus nás oslobodil od smrti, Stalin roľníkov od pôdy.“³³ Súd toto správanie charakterizoval ako jednoznačný prejav nepriateľského postoja k ľudovodemokratickému zriadeniu a obžalovanému nepomohli ani poľahčujúce okolnosti v podobe mravnej a trestnej zachovalosti. Roľník Žoldoš bol odsúdený až na šesť mesiacov odňatia slobody nepodmienečne a pokutu vo výške neuveriteľných 10 000 Kčs. V prípade jej neuhradenia mal odsúdený stráviť vo väzení ďalších 50 dní.

Okrem prezidenta sa stávali časť terčom verbálnych útokov aj ďalší predstavitelia komunistického režimu, či to už boli politici alebo predstavitelia armády a represívno-bezpečnostného aparátu. Aj tieto výroky boli zväčša nesúrodé a bez reálnej informačnej hodnoty. Opakovali predovšetkým najčastejšie rozšírené ľudové pletky a klebety s niektorými ojedinelými, no často ľudovou tvorivosťou deformovanými pravdivými alebo čiastočne pravdivými informáciami. Citové podfarbenie týchto výrokov bolo determinované vyhraneným osobným negatívnym postojom ku komunistickej ideológii, komunistickému režimu a jeho predstaviteľom, no často svoju úlohu zohral aj alkohol, ktorý mal okrem straty sebakontroly na svedomí aj pomerne časté použitie nadávok a vulgarizmov. Rozmanité a rôznorodé boli aj

výhovorky a ospravedlnenia obvinených, ktorými sa snažili pri výsluchoch a nakoniec aj pred súdom ospravedlniť svoje správanie a výroky. Okrem opitosti často uvádzali za hlavné dôvody svojich výpovedí opakovanie a obyčajné reprodukovanie informácií a tvrdení, ktoré už kedysi počuli na verejnosti. Takéto „očisťovanie sa“ a zbavovanie sa zodpovednosti však takmer vždy skončilo neúspešne a takéto a podobné argumenty neboli akceptované hlavne vtedy, keď obžalovaný nevedel označiť osobu, od ktorej inkriminované tvrdenia mal počuť a za ich pôvodcu označil neznámu osobu z anonymného davu. Príkladom takéhoto spôsobu obhajoby a pokusu o očistenie sa je aj prípad štyridsaťšesťročného montéra Júliusa Cajchana z Nového Smokovca, ktorý mal 12. júna 1949 pred Štefanom Šefčíkom, jeho manželkou a ešte jedným svedkom (označovaným v obžalobe ako Hejtmanek) predniesť viaceré protištátne výroky. Podľa výpovedí svedkov mal Cajchan povedať nasledujúce vety: „Zápotocký bol veliteľom koncentračného tábora a má pár tisíc ľudí na svedomí. Keď ho zhánala medzinárodná polícia, utiekol do Moskvy. Viliam Široký bol Židom a menoval sa Szeleszi. Gottwald si postrkal do vlády samú rodinu, napríklad Dr. Čepičku – Žida, ktorý mu je švagrom alebo zaťom.“³⁴ Gottwalda dobre poznám ešte z Vrútok,³⁵ kde sme spolu pracovali, bol to somár prvej triedy. Čo my môžeme robiť, my si nepomôžeme, hlavou múr nerozbijeme a musíme len čušať.“³⁶ Okrem iných mal pred svedkami predniesť tvrdenia, podľa ktorých v Prahe zatkli politicky

31 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 82, č. sp. 1781/50. Rozsudok Okresného súdu v Kežmarku z 8. 5. 1951.

32 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 82, č. sp. 1781/50. Odvolanie sa Okresnej prokuratúry v Kežmarku z 13. 7. 1951.

33 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 80, č. sp. 1436/50. Rozsudok Okresného súdu v Rožňave z 11. 8. 1950.

34 Minister vnútorného obchodu (1947 – 1948), minister spravodlivosti (1948 – 1950) a minister národnej obrany (1950 – 1956) armádny generál Alexej Čepička (1910 – 1990) bol skutočne zaťom prezidenta republiky Klementa Gottwalda. Po svadbe s Gottwaldovou dcérou Martou sa manželom Čepičkovým narodili dve dcéry – Alena (1949) a Klementa (1952).

35 Klement Gottwald žil vo Vrútkach v rokoch 1922 – 1924. Redigoval Pravdu chudoby (od roku 1924 Pravda), ktorá sa stala od roku 1925 hlavným periodikom KSČ pre Slovensko. Okrem toho viedol redakciu slovenského ženského komunistického časopisu Proletárka a spolkového časopisu Federácie proletárskych telocvičných jednôt (od roku 1926 premenovaná na Federáciu proletárskej telovýchovy – FPT) s názvom Spartakus. V tom čase bol už členom Tlačového výboru KSČ pre Slovensko a v roku 1923 sa stal aj členom Krajského výboru KSČ v Žiline. Počas svojho pôsobenia na Slovensku sa K. Gottwald osobne zoznámil s ďalšími komunistickými aktivistami a funkcionármi – Karolom Bacílkom a Petrom Jilemnickým.

36 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 77, č. sp. IV 847/50. Obžaloba Okresnej prokuratúry v Poprade č. Št 1035/49/1.

Čestná stráž československej generality pri truhle K. Gottwalda. Národní památník na Vítkove bol Gottwaldovým mauzóleom až do roku 1962 (Zdroj: Archív V. Kárpátyho)

nepohodlných generálov, pripravujúcich údajne vojensko-politický prevrat proti komunistickému režimu a v zatýkaní sa pokračuje v masovom meradle aj medzi civilným obyvateľstvom a osobnosťami politického, hospodárskeho a spoločensko-kultúrneho života na území celej československej republiky. Tieto svoje výroky mal zopakovať aj po príchode ďalšej svedkyne Márie Philippovej. Pri prvom výsluchu Cajchan priznal, že inkriminované výroky skutočne predniesol, no zároveň na svoju obhajobu uviedol, že len reprodukoval a zopakoval iba to, čo dovtedy

počul od ľudí a zároveň pripomenul, že bol častokrát prítomný verejného nadávania na vládu. Zároveň na svoju obranu dôrazne poprel, že by sa bol akýmkoľvek zneuctujúcim spôsobom hanlivo verbálne vyjadril o prezidentovi republiky, že sa takéto svoje výroky nepamätá a spomína si iba na to, že sa o Gottwaldovi vyjadroval iba v tom zmysle, že bol vo Vrútkach zamestnaný ako stolár. Výroky spomínané v udaní však v plnej miere dosvedčil pri výsluchu na stanici Zboru národnej bezpečnosti Štefan Šefčík. Problematickou sa však ukázala výpoveď Philippovej,

ktorá mala inkriminované výroky počuť pri ich opakovanom prednese Cajchanom. Philippová síce pri výsluchu priznala, že počula ako obvinený nadával na vládu, ale nevedela si spomenúť, aké výroky Cajchan presne povedal a použil. Okresnej prokuratúre však svedecká výpoveď Šefčíka úplne postačovala na to, aby v obžalobe podanej na Okresný súd v Poprade konštatovala, že výroky Cajchana „týkajúce sa predsedu vlády Antona (správne Antonína – pozn. V. K.) Zápotockého, podpredsedu vlády Viliama Širokého a ministra spravodlivosti Alexeja Čepičku pripisujúce prvému opovrhlivé vlastnosti, jednanie a zmysľanie a dotýkajúce sa opäť nepriaznivo vedomia vážnosti ostatných dvoch a znižujúce ich význam vzhľadom k postaveniu im prislúchajúcemu, pričom tento závadný zmysel bol poslucháčom jasne poznateľný, spadajú pod ustanovenie § 24 zák. č. 231/48 Sb. Výrok, týkajúci sa opäť prezidenta republiky, dľa vôle obvineného smerujúci a objektívne spôsobilý k tomu, dotknúť sa obecnej vážnosti prezidenta republiky, spadá opäť pod ustanovenie § 23 ods. 1 citovaného zákona“.³⁷ Súčasťou inkriminovaných výrokov Cajchana mali byť správy o údajnom formovaní vojenského odboja, ktorému mal komunistický režim predísť zatýkaním armádnej generality a vyšších dôstojníckych kádrov. Rozširovanie takýchto správ bolo prokurátorom vyhodnotené ako nesporne spôsobilé ohroziť bezpečnosť štátu a vážnosť verejnej moci. Okresná prokuratúra v Poprade vo svojej obžalobe zároveň konštatovala, že z formy prejavu je evidentné a zrejme, že obvinený si bol plne vedomý toho, že šírenie tejto správy takéto účinky spôsobí. A tak jednanie obvineného naplnilo skutkovú podstatu prečinu podľa § 32 ods. 2 zákona č. 231/48 Sb. z. Okrem toho pripomenul, že na takejto klasifikácii inkriminovaných výrokov nemôže nič zmeniť ani pokus o obranu obvineného, podľa ktorej len opakoval to, čo počul od ľudí, pretože

37 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 77, č. sp. IV 847/50. Obžaloba Okresnej prokuratúry v Poprade č. Št 1035/49/1.

Pamätaná obálka s príležitostnou pečiatkou vydaná po smrti K. Gottwalda Československou poštou (Zdroj: Archív V. Kárpátyho)

v tomto prípade zákon nerozlišuje, či ide o pôvodné tvrdenie, alebo o reprodukciu a opakovanie tvrdení a výrokov iných osôb. Okresný súd v Poprade vyniesol dňa 24. novembra 1949 na svojom zasadnutí rozsudok, ktorým uznal Cajchana za vinného prečinom hanobenia ústavných činiteľov podľa § 24 zákona č. 231/ 48 Sb. z., prečinom ublíženia na cti prezidentovi republiky podľa § 23 zákona č. 231/ 48 Sb. z. a prečinom šírenia poplašných správ podľa § 32 zákona č. 231/ 48 Sb. z. a odsúdil ho na sedem rokov väzenia. Odsúdený Cajchan bol zároveň povinný zaplatiť štátnej pokladnici všetky dovtedajšie i budúce možné finančné náklady a trovy trestného konania, ktoré však súd predbežne za nevyhnutné. Podmienečný odklad výkonu trestu bol podľa § 24 zákona č. 231/ 48 Sb. z. vylúčený.³⁸

Osobitnými prípadmi, na ktoré sa vzťahoval zákon na ochranu ľudovodemokratickej republiky, boli hanlivé nápisy, poškodenia a zničenia

podobizní politikov a štátnikov a poškodenia, zničenia alebo iné zneuctenia štátnych, politických alebo vojenských symbolov, ktorých páchatel'ov sa nepodarilo identifikovať a vypátrať. V dňoch od 11. do 13. júna 1950 neznámy páchatel' v Kine Moskva v Kráľovskom Chlmcí zavesil bustu prezidenta Klementa Gottwalda na lano, ktoré priviazal na vešiak skrine. Buste vyrýpal čelo, odbil kus nosa a pod krkom vyrezal šrám symbolizujúci podrezanie hrdla. Skutok bol klasifikovaný ako prečin hanobenia republiky podľa § 4 zákona na č. 231/48 Sb. z. Po mesiaci však bola Okresná prokuratúra v Kráľovskom Chlmcí vo svojom uznesení z 12. júla 1950 nútená konštatovať, že „prevedeným stopovaním nepodarilo sa zistiť páchatela trestného činu a keďže ani od ďalšieho stopovania nie je možné očakávať priaznivý výsledok, bolo treba stopovanie zastaviť“.³⁹ Uznesením Okresnej prokuratúry v Košiciach z 21. júna 1950 bolo zastavené pátranie po neznámom páchatel'ovi, ktorý

dňa 8. marca 1950 na stenu čakárne železničnej stanice v Kostolnoch nad Hornádom napísal „urážlivé výroky proti generalissimovi Stalinovi a prezidentovi republiky Gottwaldovi“.⁴⁰ Svoje rozhodnutie odôvodnila trojmesačným neúspešným pátraním miestnej stanice ZNB po pisateľovi inkriminovaných výrokov.

V ojedinelých prípadoch boli výtržnosti, ktoré boli spojené s hanobením domácich a zahraničných politických a štátnych reprezentantov ospravedlnené opitostou obvineného a následne ďalej riešené ako nepolitický trestný čin opilstva (§ 186 Trestného zákona) alebo mimosúdnu cestou – najčastejšie pokarhaním na pracovisku alebo prostredníctvom komunistických stranických štruktúr. Táto zhovievavosť a benevolentnosť takmer vždy priamo súvisela s členstvom obvineného v komunistickej strane, jej príčlenených a pridružených profesijných, odborových alebo záujmových organizácií, poprípade

38 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 77, č. sp. IV 847/50. Rozsudok Okresného súdu v Poprade z 24. 11. 1949.

39 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 80, č. sp. IV 1441/50. Uznesenie Okresnej prokuratúry v Kráľovskom Chlmcí z 12. 7. 1950.

40 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 80, č. sp. IV 1446/50. Uznesenie Okresnej prokuratúry v Košiciach z 21. 6. 1950.

boli predstaviteľmi štátnej správy, samosprávy a vznikajúcich JRD. Takýmto prípadom bolo aj správanie štyridsaťštyriročného bývalého baníka Jána Krotáka zo Strážok, ktorý bol od roku 1945 členom KSS a bol v tomto období Strážkach predsedom jej miestnej organizácie. Neskôr sa stal členom Okresného výboru KSS v Kežmarku a podpredsedom Miestneho národného výboru v Strážkach. Napriek Krotákovej politickej angažovanosti však Okresná prokuratúra v Kežmarku bola nútená v obžalobe konštatovať, že „z počiatku začal pracovať veľmi pekne, avšak v poslednom čase badať, že tento ostáva vo svojej práci nečinný, rád používa liehové nápoje, pričom si privádza podnapilosť, poťažne úplnú opilstosť a pod rúškom takejto veselej nálady pri používaní liehových nápojov sa dopúšťa rôznych trestných činov tak, ako sa to stalo aj v tomto prípade“.⁴¹ Podľa výpovedí troch svedkov sa mal Kroták v presne neurčený decembrový

deň roku 1950 a v presne neurčený októbrový deň roku 1951 vyjadriť: „Vy, komunisti, môžete ísť všetci do piči aj ty [myslený predseda MO KSS] s nima dovedna.“ Hroziac pástou obrazu prezidenta republiky Klementa Gottwalda údajne povedal: „My musíme na jeho kokot robiť. Boha jeho, tu nesiem margarín, aby deti mali čo žrať, lebo z tohto prídely sa žiť nedá. Boha jeho, nech si ten margarín pojebe Gottwald. Nech si tieto tuky pojebú, už by bolo načase všetkých komunistov postrieľať. Všetkých komunistov šľak trafi, už nemajú dlhý termín, lebo Američania už prídu.“⁴² V prvej obžalobe Okresnej prokuratúry v Kežmarku z 18. júna 1952 boli tieto výroky Krotáka vyhodnotené ako trestný čin útoku proti skupinám obyvateľov (§ 116 ods. 1 Trestného zákona), trestný čin znížovania vážnosti prezidenta republiky (§ 110 ods. 1 Trestného zákona) a trestný čin poburovania proti republike (§ 81 ods. 1 Trestného zákona). O mesiac

neskôr však už Okresná prokuratúra v Kežmarku „po znovu prešetrení celej veci“ vzniesla na Krotáka obžalobu pre trestný čin opilstva podľa § 186 Trestného zákona.⁴³

Spomínané prípady predstavujú iba zlomok udalostí, ktoré mali trestnú dohru s právnym označením hanobenia hlavy štátu a hanobenia spriatelенých štátov a ich predstaviteľov a reprezentantov v období rokov 1948 – 1953. Vo väčšine z nich, ako aj v ďalších incidentoch so súdnou dohrou, hral veľkú úlohu alkohol, avšak ako ospravedľujúcu „polahčujúcu okolnosť“ ho súd interpretoval iba pri vybraných delikventoch. Rozhodujúcim kritériom bolo politicko-stranicke zázemie konkrétnej osoby. Spracovanie súdnych prípadov tohto typu v podobe odborných štúdií umožní lepšiu komparáciu úrovne právnej ochrany štátnych a politických reprezentantov v jednotlivých etapách slovenských dejín dvadsiateho storočia.

Vojtech Kárpáty • Cases of Criminal Prosecution of Defamation of State and Constitutional Officials in 1945–1953 in Eastern Slovakia

One of the fundamental features of European political dictatorships and authoritarian regimes of the 20th century are cults of political leaders and statesmen. Post-war Czechoslovakia in the first decade of its existence was no exception. Apart from the cult of J. V. Stalin, a smaller local cult of the personality of the “first workers' president”, K. Gottwald, was also applied. The other side of the official glorification cult was the alleged and real cases of defamation of these personalities and other domestic and foreign communist politicians and statesmen. This study examines selected court cases of these crimes, whose protagonists were tried according to Act No. 231 on People's Democratic Republic Protection of 1948 and the Communist-amended Criminal Law of 1950.

Mgr. Vojtech Kárpáty, PhD. (1977)

Históriu a politológiu vyštudoval na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove, kde absolvoval aj doktorandské štúdium. V súčasnosti je historikom Východoslovenského múzea (VSM) v Košiciach. Vo svojej odbornej práci sa za posledných dvadsať rokov venuje politickým, vojenským a spoločenským dejinám Slovenska prvej polovice 20. storočia. Je autorom viacerých kapitol kolektívnych monografií, vedeckých štúdií a odborných článkov o tomto období. Vo VSM bol autorom tematických výstav *Viribus unitis – storočnica úmrtia Františka Jozefa I.* (2016), *Košice 1918 – 1938 – Zrod metropoly východného Slovenska* (2018) a ďalších. Venuje sa politickej a vojenskej symbolike vo faleristike, drobnej plastike a vexilológii a v tejto oblasti publikoval kapitoly v kolektívnych monografiách, štúdie a články v odborných i popularizačných časopisoch.

Kontakt: vojtech.karpаты@vsmuzeum.sk

41 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 92, č. sp. 611/52. Obžaloba Okresnej prokuratúry v Kežmarku z 11. 7. 1952.

42 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 92, č. sp. 611/52. Správa Okresnej prokuratúry v Kežmarku z 18. 6. 1952.

43 ŠA Košice, f. KP KE, šk. č. 92, č. sp. 611/52. Správa Okresnej prokuratúry v Kežmarku z 11. 7. 1952.

KAROL VRÁBEL – VÄZEŇ TOTALITY

JURAJ VRÁBEL st.

Som synom politického väzňa Karola Vrábla, ktorý bol 6 rokov väznený v komunistických lágroch v Jáchymove a po nich 4 roky v Leopoldove za to, že neoznámil svojho synovca Jána Vrábla, ktorý dvakrát utiekol do Rakúska a medzitým navštívil svojho otca v Prešove, ako aj môjho otca v Sabinove za účelom získania informácií pre exil, ktorý sa sústreďoval v Rakúsku okolo Jozefa Vicena. Cieľom môjho príspevku je poukázať na utrpenie môjho otca, ktoré mu spôsobil komunistický režim. Bol politickým väzňom v rokoch 1950 – 1960. Spomienky na jeho zatýkanie a väznenie, ktoré som čerpal z jeho osobných zápiskov a výpovedí, ako aj ostatné príbehy a skutočnosti v súvislosti s jeho väznením a životom našej rodiny bez otca, som uverejnil v samostatnej knižnej publikácii.¹

Synovec môjho otca Ján Vrábel ml. neukončil vysokoškolské štúdiá na Právnickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave. Túto skutočnosť ťažko znášali jeho rodičia, preto sa rozhodol, že odíde do zahraničia. K tomu mu dopomohla jeho snúbenica Mária Jurkovičová z Veľkých Levár, tajomníčka tamojšieho Mestského národného výboru. V septembri roku 1949 ho zaviedla na československo-rakúske hranice a označila mu miesto, kde bude môcť prejsť hranicu a takto sa dostať do amerického okupačného pásma v Rakúsku. Zároveň sa dohodli, že budú medzi sebou udržiavať písomný styk. V americkej zóne v Rakúsku sa Ján Vrábel ml. skontaktoval so slovenskou politickou emigráciou, ktorá sa usilovala o likvidáciu komunistického režimu v Československu. V tom čase boli v emigrácii Albert Púčik, Tomáš Chovan, Otakár Vítkovský a Jozef Vicen (organizácia dostala pomenovanie Biela légia). Okrem Vicena ostatní menovaní boli neskôr na Slovensku zadržaní a popravení. Zahraniční Slováci mu prisľúbili,

že mu umožnia ukončiť štúdiá, žiadali však od neho, aby sa vrátil na Slovensko za účelom informovania o politickej a hospodárskej situácii.

Ján Vrábel ml. sa vrátil na Slovensko 4. novembra 1949. Navštívil svoju snúbenicu Máriu Jurkovičovú a zdôveril sa jej o svojej spolupráci so skupinou slovenských emigrantov vo Viedni, ktorá sa usiluje o obnovenie Slovenského štátu a náboženskú slobodu. Potom založil organizáciu, z ktorej neskôr ŠtB vykonštruovala 11-člennú skupinu Ernest Dittrich a spol., do ktorej patrila aj môj otec Karol Vrábel. Skupina mala pracovať na získavaní a podávaní rôznych informácií o hospodársko-politickom živote na Slovensku a o stave v katolíckej cirkvi. Za týmto účelom Ján Vrábel ml. navštívil svojho otca Jána v Prešove, kde mu oznámil, že člen skupiny Ján Onger mu v krátkom čase doručí akumulátor k vysielke. V novembri 1949 navštívil Ján Vrábel ml. aj môjho otca Karola Vrábla a priniesol mu do Sabinova vysielku a šifrovací kľúč. Keďže vysielka nebola v dobrom technickom

stave, Ján Vrábel ml. ju zobral znova do Prešova k svojmu otcovi Jánovi a tam ju spolu opravovali. Žiaľ nezobral šifrovací kľúč, ktorý pri zatýkaní našli u môjho otca, ktorý bol ukrytý v drevárni. Ani po opravách vysielka nebola funkčná, nakoniec skončila u Jána Ongera vo Veľkých Levároch a od neho ju pri svojej poslednej návšteve v Československu koncom januára 1950 prevzal Ján Vrábel ml., dodnes nevediac, kde ju odniesol. Ďalší členovia skupiny Ernest Dittrich a Viliam Pavelka mali posilať správy môjmu otcovi pod dohovoreným heslom „Hej, pod Kriváňom“. Mali to byť správy týkajúce sa zápasu štátnej moci s vysokou cirkevnou hierarchiou, ďalej mien a počtu zatvorených kňazov, ako aj o celkových náladách obyvateľstva. Ostatní členovia skupiny pod vedením Ernesta Dittricha dostali za úlohu výrobu a rozširovanie ilegálneho časopisu a letákov. Medzi nimi boli aj dvaja kňazi, dôstojní pán Jozef Hanko a Pavol Lihotský.² Otec celú skupinu videl až na Štátnom súde v Bratislave. V konečnom dôsledku bol odsúdený

1 VRÁBEL, Juraj. *Väzeň totality (1950 – 1960). Príbeh Karola Vrábla*. Prešov: Nové slobodné Slovensko – občianske združenie, 2011.

2 Bližšie k prípadu Ernest Dittrich a spol. pozri Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Vyšetrovacie spisy (ďalej KS ZNB S ŠtB BA-V), archívne číslo (a. č.) 1 087. Skupinový spis štátnobezpečnostného vyšetrovania proti skupine Ernest Dittrich a spol.

Karol Vrábel v rokoch svojej mladosti

(Zdroj: Archív J. Vrábla st.)

za neoznámenie svojho synovca Jána Vrábla ml. za jeho činnosť, ktorú vyvíjal na Slovensku, ako aj brata Jána Vrábla orgánom Štátnej bezpečnosti. Ale ako mohol môj otec oznámiť svojich vlastných rodinných príslušníkov? Ak by tak urobil, Ján Vrábel ml. by s istotou dostal trest smrti, pretože bol kvalifikovaný ako agent CIC.³ Neoznámením mu zachránil život. Ján Vrábel ml. nakoniec z Rakúska emigroval do USA, kde v minulom roku zomrel.

ZATÝKANIE

Celá skupina bola odhalená na základe vypočutia jedného rozhovoru Márie Jurkovičovej, ktorý sa uskutočnil v reštaurácii vo Veľkých Levároch. Pri vedľajšom stole sedel príslušník Štátnej bezpečnosti (ŠtB), ktorý tento rozhovor vypočul a celú záležitosť oznámil štátnym orgánom. Začala sa kalvária ľudí, ktorí chceli slobodne žiť v pravde.

Keď sa môj otec vrátil z väzenia, začal som sa vážnejšie zaujímať, za čo vlastne bol odsúdený. Ako je známe, politickí väzni mali prísne zakázané rozprávať, čo sa dialo v komunistických koncentračných táboroch. Keď už cítil, že sa jeho zdravotný stav rapídne zhoršoval a ja som mu neustále

kládol otázky z toho obdobia, začal písať spomienky, kde opísal aj svoje zatýkanie: „V noci do môjho domu na Bernolákovej ulici č. 490 v Sabinove, kde som býval so svojou rodinou, zabúchali na okno z ulice príslušníci Štátnej bezpečnosti: ‚Otvorte nám vchodové dvere. My sme príslušníci ŠtB a Verejnej bezpečnosti. Neznámi páchatelia vnikli do budovy pošty (otec bol v tom čase prednosta Poštového úradu v Sabinove – pozn. J. V.) a s vašou súčinnosťou potrebujeme zariadiť potrebné záležitosti na tvári miesta.‘ Ja, nič netušiac, išiel som otvoriť bránu. V tom momente vtrhla ŠtB do predsieň bytu, hlavňami samopalov namierili na mňa a pažbami ma surovo strkali z predsieň cez obývaciu izbu do spálne. V spálni strhli z manželky perinu. Ona, tiež nič netušiac, schúlila sa do kúta postele. Bola taká šokovaná, že sa na celom tele triasla od strachu. Vtom sa prebudil 9-ročný syn Ivan a 3-ročný syn Juraj. Keď videli, že ich otec stojí v kúte spálne a sú na neho namierené samopaly a keď zbadali mamičku, začali vydesene kričať. Po čase už nevládali ani kričať, len trasúc sa začali a v tejto nevidanej surovosti bola robená domová prehliadka. Pred domom stálo nákladné auto, do ktorého nakladali zhabané cenné veci. Zatýkací rozkaz na mňa podpísal poručík Zelenay.“ Ja sa len pamätám, že ráno po domovej prehliadke sme s bratom našli kopy povyhadzovaného šatstva, papierov a posteľnej bielizne zo skríň.

Môj otec celý život pred zatknutím pracoval na pošte. Najprv na vlakových poštách, neskôr sa stal prednostom Poštového úradu v Sabinove. Jeho veľkou záľubou bolo poľovníctvo a literatúra. Keď ho zatýkali, zobrali mu všetky pušky aj s koženými puzdrami, trofeje a množstvo kníh, medzi nimi aj zo Spolku sv. Vojtecha, ktoré nikdy nevrátili. Ja sa nepamätám ani na jedno otcovo pohladenie, ani na jeho farbu hlasu, ani ako vyzeral. Mamička v tom čase pracovala ako úradníčka v advokátskej kancelárii.

Trojičný syn Juraj v období, kedy otca Karola zatkla ŠtB (Zdroj: Archív J. Vrábla st.)

VYŠETROVANIE NA ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI

Na základe týchto skutočností bol môj otec vyšetrovaný ŠtB v Košiciach a v Bratislave za použitia psychického a telesného násillia. Vyšetrovanie môjho otca v Bratislave bolo neľudské a bezcitné. Sám o tom napísal: „Hneď v prvý deň a noc som bol postavený do stredu miestnosti. Okolo mňa boli piati až dvanásť príslušníci ŠtB, ktorí ma zasypávali množstvom otázok. Moje odpovede sa im nepozdávali, preto poslali ku mne dvoch silných mužov s vyhrnutými rukávami, ktorí mi pripadali ako mäsiari. Predstavili sa asi takto: ‚Tak ty nás budeš podvádzať?! Robiť zo seba nevinného – beštia zradcovská!‘ Začali ma nemilosrdne biť, z čoho som upadol do bezvedomia. Prebral som sa v cele. Asi o 14 dní, keď som bol na, prechádzke, zbadal som k múru obráteného brata Janka, riaditeľa školy v Prešove, ktorý bol so mnou tiež zaisťený. Za posledné dni úplne zošedivel. Asi o dva dni som sa dozvedel od jeho spoluväzňa Samka Bibzu (neskôr odsúdený a popravený v procese s Viliamom Žingorom a spol. – pozn. J. V.), že v ten deň, čo

3 CIC – Counterintelligence Corps (Vojenská kontrarozvedka USA).

som bol zbitý do krvi, stáli pri svojej cele a videli, ako ma dokrvaveného vlečú v potrhanej deke do mojej cely. Brat Janko myslel, že som už mŕtvy, dostal šok a cez noc zošedivel. Môj zdravotný stav bol veľmi zlý. Často som zvracal, na ničom mi už pomaly nezáležalo. Domnievam sa, že do jedla mi dávali nejaké prášky. V noci často kopali do dvier, zapalovali svetlo, takže včas ráno som vstával so silnými bolesťami hlavy a v takomto stave ma vliekli na ďalšie vyšetrovania. Vyšetrovanie bolo sprevádzané bitím do chrbta, strkaním do prs. Nechýbali ani vyhrážky. Pod takýmto fyzickým a psychickým nátlakom boli spísané zápisnice, ktoré boli zväčša nútené. Nemal som už ani sil ich podpísať. Po tomto vyšetrowaní ma previezli do väznice Krajského súdu v Bratislave, kde som skoro pol roka čakal na Štátny súd.“

ŠTÁTNY SÚD

„V malých celách sme boli ubytovaní po dvoch až troch. Ja som bol ubytovaný s Ing. Frankom⁴ zo Žiliny, politickým väzňom v skupine Žingor a spol., a s Milošom Makovickým⁵, riaditeľom Slovenskej banky v Bratislave, väzneným pre utajené finančné rezervy. Občas nám na pár dní ubytovali v našej cele tajných udavačov-provokatérov, ktorí pred nami predstierali, ako sú prenasledovaní komunistickým režimom. Ani raz za celý polrok sme nedostali pitnú vodu. Vodu na pitie a na umývanie sme zachytávali z francúzskeho záchoda, z toho záchoda, kde sme chodili na časté hnačky, ktoré u väzňov vo vyšetrovacej väzbe boli bežným zjavom, vykašľávali sa tam hlien a sypali sa tam všetky smeti zo zametania väzenskej cely. Pritom pre dobytok sa dávala pitná voda. Kam sme sa to až dostali – aby človek bol postavený pod úroveň zvierat?! Tu sa vôbec nedá

hovoriť o humanizme, skôr o zločine proti ľudskej dôstojnosti. Často v noci bolo počuť volanie o pomoc, lebo bezcitní dozorcovia obuškami tlkli ľudí, aby si uspokojili svoj sadizmus, alebo mali to nariadené?

Šálky sme mali z plechu, ktoré veľmi hrdzaveli. Museli sme z nich jesť, i keď často hrdza plávala v čiernej káve a v polievke. Najnepríjemnejšie bolo, keď sme si museli zapchávať nos pri jedení zhnitej kapusty a sčernatých zemiakov. Môžete si predstaviť, ako vyzeral záchod, z ktorého – ako som už spomínal – sme zachytávali vodu na pitie. Večer a v noci sme pre hlad nemohli spať, a preto sme ho miernili pitím vody zo záchodu. Asi dva mesiace pred Štátnym súdom za niekoľko korún z osobného konta, ktoré mi poslala rodina, mohol som si kúpiť presne vymieranú dávku chleba, nejaký syr a podobne. Tiež za posledné dva mesiace som mohol asi dvakrát dostať z domu balík. A na veľké prekvapenie posledné dni pred súdom v alumíniových šálkach v sobotu alebo v nedeľu sme dostali trochu mlieka. Pre nás to bolo nepochopiteľné. Na jednej strane hlad a týranie, na druhej strane pridanie ku strave. Bol to zámer, aby pred Štátnym súdom vyziabnuté kosti aspoň trochu nejako vyzerali. Vo všetkom bol rafinovaný klam.

Včasráno, keď na väzenských chodbách bolo ticho, ba niekedy sa meškalo aj s budičkom, väzenskí dozorcovia zakrývali okná cieľ, aby sa nikto cez ne nepozeral. V tom čase dozorná rota pochodovala do nádvorja, kde bola šibenica. Dalo sa to vidieť oknom zboka. Niekedy bolo počuť stonanie, ale zväčša poprava prebiehala potichu, lebo odsúdený na smrť mal zalepené ústa, aby nemohol kričať.

Tesne pred Štátnym súdom námestník štátneho prokurátora, Ujhélyi⁶, so svojou sekretárkou robili návštevy po

celách. A tak zavítali aj do našej. Ujhélyi sa najprv obrátil na p. Miloša Makovického. Doslova mu povedal: „Ničoho sa nebojte, s vami to nebude také zlé. Vec je na dobrom mieste a v dobrých rukách.“ Ing. Frankovi zase povedal: „Za tú špinu v Žiline to budete mať horšie, ale ťažkého trestu sa nebojte.“ Mňa si nevšimol a chcel už odísť. Osobne som sa ohlásil a spýtal som sa, čo bude so mnou. Odpoveď štátneho prokurátora znela: „Vy, Vrábel, ste zrelý na štátnu kravatu.“ Odpovedal som: „Keď je to tak, ako môžete hovoriť o treste, keď ešte nebol súd?!“ Usmial sa a odišiel. Kde sa vlastne odsudzovalo, naviac psychicky týralo, aby sa človek nervovo zrútil? Bolo toho až príliš veľa.

V živote by mi nebolo napadlo, že pre svoje presvedčenie budem tak trpieť. Dňa 8. 12. 1950 bolo hlavné pojednávanie, ktorému predchádzalo kruté vyšetrovanie ŠtB, cieľom ktorého bolo, aby pred Štátnym súdom stálo len číslo – väzeň s bielou páskou na rukáve. Aj cez to všetko pred senátom Štátneho súdu v Bratislave som vyhlásil, že zápisnice z ŠtB v Košiciach a v Bratislave som podpísal pod psychickým a fyzickým nátlakom. Štátny súd to pri zdôvodnení viny len uviedol, ale v konečnom dôsledku to neuznával ani nerešpektoval.

Spomínaný Štátny súd v Bratislave nebol nezávislý, ktorý by mal podliehať iba zákonu, ale mal svoju špeciálnu metódu a úlohu, ktorá spočívala v nábore lacných pracovných síl do uránových a uhoľných baní.“

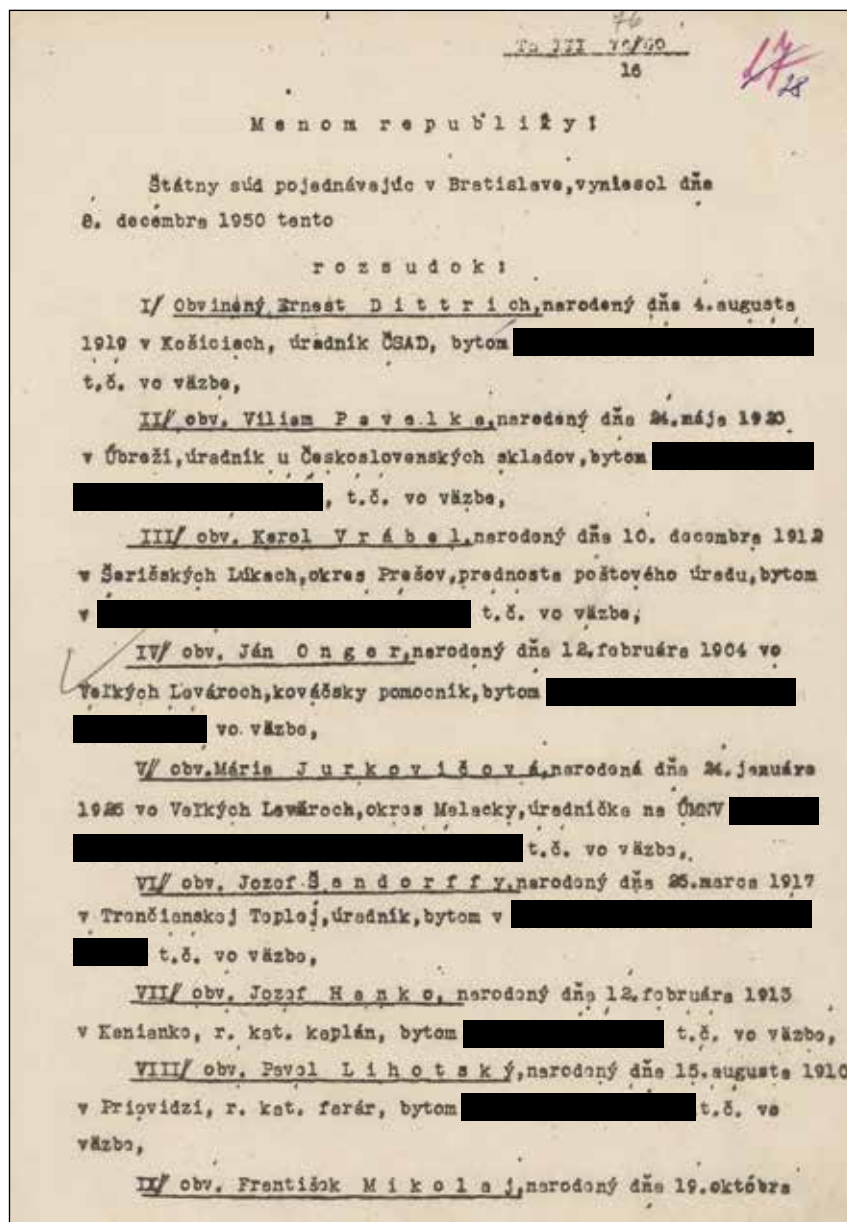
ROZSUDOK

Môj otec Karol Vrábel bol odsúdený Štátnym súdom v Bratislave dňa 8. decembra 1950, spisová značka Ts III 76/50 v spojení s rozsudkom Najvyššieho súdu v Prahe z 25. septembra 1951, spisová značka To II 190/51, ktorým bol uznaný za vinného zo

4 Ing. Vladimír Franko bol v januári 1951 odsúdený na 25 rokov väzenia.

5 Miloš Makovický bol v máji 1951 odsúdený v procese s Jozefom Biskupom a spol. na 6 rokov odňatia slobody.

6 Ondrej Ujhélyi – pôvodným povoláním železničiar, absolvent rýchlokurzu právnickej školy pracujúcich, v rokoch 1950 – 1951 viceprokurátor Štátnej prokuratúry v Bratislave.

Prvá časť rozsudku nad skupinou E. Dittich a spol. (Zdroj: A ÚPN)

zločinu vyzvedačstva podľa § 5, odst. 1, zák. č. 231/1948 Zb. a odsúdený na trest odňatia slobody v trvaní 15 rokov, k peňažnému trestu vo výške 20 000 Kčs, ku konfiškácii celého majetku a k strate čestných občianskych práv na dobu 10 rokov. Predsedom senátu Štátneho súdu v Bratislave bol Dr. Mstislav Dub⁷.

Po odsúdení putoval otec do komunistických väzenských zariadení.

Tomuto obdobiu venoval mimoriadnu pozornosť aj vo svojich spomienkach:

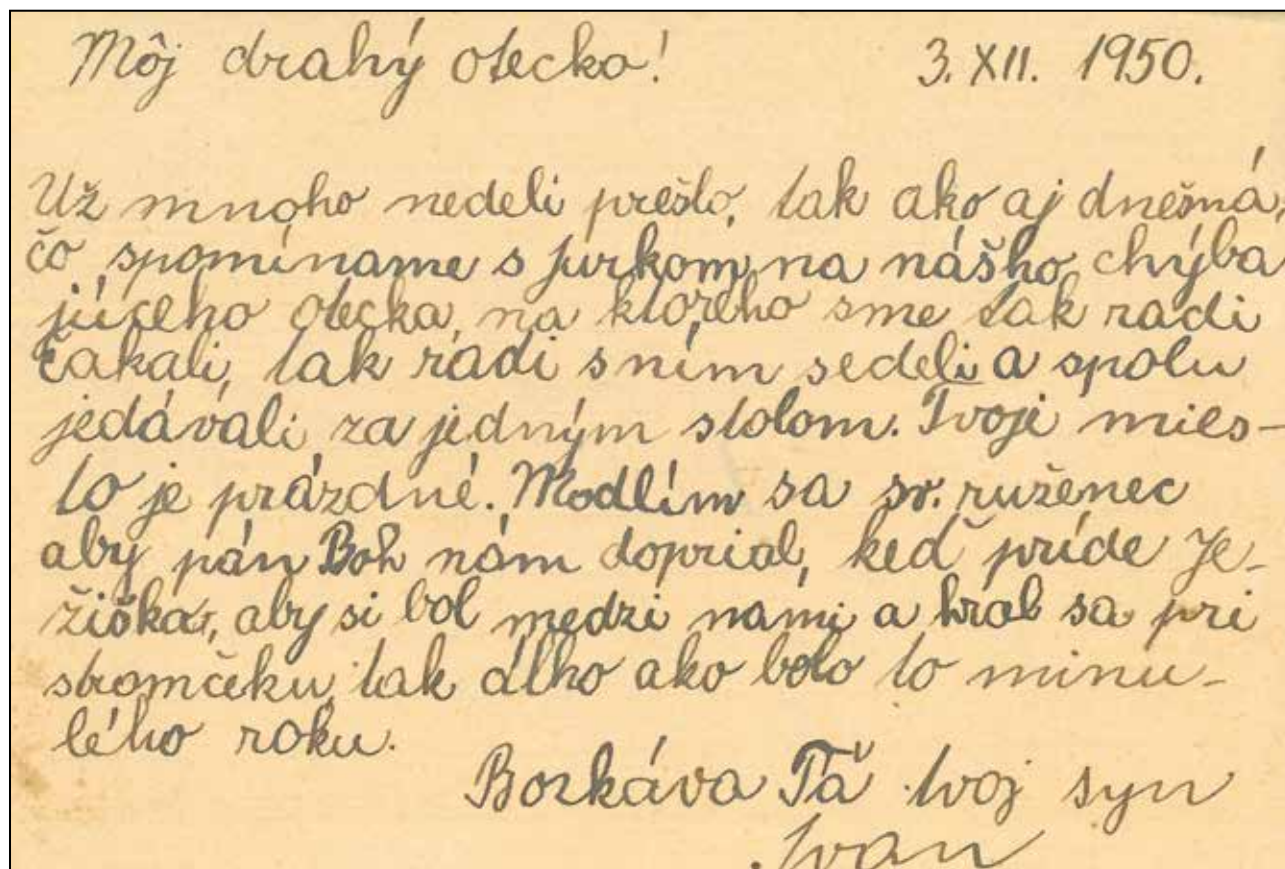
VÄZENIE – JÁCHYMOV

„Po rozsudku hneď 12. decembra 1950 som bol prevezený do väzenskej pevnosti Leopoldov. Počas desiatich dní som bol pridelený na donášanie stravy z kuchyne. Asi po týždni bol som predvedený s viacerými politickými

väzňami na sústreďovacie miesto, kde po zistení nacionalít a výšky trestu dostal som určenie „O“. To už každý vedel, že sa jedná o ústredný koncentračný tábor Ostrov nad Ohří, kde sa nachádza aj „Veža smrti“. Ešte pred Vianocami nás v Leopoldove naložili do nákladných dobytčích vagónov. Na dlážke vozňa bola voľne nahádzaná slama. Asi tak, ako keď sa podstiela pod dobytok. Do každého vozňa bola daná jedna šálka, jedno vedro s vodou na pitie, jedna deka a jedno prázdne vedro na WC, na tri dni chlieb s kabanosom a s kockou marmelády. Vozili nás po rôznych staniach, až konečne na tretí deň v podvečer nás vyložili na ústrednom koncentračnom tábore v Ostrove nad Ohří. Nákladnými autami ako divokú zver, s krikom a so samopalmi nás dopravili (asi 150 ľudí) za drôtenú ohradu s výškovými strážnymi vežami, s koridormi pre psov a s vyznačenými odstrelovacími pásmami. Všade bolo plno väzenskej stráže. Takto do kosti zmrznutých nás dopravili v uvedenom koncentračnom tábore do baraka ešte z dôb Hitlera, ktorý mal rozmery 10 x 6 m. Dožadovali sme sa aspoň po troche teplej kávy alebo čaju. Odpoveď bola zamietnutá. V spomínanom baraku bola taká zima, že voda, ktorú sme mali v šálkach, zamrzla. Túlili sme sa k sebe ako ovce, ktoré keď na kraji premrznu, tlačia sa do stredu.

Na druhý až tretí deň nás väzenskí dozorcovia v nákladných autách rozvážali po jednotlivých koncentračných táboroch v Jáchymovsku. Ja som sa dostal do koncentračného tábora „Rovnost“. Baraky, ktoré tam boli, slúžili počas druhej svetovej vojny Nemcom pre vojnových zajatcov. Spolu s nami – politickými väzňami – boli tu väznení aj vrahovia, zloději, násilníci a iní kriminálni delikventi. Podľa národnosti som identifikoval Čechov, Nemcov, Maďarov, Poliakov, Juhoslovanov, Francúzov a Rusov. Postele sme mali poschodové z drevených hranolov,

7 Mstislav Dub – absolvent rýchlokurzu právnickej školy pracujúcich, v rokoch 1950 – 1951 sudca Štátneho súdu v Bratislave.

Krátky odkaz syna Ivana otcovi Karolovi do väzenia (krátko pred súdnym konaním)

(Zdroj: Archív J. Vrábla st.)

obitých doskami. Na nich bola položená slama – skôr sečka, prikrytá tenkou celtou, na ktorej bol položený slamený podhlavník a dve deky. Celý koncentračný tábor bol ešte od vojenských zajatcov zamorený plošticami, blchami a všami. Cez deň bol od hávede aký-taký pokoj. Ale v noci sa vynorila z úkrytov a do rána nás žrala. Nejednen môj väzenský priateľ mal od pohryzenia plošticami opuchnutý krk. Proti tejto hávede sme sa bránili tak, že sme pod nôžky postele poskladali krabice konzerv, poliate naftou, petrolejom a pod. Najhoršie bol na tom ten, kto spával na poschodovej posteli hore, lebo pri dýchaní ploštice zachytili teplo, uvoľnili sa zo stropu a padali rovno na človeka. Boli prípady, že spadli väzňovi priamo do úst. Kapitán Pták nás pri nástupoch bezcitne a s krikom vyrovnával do šíku a kričal: „Vy jste sem přijeli proto, aby jste své síly věnovali jen pro práci v uranových dolech a odsud návrat je jedine

v truhličkách.“ Šatstvo sme dostali poplátané po vojakoch. Sako väžňa bolo označené širokým červeným krížom na chrbte a nohavice boli označené obdobným spôsobom od drieku k členku na obidvoch nohách. Ja som bol pridelený k ukladaniu a čisteniu hlušiny, kde sa po odstrele v sloji dolovala uránová ruda. Ak sa v bani nespĺnila akákoľvek norma, po vyfáraní som nesmel odísť na ubikáciu, ale musel som nastúpiť s ostatnými pred barak, či bola krutá zima alebo letná pálava. Na obed som dostal dve malé varešky krúp, uvarených vo vode. Podľa toho, z akej šichty kto prišiel, v nasledujúcej šichte mal trest a na tretiu šichtu znova fáral splniť normu. Vyzeralo to asi tak: O 4.00 hod. budíček, od 5.00 do 13.00 hod. fárať. Keď sa norma nespĺnila, stáť na zime alebo na slnku – to bol spomínaný trest – a večer znova fárať. Proti tomu protestovali ruskí poradcovia, nepáčilo sa im, ak väzeň nemohol

nastúpiť na smenu, keď nevydržal tento nápor.

Väčšinou spoluväzni v šachte takému úbožiakovi, ktorý nevládal, pomáhali, aby ho väzenská vrchnosť nezničila. Boli aj takí väzni, ktorí odopreli fárať z takých dôvodov, že ich viera im nedovoľovala pracovať tam, kde sa vyrábajú zbrane ako nástroje na zabíjanie ľudí. Nasledovali sadistické tresty. Krutosť sa znásobila tým, že boli postavení do pozoru k strážnym vežiam v ľahkom oblečení (baganče, onuce, krátke trenírky, košeľa), stáli tam do toho času bez jedla a pitia, dokiaľ vysilení a premrznutí neodpadli. Zo strážnej veže bolo počuť rôzne vyhrážky, že za akýkoľvek vzdor alebo pokus o útek na barak budú na mieste zastrelení. Tí väzni, ktorí už postupne padali do bezvedomia, boli braní do miestnosti, kde ich polievali vodou a tak ich kričali k životu. Po privedení k vedomiu znovu ich postavili pod strážne veže.

Keď to nemalo konca, z ubytovacích barakov sa ozývali protestné výkriky väzňov. Vtedy dozorcovia vtrhli medzi ubytovne so psami. Usudzujem, že to bol pohotovostný oddiel, lebo tí nás nestrážili. Väzni, ktorých som uviedol, boli potom odtransportovaní preč. Stále nás vyšetrovali, kto kričal, a keď vyšetrovanie nedopadlo v prospech väzenského veliteľstva, bola prevedená bezcitná prehliadka, v našom väzenskom pomenovaní „filcunk“. Väzni nastúpili do vymedzeného priestoru. Do ubytovacích barakov vtrhli dozorcovia. Pred našimi očami nosili v dekách veci, ktoré po filcunku boli väzňom zhabané. Ja osobne som prišiel o moju, pre mňa veľmi vzácnu modlitebnú knihu *Prameň z Boha*, ďalej mi bolo zhabané pero, 2 ceruzky, pliešok, ktorý som si zhotovil na krájanie chleba a všetky listy s fotografiami od mojich najmilších. Čo človek mal ako spomienku alebo potešenie z domu, všetko vydrancovali. Keď sme dostali rozkaz prísť do barakov, boli sme zhrození. Vyzeralo to tam, ako po nejakej smršti. K tomu dodávam, že v cele nás bývalo 20 až 40 ľudí. Na dlážke sme našli plno slamy, roztrhané deky, porozhadzované podhlavníky, šatstvo a bielizeň. Malé poháre, v ktorých sme mali ešte menšie zásoby masla a lekváru, boli rozbité a pohádzané do prostriedku cely. Bol to zámer, aby sa Boží dar nedostal do úst hladujúcich a biednych väzňov, ktorí si skromné zásoby potravín šetrili a chránili ako oko v hlave. Avšak krutí dozorcovia sa nezastavili pred nikým a pred ničím. Ich bezohľadné ruky zničili všetko, aby hladujúci väzni boli týraní až k zúfalstvu.

Bývalí českí väzni, ktorí boli vänení v nemeckom koncentračnom tábore Dachau v Bavorsku, jednoznačne vypovedali, že radšej by na vlastných kolenách odišli z tohto jáchymovského pekla a zo svojej rodnej zeme znova do Dachau. Ozaj smutná skutočnosť,

prostredníctvom ktorej som pochopil, že kapitán ŠtB, Pták, mal pravdu, keď povedal, že z jáchymovských koncentračných táborov sa dostaneme len v truhličkách.

Nástupy väčšinou prebiehali s nádvákami a s vyhrážkami. Keď nejaký starý nevládný väzeň vystrčil z čiary len trochu von koleno, našli sa aj takí, ktorí mu bez upozornenia surovo kopli do kolena, aby vyrovnali rad. Pamätám sa, že takým bezcitným kopnutím do kolena bol „poctený“ aj bývalý komunista z ich ústredného výboru, Hromádka⁸, ktorý na mieste odpadol a zvjíal sa v bolestiach.

Raz, keď som sa vrátil z rannej zmeny z dolov, bol som krajne vysilený a v horúčke som ležal na posteli. Dotackal som sa na vyhlásený nástup. Po nástupe ako omámený – v horúčke – som sa vracal okolo veliteľského baraku a pred jeho vchodom som sa zatakal a hlavou som narazil do pravej ruky dozorcovi. Vzápätí s krikom ma chytil za krk a tak ma surovo sotil, že som hlavou narazil do rohu veliteľského baraku. Stratil som vedomie. Spoluväzni ma odvieďli na moju posteľ a privolaný väzenský lekár, Ondrej Štrbák, konštatoval otras mozgu a horúčku 39,6 °C.

Aby sme si dopĺňali ako-tak vitamíny, v uránových doloch zo zeme sme zbierali ohryzky jabĺk, ktoré hádzali civili. V barakoch sme si ich umývali v záchodových misách a tak sme ich jedli.

KOREKCIA

Priamo v lágri bola „korekcia“, v ktorej sa bezcitne týralo. Odohrali sa tam kruté prípady, o ktorých tu nejdem písať, až na prípad, ktorý som sám prežil.

V jednu sobotu poobede som sa išiel umyť do umyvárky. Stretol som veliteľa lágru, vtedy ešte poručíka Dvořáka s krycím menom Paleček⁹. Slušne som pozdravil a čakal v pozore, kým prejde. Keďže ma poznal z častého vyšetrovania na ŠtB,

oslovil ma: „*Tak co, Vrábek, vy nemáte co dělat?*“ Ospravedlnil som sa: „*Pán velitel, idem sa umyť do umyvárky.*“ Odpoveď znela: „*Nekecejte, ale postavte se ku korekci.*“ Došiel ku mne dozorca z pohotovostného oddielu a zviazal mi ruky dozadu spolu s nohami. V korekcii bola jedna prička z dreva, lavica a vedro na WC. Takto zviazaný vymocit som sa ešte s veľkými ťažkosťami dokázal, ale v nedeľu nad ránom som sa vypotreboval do spodkov a nohavíc. Ráno asi o pol deviatej prišiel sa na mňa pozrieť službukonajúci dozorca. Sám konštatoval: „*Tak to je ozaj strašné!*“ Uvoľnil ma z pút a poslal ma do umyvárky. Tam som sa očistil a opral. Potom ma znova dal do korekcie, ale už bez pút. O hodinu prišiel, otvoril korekciu a povedal mi, aby som šiel do baraku. Takýchto prípadov s krutým bitím bolo dosť – a to všetko bez akéhokoľvek previnenia. Aký to vládol režim a aké mal zákony?!

VIANOČNÉ A VEĽKONOČNÉ SVIATKY

Posledný deň pred vianočnými a veľkonočnými sviatkami alebo ráno v prvý sviatok vytipovali 30 – 35 väzňov z koncentračného tábora „Rovnost“, kde nás bolo asi 3000, z toho vždy asi 65 % Slovákov a 35 % Čechov. Aj ja som bol v tých percentách, vybraných na týranie. So sebou sme brali šálku na jedenie, lyžicu, uterák a jednu deku. Eskortovali nás do veliteľského baraku. Tam sme pochodovali so zdvihnutými rukami. Potom nás vyzliekli donaha a prezerali nás, či dačo pri sebe nemáme. V našom žargóne povedané – „*prefilcunkovali nás*“. Potom nás našpikovali do väzenských áut a odviezli na iný koncentračný tábor. Najviac si s bolesťou spomínam, mimo iných tyraní, na pobyt v koncentračnom tábore „Svornost“. Tam z jedného baraku boli urobené malé

8 Otakar Hromádka (1909 – 1983) – pracovník medzinárodného a organizačného oddelenia sekretariátu ÚV KSČ. V roku 1954 odsúdený na 12 rokov odňatia slobody.

9 František Dvořák (Paleček) (1920 – 1975) – pôvodným povoláním účtovník. V rokoch 1951 – 1954 náčelník tábora Rovnost.

miestnosti o rozmeroch 1 x 3,5 m. Do takejto väzenskej komôrky nás natlačili až 12. Celé vybavenie cely bolo: 1 vedro na WC. Okná boli zabité plechom. Asi po troch hodinách ľudia pre nedostatok vzduchu začali odpaďovať. Jedna polovica väzňov stála a druhá polovica si mohla sadnúť na zem. Cez deň nám nepodávali žiadnu stravu a nebola ani žiadna vychádzka. Keď väzni začali odpaďovať, a aby sme tam vôbec mohli prežiť, spoločne s vypätím posledných síl zdvihli sme nad sebou drevený strop a pomocou malých úlomkov z podlahových dosiek sme ho podložili, aby sme tam mohli dýchať. So slzami v očiach sme všetci odrazu povedali: „*Máme vzduch!*“ Asi o polnoci, keď v koncentračnom tábore „Svornost“ všetko spalo, v pohotovosti boli iba ozbrojené stráže, dostali sme rozkaz nastúpiť so šálkami do kuchyne. V kuchyni sme dostali horkú čiernu kávu, 6 – 9 dkg chleba – a to bolo všetko na deň a noc pre ťažko pracujúcich väzňov v uránových baniach. V noci spomedzi väzňov vybrali dvoch až troch, zbili ich do krvi a takých doriadených ich poslali späť. Jedno, čo nás „potešilo“, bolo, že keď nás pustili na WC, tamojší väzni zo „Svornosti“ nám pod záchodové dosky poukryvali a pozabalovali nejaké skromné jedlo, ktoré si sami odriekli. Ba našli sme tam aj hovädzie mäso, čo dostali na obed. Bola to naozaj krásna láska k blížnemu od ľudí, ktorí zdieľali spoločný osud. Tak nám chránili naše životy. Pri písaní týchto riadkov im vyslovujem a vyprosujem Bohom požehnaný život.

HNAČKOVÁ EPIDÉMIA

Koncom roku 1952 a začiatkom roku 1953 prepukla v našom koncentračnom tábore hnačková epidémia. Keď po celách nastal neznesiteľný zápach, veliteľstvo izolovalo všetky podozrivé prípady týfovej epidémie do jednej haly, kde cez jedno okienko sa podávala voda, múka, maslo a iné suroviny

na varenie. Lekárskou prehliadkou som bol aj ja podozrivý z týfu. V priemere 6 – 8 hodín som varil a väčšinou som piekol palacinky a podával lieky. V izolácii, aj keby sme čokoľvek robili, nikto si nás nevšimol. Najviac sa od nás stránili dozorcovia. Niektorých s ťažkými prípadmi ochorenia odvieďli a o ich osude som sa viac nedozvedel.

BACÍLKOVÁ NÁVŠTEVA

Ako predsunutá ruka komunistickej moci vykonával inšpekciu po koncentračných táboroch na Jáchymovsku minister národnej bezpečnosti Karol Bacílek. Každá jeho návšteva bola sprevádzaná sprísnením podmienok v lágri:

1. Bola prevedená bezcitná prehliadka – filcunk. Zobrali nám okrem iného všetko, čo slúžilo k nášmu duchovnému pookriatiu. Náboženskú literatúru a modlitebné knižky trhali na kúsky a pálili.
2. Boli zhabané všetky lieky.
3. Bol prísny zákaz chodiť z jedného baraku do druhého.
4. Nesmeli sa chodiť, ale všetky presuny sa robili len poklusom.
5. Bol vydaný zákaz nosenia kusov dreva z bane na prílepšenie tepla.
6. Keď sa blížila večierka, museli sme vyčistiť pec „Petrík“ a odnieť popol na určené miesto. Keď sme vyfárali zo zmeny, veľmi často pri prechode cez strážnicu vybehli na nás dozorcovia ŠtB s výkrikom: „*Ruky hore!*“ Tak nás dopravili do tábora a urobili nechutný filcunk. Niektorých pri tom vyzliekli donaha.
7. Pri všeobecnom nástupe (apel) museli sme si rozopnúť blúzy, a keď dozorcovia zistili, že niekto má pod blúzou sveter alebo teplú košeľu, musel ich vyzliecť a hodiť pred nastúpených.

V krutej zime sme nemali žiadne zimníky. Boli sme oblečení v trenírkach s vyradenými nohavicami od

vojska, v tenkej košeli, v chatrnom saku – tiež vyradenom, a v bagančiach s onucami.

VIANOCE V ROKU 1952

Do uránových dolov sme od civilov prepašovali malý vianočný stromček. Aby nám ho civili nedali prázdny, zaviesli naň jedno jabĺčko. Vtedy som si najviac v živote uvedomil, čo znamená Ježišova chudoba. Bol to pravý nefalšovaný symbol betlehemskej noci. Právě šťastie aj v týchto krutých podmienkach mohol človek prežiť jedine s vierou, nádejou a dôverou v Božiu Prozreteľnosť.

PASCA NA SMRŤ

Raz ma priviedli pred bránu koncentračného tábora, otvorili ju a povedali mi: „*Chodte von a pokoste trávu pred bránou.*“ Keď to povedali, zmizli. Začal som kosiť líuku. Neskôr som sa dozvedel, že ma skrytí bachari strážili samopalmi, a keby som sa bol pokúsil o útek, boli by ma zastrelili. Po kosení som sa vrátil späť do lágru.

VÄZENIE – LEOPOLDOV

Po vydolovaní uránových dolov bol som z Jáchymova prevezený do väzenskej pevnosti Leopoldov, kde som prežil štyri roky. V Leopoldove som sa nedostal hneď na oddiel, ale rok som bol v „samotke“, ktorú som dostal ako sprísnený trest.

STRETNUTIE S MONSIGNOROM GOJDIČOM – BISKUPOM GRÉCKOKATOLÍCKEJ CIRKVI

V Leopoldove som sa osobne stretol s gréckokatolíckym otcom, biskupom Gojdičom¹⁰. Povedal mi, že by bol veľmi šťastný, keby ešte aspoň raz mohol prehovoriť k svojim veriacim, ktorých denne nosil vo svojom srdci. Cítil, ako keby im bol niečo dlžný počas svojho nespravodlivého väzenia. Modlil sa za nich, aby ostali verní Cirkvi a nedali sa oklamať.

Pán biskup prežil vo väzení mnoho útrap. V noci ho vyberali z cely a kruto

10 Pavol Peter Gojdič (1888 – 1960) – prešovský gréckokatolícky biskup. V januári 1951 odsúdený na doživotie.

bili. Bol pridelený k vyprašovaniu vrieč od múky. Múka mu spôsobovala na krku živé rany. Pri každom dotyku košeľe s krkom cítil bolesť, preto si na krk dával handričky. Keď to zbadal dozorca, nemilosrdne mu ich strhol. Otec biskup, veľký duchom, bol autoritou vo väzení. Modlil sa aj za svojich prenasledovateľov. Pre nás ostatných bol veľkou posilou.

NAJVYŠŠÍ SÚD PRAHA-KARLÁK

Počas maďarských udalostí bol chytený a zaistený Dr. Vicen z Viedne, ktorý pracoval v exile. Neskôr bol prevezený do ČSR. Náčelník väzenského ústavu v Leopoldove, Kaňuch, mi oznámil, že najbližšie ma odtransportujú na Najvyšší súd Praha-Karlák. Povedal mi, že budem za svoju protištátnu a špionážnu činnosť a za velezradu konfrontovaný s Dr. Vicenom. Podotkol, že do Leopoldova sa viac nevrátim. Tak som sa dostal na Pankrác, lepšie povedané do pankráckych pivníc, kde na slamníkoch a dekách bola odporne zapáchajúca pleseň. Z francúzskych záchodov vyskakovali do mojej cely potkany, ktoré sa zdržiavali v pražských kanáloch. Keď som tvrdo protestoval, za asistencie psov ma dali na druhú celu, kde už bol kanál uzavretý dreveným kolom. Teplú čiernu kávu úmyselne kládli pred dvere cely a až po zametaní chodieb, keď rozvírený prach nasadal do šálok a káva vychladla, dávali nám ju piť. Dozorcovia boli z oblasti Medzilaboriec. Hovorili lámanou češtinou a ruštinou.

V deň súdneho procesu som bol predvedený do súdnej siene na konfrontáciu. Pred dverami mi zobrali putá z rúk. V súdnej sieni sedelo 30 – 35 príslušníkov ŠtB a prisediaci. V prednom rade som spoznal významného člena KSČ, Zdenka Nejedlého. Priviedli aj Dr. Vicena. Pri jeho vstupe do súdnej siene sme sa na seba pozreli a očami sme si hneď porozumeli, ako budeme vypovedať. Oznámili mi, že Dr. Vicen bol posielaný pre špionážnu činnosť do Československa a ja som sa s ním stýkal a rozhodne podľa mojich intelektuálnych schopností

Ruženec, ktorý si K. Vrábel vyrobil v Jáchymove
(Zdroj: Archív J. Vrábla st.)

som sa s ním ne bavil o hlúpostiach, ale o závažných, prípadne o ďalších protištátnych činnostiach. „*Tak povedzte, kedy, kde,*“ – a stále tie isté otázky sa na mňa sypali. Odpovedal som, že Dr. Vicena nepoznám. Vtom generálna prokurátorka, plukovníčka (meno nepamätám), sa vyrútila zo súdneho stolca na mňa a zúrivo kričala: „*Nevěřte mu! Je to vlastizrádce, rafinovaný inteligent a špión, o čem svědčí i zápisnice přiložené k soudním spisům ze Sabinova, kterou podepsali: příslušník ŠtB z Prešova Tokarský, a za správnost vyhotovení, Krajňák ze Sabinova, kde je uvedeno, že odsouzený, Vrábel, burcoval a podněcoval lidi při zatýkání kněží a zvláště při likvidaci redemptoristického kláštera v Sabinově. Pomocí náboženství chtěl působit na city lidí jako bigotní katolik a tmář.*“ Vtom som požiadal prokurátorku o slovo a povedal som: „*Nebudem zvyšovať hlas ako generálna prokurátorka, ale dovoľm si tvrdiť, že svetlo na tejto zemi je od Boha a ja idem za týmto Svetlom a tmári ste vy.*“ Pritom som ukázal rukou na všetkých sudcov, prokurátorku a prisediacich. „*Čo sa týka mojej bigotnosti, svoje životné postoje čerpám z Evanjelia. Krajšie učenie som v mojom živote nenašiel.*“ Nato predseda senátu mi zobral slovo. Keď generálna prokurátorka chcela

k tomu niečo dodať, predseda senátu oznámil, že nie je to žiaduce. Pri konfrontácii Dr. Vicen proti mojej výpovedi nemal námietky. Súd v mene republiky vyhlásil, že rozsudok bude doručený písomne. Tento som však nikdy nedostal.“

Tolko zo spomienok môjho otca. Na záver z jeho väzenskej kapitoly života spomeniem, že v Jáchymove mal aj pracovný úraz. V roku 1956 pri ťažení uránu sa v šachte uvoľnili stojky, ktoré držali výstuž stropu a zlomili mu kľúčnu kosť. Od roku 1954 trpel na astmatické záchvaty.

UTRPENIE NÁŠHO OTCA BOLO AJ NAŠOU BOLEŠŤOU

Tým, že otec bol odsúdený, netrpel iba on, ale spolu s ním sme trpeli aj my, moja matka, starší brat Ivan a ja. Našťastie, moja mama bola od prírody obdarená organizačnými schopnosťami, ale tieto nevyvážili utrpenie, ktoré ako manželka a matka musela znášať. Aj keď už nie je medzi nami, nesmierne si ju vážim a je pre mňa celoživotným vzorom charakteru a neúnavnej starostlivosti a obetavosti pre svoje deti, ktoré desať rokov museli vyrastať bez otca.

Po zatknutí otca hneď ráno zobrali na vyšetrovanie aj mamku. S bratom, ktorý mal vtedy deväť rokov, sme sa pobrali ku plotu a škárami cez oploštenie sme sa dívali na ulicu. Pred domom stál čierny tatraplán. Mama sa po výsluchu nervovo zrútila, opuchli jej nohy, chodila len o palici a po celom tele sa jej vytvorili červené škvrny. My deti sme od strachu stratili reč. Pomoc nám poskytol MUDr. František Klačanský, ktorý mal ordináciu v Sabinove. Mama pochopila, že ak chce zachrániť rodinu, musí tú kalváriu prijať, čo sa aj stalo. Ja som bol nútený vyrastať bez otca. Pre mňa to bola neopísateľná strata. Mama začala chodiť do práce. My deti sme boli ponechané buď na seba, alebo niekedy na príbuzných v Prešove, alebo na ulicu, čo bolo najhoršie.

S bratom sme niekedy pociťovali aj hlad. Pamätám sa, že v školskej družine, kde sme sa stravovali, bol

Jozef Vicen. Na jeho súde v roku 1958 sa zúčastnil aj Karol Vrábel (Zdroj: A ÚPN)

olovrant: dve žemle s paštetou. Prišli sme k okienku, kde sa vydávala strava a nabrali sme si hádam osem. Pani kuchárka Perková mlčky odvrátila oči. Zaiste aj ona vo svojom vnútri pocítila ľútosť nad naším údelom.

V škole sme mali veľké ťažkosti s vyjadrovaním. Naša matka sa snažila urobiť všetko pre to, aby nastalo zlepšenie. Chodili sme do Prešova do logopedickej poradne, ktorú viedol dr. Vadaš, prešovský herec. Neskôr sa mi veľmi ochotne venoval logopéd dr. Sabadoš. Otec, keď sa vrátil z nezmyselného väzenia, mi sprostredkoval liečenie u bratislavského psychiatra MUDr. Masaryka, ktorý ma liečil hypnózou. Vďaka nim som sa dostal do normálnych kolají.

Zvláštnu kapitolu v našom rodinnom živote tvorili návštevy otca vo väzniciach. Asi 7-ročný som sa s rodinou zúčastnil prvej návštevy môjho otca v Jáchymove. Cestovali sme celý deň. Noclah sme mali zaistený v Karlových Varoch. Mal som však jeden veľký problém, či svojho otca spoznám. Vypýtal som si od mamy fotografiu a pozorne som sa díval na obrysy otcovej tváre. Ráno sme došli na miesto. Pamätám sa na nejaké baraky. Doviezli aj väzňov v nákladných autách. Po prehliadkach nám bolo

prikázané, že sa nesmieme pobožkať a na celú návštevu máme 10 minút! Vpustili nás do miestnosti, kde pri zvláštnych polpriechkach boli väzni. Bolo im vidieť iba hlavy. Ja som šiel za mamou. Zbadal som otca. Prvýkrát v živote som vnímal jeho tvár. Po jeho pravici i lavici stáli členovia zboru „nápravnej výchovy“. Veľa som sa nenadával. Nastal krik a plač, medzi tým jedna pani odpadla a ani sme sa nenazdali, určený čas prešiel a otcám nemilosrdne zobrali spreď očí. Nastala strastiplná cesta domov, ktorá bola popretkávaná vzdychmi, plačom a hladnením do prázdna. Z návštevy, na ktorú som sa tak tešil, ostala iba trpkosť a bolesť.

Na návšteve v Leopoldove som bol dvakrát. Keď sme vstúpili do návštevných budov, ktorá je dodnes pred múrmi väznice, a keďže som už vedel čítať, upúťali ma nástenky, ale hlavne jedálny lístok, ktorý bol celkom dobrý, ale určite nie pravdivý. Potom sme boli menovite vyzvaní, aby sme šli po chodníku do väznice. Všimol som si, že z jednej cely máva nejaký väzeň ručníkom, aby ho bolo lepšie vidieť. Tí odvážnejší väzni takto vítali svojich príbuzných. Po vstupnej prehliadke, ktorá bola krajne nešetná voči mojej matke aj iným ženám, na čo sme sa museli aj my maloleté deti dívať – nám bolo oznámené, že sa nesmieme s otcom pobožkať, nesmieme hovoriť o politike a majetkovoprávných pomeroch a že návšteva bude trvať jednu hodinu. Keď nás vpustili dnu, otec sedel za špeciálne upraveným stolom – samozrejme, ako ináč, v sprievode svojich strážcov. Za hodinu sme sa stihli vyplakať, niečo povedať o svojom živote – a bolo po návšteve. Tieto chvíle patria medzi najtrpkéjšie v mojom živote, pretože ako dieťa som videl a vnímal utrpenie svojich rodičov.

V šiestom roku otcovho väzenia prišiel k nám do bytu v Sabinove nejaký chlap. Vyhládal mamu na pracovisku. V tom čase pracovala vo Veľkoobchode v Sabinove. Tam sa legitimoval u vedúceho pána Poláka. Oznámil mame, že prichádza z Leopoldova a na východnom Slovensku navštevuje rodiny väzňov, ktorí

Starší syn Ivan (Zdroj: Archív J. Vrábla st.)

budú amnestovaní. Vtedy totiž išla taká fáma, známa aj na verejnosti. Povedal, že jeho úlohou je pomôcť väzňom, aby ich prepustenie z väzenia prebehlo bez komplikácií. Žiadal šaty, peniaze a nejakú stravu. Mama pripravila veľký balík. U nás aj večeral a ja som sedel vedľa neho. Žiadal, aby s ním išla aj moja matka, čo odoprela. Vyprevadili sme ho na večerný vlak. Dodnes nevieme, kto to bol. Tento človek nás oklamal a okradol. Tak doplatili aj iní ľudia z nášho regiónu, ktorí nosili balíky do nášho domu pre svojich odsúdených. Pamätám sa na rodinu Saxovú z Ražňan.

Veľmi problematické bolo dostať brata na štúdiá. Mama chodila na rôzne miesta, no nikde nepochodila. Príčinou bolo, že vtedajší predseda Mestského národného výboru (MsNV) v Sabinove súdruh Berdis sa vyjadril, že syn reakcionára nebude ďalej študovať, ale manuálne pracovať. Vtedy sa nás ujal riaditeľ gymnázia pán Mikuláš Birčák. Vo večerných hodinách, aby ho nikto nevidel, nás navštívil a dal mame odporúčanie školy na ďalšie štúdium môjho brata. Bol už november a mama na kolečkách uprosila riaditeľa nadstavbovej Stavebnej školy v Bardejove pána Vystavila, aby prijal brata na štúdiá.

Karol Vrábel s manželkou Emou pri vianočnom stromčeku niekoľko rokov po prepustení z väzenia (Zdroj: Archív J. Vrábla st.)

Riaditeľ vyhovel tak, že brat nebol od začiatku oficiálne vedený ako študent tejto školy, ale na nej študoval, i keď proti svojej vôli. Brat chcel študovať humanitné odbory. Neskôr, keď sa situácia upokojila, bol zapísaný ako žiak Strednej priemyselnej školy stavebnej v Bardejove.

KOREŠPONDENCIA

Na tomto mieste budem citovať z niekoľkých listov, ktoré som náhodne našiel v pivnici po smrti mojich rodičov.

Celkom ich bolo okolo 250. Zrejme ich zabudli zničiť. Korešpondenciu som rozdelil na dve časti.

V prvej sú listy väčšinou mojej matky otcovi do Prešova v čase, keď sa ešte len zoznámili. Otec bol na základnej vojenskej službe a po jej ukončení pracoval na vlakovej pošte. Veľmi často boli odlúčení, a tak im ostal predovšetkým písomný styk. Je to nádherná poetická korešpondencia medzi dvoma mladými ľuďmi, popretkávaná čistou láskou, nehou a úprimnosťou. Ich

vzťah bol vybudovaný na vzájomnej dôvere a úcte. Túto korešpondenciu nebudem uverejňovať. Oстане v mojej rodine ako vzácny klenot.

Druhú časť korešpondencie tvoria listy z obdobia, keď bol otec vo väzení. V matkiných listoch sa predovšetkým odráža jej neskutočne ťažký život. Vtedy neboli chladničky, mikrovlnky, ústredné kúrenia ani automatické práčky. Od rána do večera bola v práci. A keď v práci nebola, musela sa starať o nás dvoch chlapcov. Ráno jedného vystrojiť do jasiel, druhého do školy. Ak sme boli chorí, musela sa starať o náš zdravotný stav. Pre rečovú vadu sme boli hospitalizovaní, a tak za nami musela cestovať do prešovskej nemocnice. Keď sa niečo pokazilo, musela si s tým dať rady. Každý rok zháňala uhlie a drevo, ktoré bolo potrebné porezať, porúbať a poukladať do drevníka, v sobotu sa starať o veľkú záhradu, popritom domáce práce, varenie, upratovanie, pranie. Dbala aj o našu náboženskú výchovu. Keď som mal prijať sviatosť birmovania, nemohla pozháňať birmovných rodičov. Každý sa bál zobrať to na seba, lebo otec bol politický väzeň. V poslednej chvíli jej aj mne pomohol pán Marton, ktorý mal v Sabinove reštauračné služby. Stal sa mojím birmovným otcom. Kúpil mi aj prvé skutočné hodinky a pozval ma na spoločný obed.

Popritom všetkom musela mama chodiť aj na rodičovské združenia. Otcov majetok prepadol v prospech štátu, a tak ju niekedy vyhánali z vlastného domu. Pamätám sa, že pri bráne mala istý čas postavenú sekeru, aby obrátila svoj majetok, a túto skutočnosť hovorila aj verejne. Bola veľmi zadlžená. Každý chcel naspäť svoje peniaze. Niekoľkokrát sa nervovo zrútila. Často nás nechávala samých. Napriek všetkému si zachovala svoju manželskú vernosť a česť. Nikdy ako dieťa som ju nevidel na spoločenských zábavách.

V prvých rokoch väzenia môjho otca nám nikto nepomáhal. Po smrti rodičov som navštevoval mojich príbuzných a vehementne som im vyčítal, ako mohli nechať bez povšimnutia moju zničenú a zdecimovanú matku

osamote, bez pomoci. Nevyhovárali sa, ale so slzami v očiach mi hovorili, že sa báli o svoje rodiny. Pochopil som. Ani z Ameriky neprišla nijaká materiálna alebo finančná pomoc. Po nejakom čase nám dobrí ľudia začali prejavovať súcit.

Otec vo svojich listoch z väzenia nikdy nezapochyboval, že sa vráti domov k svojej rodine. Je to až neuveriteľné, akú nádej vlieval mojej matke, že sa čoskoro uvidia, či bol prvý, piaty, alebo desiaty rok vo väzení. Z listov stále cítiť „hlavu rodiny“. Neustále žiada moju matku, aby sa plne starala o deti, aby sme v zime mali teplé ošatenie a aby bolo zabezpečené drevo a uhlie. Veľmi dbal na to, aby nás mama dávala do hudobnej školy, či sme chceli, alebo nechceli cvičiť na husle či na klavír. Stále písal, že až sa vráti, všetko nám vynahradí, že mi dokonca kúpi klavír. Päť rokov som cvičil na hudobnej škole s cigánskymi deťmi. (Vďaka aj môjmu otcovi som viac ako 50 rokov bol kantorom v sabinovskom kostole. Dodnes hrávam na príležitostných spoločenských akciách). Ak sme dostali vysvedčenia, žiadal, aby prestrela spoločný stôl, kúpila kvety a prečítala nám otcove myšlienky z listu. Obsahom týchto poučných listov bolo, aby sme boli stále statoční, usilovní, svedomití a pravdovravní. Chcel, aby sme si cez prázdniny aj užili, vzájomne sa znášali a načerpali nové sily do nového školského roka. Nepamätám sa, či bol niekedy pripravený takýto slávnostný stôl. Moja mama pravdupovediac nemala na takéto ceremónie ani čas, ale ani peniaze. Bola rada, keď sme v nedeľu mali lepší obed a nechýbal ani marhuľový koláč. Najhoršie sme prežívali Vianoce. Boli chudobné, ale každej maličkosti sme sa tešili. Pamätám sa, že sme dostali iba jednu hračku a často sme sa s bratom nevedeli dohodnúť, zvlášť keď platila zásada, že starší má prednosť. Na Štedrý deň bolo stále prestreté aj pre otca, i keď len prázdne taniere. Nikdy nechýbali slzy.

ÚRYVKY Z MATKINÝCH LISTOV OTCOVI DO VÄZENIA

24. 11. 1952

Moja mama je veľmi chorá, jej dni sú už spočítané. Veľmi sa trápi aj pre mňa. Stále si prihovára: „Ako ťa tu

V období pred súdnym konaním komunikovali manželia pomocou korešpondenčných lístkov.

Lístok manželky Emy väznenému Karolovi (Zdroj: Archív J. Vrábla st.)

nechám s tými dvoma deťmi.“ Smutné sú to dni, keď vidím tie dve maloleté deti pred sebou. Ivan je už rozumný. Keď prídem večer domov, vždy ma objíma a povie: „Ty moja drahá mamička.“ Potom sa ma spýta, či som neplakala. A to len tak, aby Jurko nevidel, lebo on chce byť prvý, aby ma pobožkal.

15. 1. 1954

Ináč žijeme spomienkami len na Teba, Ty náš drahý otecko. Hlavne Jurko, keď bol tak ťažko chorý, túžil po Tebe. Povedal mi: „Keby som mal otecka, tak by si ma nezamykala, bola by si pri mne.“ Ivan dusí všetko v sebe, nepovie nič, ale sa tiež obával, čo bude s nami, keby nám Jurko zomrel. Keď som prišla z úradu, našla som ho sediaceho na posteli a hlasito sa modlil, aby nezomrel. Jeho vychudnuté ruky držali ruženec. Ten obraz mi nikdy nevymizne z môjho života. Ja Ti podrobne všetko ani nemôžem napísať.

25. 2. 1954

Písala som žiadosť na Väzenský ústav, aby mi boli poslané peniaze z Tvojho fondu na Jurkovo a moje liečenie. Dostala som správu, že s Tvojím súhlasom budem dostávať zvýšené výživné. Ver mi, že sme s Ivanom od radosti plakali. Zauznamenala som si, že tohto roku, keď Pán Boh pomôže, prideme ťa navštíviť. Ja, Ivan, Jurko

a Zlatica (matkina sestra – pozn. J. V.) a to vtedy, keď deti budú mať prázdniny. Lebo vieš, že začiatkom júla nevynechám cestu na levočskú púť na Mariánsku horu. Potom zasa dozrejú marhule, keď Pán Boh požehná. Presný deň, kedy by sme prišli ku Tebe na návštevu, Ti napíšem. Veď tak túžime, otecko, Ty moja veľká láska, po Tebe.

2. 9. 1954, list po návšteve v Jáchymove

Všetci s veľkou láskou spomínajú na Teba, Ty náš milovaný a drahý otecko. Vidím stále pred sebou nezabudnuteľný obraz: Ty, deti a ja. To je hrozné, niekedy si myslím: prečo ja mám toľko trpieť, prečo sa mám všetkého zriekať, prečo ja nemám právo na životné šťastie? Či nie som tak tvor Boží ako iní, čím som sa previnila proti životu? Toľko som Ti toho mala povedať, a nemohla som zo seba dostať ani slova. Tá moja choroba prestane, až keď sa vrátiš domov. Dovtedy budem žiť len v samom trápení a súžení.

7. 1. 1955

List od Teba prišiel na vianočné sviatky neskoro. Prežili sme smutné Vianoce. Jurkovi som kúpila teplé topánky, aby mal na nedeľu. Od Zlatice dostal modlitebnú knižku a 25 Kčs. Ivan dostal teplú košeľu a spodky. Ja som nedostala nič, v zime stále nosím „hubertus“. Verím, že si raz kúpim

pekný kabát. Jurkovi sa veľmi zhoršil zdravotný stav. Ja sa musím starať o drevo na kúrenie. Záhradu nám už vyvlastnili na bytovky, dostala som iba 1 200 Kčs. Stále myslím na dlhy, pomaly z toho zošaliem. V Novom roku nech Ťa Pán Boh ďalej opatruje, Ty moja veľká láska.

30. 5. 1955

Prídeš niekedy ešte medzi nás? Čo Ty si preč, je po mojom živote. Moje nervy sú choré, niekedy by som sa zabila, keby nebolo tých dvoch našich synov. Sama sa pozastavujem nad sebou, čím je to, že si tak zúfam? Keby si nás nepodporoval, neviem, ako by som to zniesla. Každý od nás uteká. Aj kolegyně mi povedali, že ako môžem na Teba toľko myslieť, toľko Ťa spomínať, tešiť sa na Teba, že to je už chorobné. Že ony by si zariadili život ináč. Ja Ťa nikdy nesklamem. Ty si moja jediná veľká láska, s Tebou je moje srdce spojené naveky. Niekedy ma napadne, že hoc na tomto svete nebudem s Tebou, aspoň u Boha sa stretneme s čistými dušami.

10. 7. 1955

Nikdy ani myšlienkami nech Ťa nenapadne, že by som Ťa sklamala. Ty jediný zostaneš pre mňa a nikoho nechcem vidieť, a nie to poznať. Mám radosť z našich chlapcov, ktorí po Tebe tiež tak veľmi túžia. My žijeme len pre Teba, ako Ty pre nás.

27. 7. 1955

Je veľkou chybou, že si vzdialený už šiesty rok od nás a predsa Ty si denne na programe. Ráno vstávam a už myslím na Teba, kde si teraz. Myslím na Teba aj v mojej modlitbe. Stále si so mnou. Neustále Ťa oplakávam. Jedni sa mi posmievajú, že ako môžem stále myslieť na Teba, druhí mi ubližujú, že sa pretvarujem, že musím mať niekoho. Najradšej by som utekala aj cez hory za Tebou a od Teba by som sa už nevrátila. Karol, s Tebou naveky, ako sme si sľubovali. Preto musím veľa znášať a trpieť, aby mi Ťa dobrotivý Boh, v ktorého silne verím, prinavrátil.

8. 8. 1955

Už len keby si bol medzi nami, aby som tie niektoré starosti mohla preniesť na Teba. Len čo som vrátila Mani peniaze, asi o dva dni mi prišiel

list z banky, aby som do ôsmich dní vrátila 1 000 Kčs. Tiež musím zaplatiť poisťnú za dom a tiež poisťnú proti vlámaniu, ktoré som tiež dala poistiť. Kúpila som zemiaky, drevo a na uhlie som len požičala. Ver mi, nemám už žiadne peniaze. Deťom treba topánky, a ja neviem, čo si mám počať. Plačiem za Tebou, krátko som žila s Tebou, ale Boh mi dal aspoň Tvoju dušu.

24. 8. 1955

Iste čakáš netrepežlivo môj list, ale nemohla som Ti písať skôr, lebo som veľmi zaneprázdnená. Denne chodím spávať o polnoci alebo o jednej po polnoci. V prvom rade musím chodiť do úradu a potom všetko ostatné. Zaváranie, varenie lekváru, pranie, žehlenie, záhrada, ver mi, že už padám z nôh. V minulom liste opäť píšeš o návšteve. Tak rada by som Ťa išla navštíviť, ale kde nechám deti, ktoré sú úplne odkázané na mňa. Po druhé, stojí to veľa peňazí, lebo uznaj, aj deti by som musela brať so sebou. Bojím sa hlavne o Jurka, lebo vlni po návšteve v Jáchymove nám trikrát odpadol. Všetky peniaze, čo dostanem od Teba, idú na splatenie dlžôb. Uznaj a pochop, že nemám nič z tohto života, len samé súženie a veľké trápenie. Kedy sa už vyplnia Tvoje slová, že sa čoskoro vrátiš, aby prestal pre mňa tak ťažký život?

8. 12. 1955

Najkrajšie a najúctulnejšie rodinné sviatky sú Vianoce. Už šiesty rok budeme pri stromčeku bez Teba, Ty náš nezabudnuteľný otecko. So slzami v očiach budeme prosiť Pána Boha, aby Ti dal veľa zdravia, sily, trpezlivosti a vytrvalosti. Aby si sa nám čoskoro vrátil domov.

16. 1. 1956

Ver mi, že som už od tej roboty celá usužovaná. Ale prichádzajú mi na myseľ slová nášho Spasiteľa: „Vezmi na seba svoj kríž a nasleduj ma.“ On ma neopustí a ja ho nasledujem.

16. 4. 1956

Viem, že sa divíš, že Ti nepíšem, ale mám plné ruky práce. Pred Veľkonočnými sviatkami som musela dať do poriadku celý byt. Teraz musím vysádzať záhradku. Taktiež som opravovala plot, bolo by potrebné na neho namontovať

aspoň meter ostnatého drôtu. Ďalej som vysadila päť stromčekov marhúľ. Som sama, nikoho nemôžem najat, lebo nemám peniaze. Všetka ja len čakám na Teba, že dáš všetko do poriadku. Kedy to bude? Stále ma utešuješ, že sa vrátiš, Ty môj drahý. Či sa Ťa ja len ešte dočkám?

23. 5. 1956

Znova banka pýta peniaze. Deti odchádzajú do prešovskej nemocnice na logopedické liečenie, pretože ťažko rozprávajú. Pri zatýkaní sa veľmi zľakli. Liečenie bude trvať štyri až šesť týždňov. Neviem koľko budem platiť. Som nešťastná a môj smútok je väčší, než si Ty myslíš. Domysli si, aký chaos sa rodí v mojej duši, v akých temnotách žijem, ako nevidím pred sebou jasnej cesty. Niekedy neviem, čo si mám počať, lebo nemá ma kto viesť. V duši samý nepokoj. Už len verím v Tvoje modlitby, že budú vyslyšané.

4. 12. 1956

V noci mi niekto prišiel veľmi búchať na okno. A ja v tom vedomí, že ide ku mne, som sa tak veľmi zľakla, necítila som si vôbec nohy. Som z toho chorá a stále ma bolí hlava. Lekár povedal, že je to nervového pôvodu. Deti sú v nemocnici, žiaľ, rodina z Prešova ich ani nenavštívila. Nikto sa o nás nestará. Som z toho celá utrápená. Aspoň keby si Ty mohol prísť na návštevu. Ja sama nemôžem a s chlapcami sa bojím. Vieš, ako to na Jurka pôsobilo, keď sme boli pri Tebe. Trikrát mi odpadol a aj ja som veľmi ochorela na nervy.

11. 9. 1957

Aký žiaľ to je pre mňa, že Ty s nami nežiješ. V myšlienkach si stále s nami. Skoro denne rozprávame o Tebe, najviac Jurko, ktorý sa Ťa nemôže dočkať. Nevie pochopiť, prečo neprichádzaš domov.

ÚRYVKY Z LISTOV MÔJHO OTCA Z VÄZENIA

4. 11. 1951, korešpondenčný listok
Moje kmeňové číslo je 012499. Toto číslo treba písať na každý list. Balíky neposielať. O návštevu nežiadajte. Ja môžem písať iba raz za osem týždňov. Až mi povolia, napíšem Vám viac.

Korešpondenčný listok Karola pre manželku Emu (Zdroj: Archív J. Vrábla st.)

9. 11. 1952

Ty Emka moja, buď mi statočná a v každom prípade rozumná. V starostiach vytrvaj a nepoddávaj sa ani najmenšiemu zúfaniu. Len sa modli, aby si vedela vydržať. Príde aj ten čas, že sa k Vám vrátim a vynahradím Vám všetko.

8. 12. 1952

Prepáč, ale celý štvrťrok nedosta-
neš odo mňa list.

7. 5. 1954

Prvý list od Jurka čitateľným pís-
mom ma mimoriadne potešil. Mod-
litby našich detí nech zvýraznia
a okrášlia naše životy.

23. 2. 1955, Popolcová streda

Zbavili ma životného balastu, všet-
kých ilúzií o ľuďoch a svete. Oslobodili
ma od hluku, spoločenskej konvencie
a falše, márnivosti, slávy a mamony
a dali mi hudbu tichých večerov cez
čierne zrnká ruženca. Noci mi ukáza-
li cestu k hĺbke života, k víťazstvu nad
sebou samým, nad bolesťou a sklama-
ním. To je časť mojej meditácie. Pán
Boh Vás opatruj a ochraňuj.

1. 4. 1955, Veľká noc

Vieme sa uspokojiť s tým trestom,
v ktorom sme skúšaní Prozreteľnosťou
Božou? A vieme trpezlivo a statočne
niesť svoj kríž? Ja odpovedám, že áno,
lebo na takých sa vzťahuje blahosla-
venstvo.

1. 6. 1955

Buďte kľudní, pre nič sa netráp-
te, nebuďte ustrašení. Život si usporiadaj-
te a spríjemňujte tak, aby ste nepoci-
ťovali žiadnu duševnú depresiu. Ten
náš údel treba prijať bez reptania, lebo
Božie cesty sú nevyspytateľné.

6. 6. 1955

Po mojom návrate neviem, či os-
taneme bývať v Sabinove. To bude
hlavne závisieť na Tvojom rozhodnu-
tí. Od dnes Ti môžem písať len na dve
strany.

1. 7. 1955

Veľa mojich známych odchádza na
slobodu, ale nie domov, lebo ich skla-
mali manželky, ktoré tápu v nemrav-
nom bahne. Manželov pošliapali, deti
okradli od otca a sviatosť manželstva
opustili a zahodili. Samému mi je ich
ľúto, lebo sú to muži, ktorí prežili kus
ťažkého života za mrežami a pri ich
radosti zo slobody sa im dostalo bez-
citného, tvrdého úderu pre ich ďalší
život. Na druhej strane vysoko hodno-
tím Tvoju oddanosť ku mne. No ja ve-
rím, že už nebudeš na mňa dlho čakať.
Potom osobne pochopíš a sa presved-
číš o mojej čistej, úprimnej a oddanej
láске voči Tebe a deťom.

27. 7. 1955

Rozmýšľal som o Vašej návšte-
ve, ale pre Vás by to bola veľmi veľká
námaha a spôsobilo by Vám to príliš

značné finančné zaťaženie. Myslím si,
že je múdrejšie od nej upustiť. Pán Boh
dá, že nám bude dopriane trvalé
stretnutie.

12. 8. 1955

I keď môj trest je tvrdý a ne-
úprosný, ba až výkričníkom môjho
života, našiel som v ňom mnoho po-
učenia a zachytil veľa psycholog-
ických momentov, ktorými obohatím
Váš život. Dúfam a som presvedčený,
že spoločne prežijeme ešte krásny
život. Pán Boh dopustil na nás utr-
penie, aby nás vyskúšal ako železo
v peci, aby skúšal našu trpezlivosť,
lebo všetko pochádza od neho, teda
aj tento náš údel.

2. 9. 1955

Len nebuďte smutní a verte v môj
skorý návrat. Všetko bude ešte v lep-
šom poriadku, než bolo. Len majte
trpezlivosť a chráňte si svoje zdravie.
Neboj sa, duša moja, ešte nie je po
manželstve, ešte máme dlhý život pred
sebou. Je len na nás, aby sme si ho pri-
pravili a nie spreneverili, čo si myslím,
že je vylúčené. Vo všetkom hľadajme
len česťnosť. Radšej trpieť, než byť ne-
česťný alebo nečesťná.

17. 9. 1955

Celkovú výšku a hĺbku duše člove-
ka najlepšie vyhodnotí ten, kto prežije
trnistú cestu životom. Nič na svete nie
je zbytočné, nič bez dôsledkov. Nako-
niec sa všetko pomíne, lebo všetko má
svoj začiatok a koniec. Tak ako neza-
staviš silu vetra, tak ako nezvlíš more
a nezabrániš lúčom slnka, aby svietili,
tak nikto nezastaví moju oddanú lásku
k Vám, plnú objatí a hrejivých dotykov
môjho srdca, moji najdrahší.

10. 10. 1955

Ivanko môj, som veľmi rád, že usi-
lovne cvičíš na husliach, lebo hudob-
né vzdelanie je reč, ktorá spríjemňuje
a ukludňuje rôzne strasti života a vie
ho vysoko povznášať a dopĺňať. Jur-
ko môj, aj Tebe vďačím za Tvoje milé
riadky. Priam sa teším, že si začal cvi-
čiť na klavír. Zvlášť v začiatkoch buď
trpezlivý, húževnatý a vytrvalý a do-
pracuješ sa krásnych výsledkov, ktorý-
mi obohatiš svoj život a pritom veľmi
potešíš svojho otecka, ktorého až bu-
deš poznať a mať pri sebe, plne pocítiš

Karol Vrábel po prepustení z väzenia
(Zdroj: Archív J. Vrábla st.)

jeho hrejivé otcovské srdce. Už to nebude dlho trvať a ja sa k Vám vrátim. Aké to bude krásne, keď Ty, Jurko môj, budeš hrať na klavír a Ivanka na husle. Budeme žiť veselo a vzájomne si spríjemňovať náš rodinný život.

16. 10. 1955

Ako píšeš, znova Ťa prekvapila banka s dlhom. Veď aj ten dlh v banke pomaly dáme do poriadku. Vo veci sa zariad' podľa listu, v ktorom som Ťa o finančných záležitostiach informoval.

8. 11. 1955

Mamička naša, veľmi ma zamrzelo, keď som sa dozvedel, že si bola taká zúfala, že Ti už ani nezáležalo na vlastnom živote. Nemyslíš si, že je to ťažký a až veľmi ťažký hriech, keď Pán Boh dopustí kríž a ten by sa mal zbabelo odhoditi? Je to pri najmenšom rúhanie sa voči Prozreteľnosti Najvyššieho. Nemôžem si pomôcť, musím Ti to prísne vyčítať! Spomeň si, čím väčší kríž a údery dostával Jób, tým viac sa oddával do Božej vôle. Ja myslím, že som toho viac prežil a prežívam, o čom sa dozvieš až doma, ale nikdy ma ne napadol takýto skutok. Moja viera je silnejšia, než pokúšanie démona. Pán Boh dopúšťa, ale neopúšťa.

6. 12. 1955

Mimoriadne Ťa prosím, mamička moja, dávajte na seba pozor, lebo Vaše zdravie je aj mojím zdravím. Veď celé moje odlúčenie a s tým súvisiaci život patrí len Vám. Až raz budeme všetko hodnotiť, dokonale spoznáš výšku môjho mravu voči Vám. Aj v tomto

prostredí žijem len pre Vás, lebo môj vzťah k Vám je úprimný, čistý, srdečný, ničím nefalšovaný a len Vám patriaci a oddaný.

8. 12. 1955

Teraz niekoľko slov k Ivankovi. Syn môj, kladené sú na Teba značné povinnosti a sem tam sa Ti zdá, že ich ťažko zvládaš. Nepoddávaj sa takýmto predstavám, ale naplno sa so svojimi rozumovými schopnosťami vlož do štúdia. Buď usilovný, svedomitý a všetko ostatné sa zrodí a príde. Pán Boh Ti pomáha. Tvoje snahy a dobré výsledky spríjemnia aj môj ťažký život v tomto mojom prostredí. Až sa vrátim, plne Ťa odmením a budem Ti nápomocný nielen ako otec, ale aj ako dôverný priateľ.

13. 12. 1955

Syn môj, drahý Jurko. Veľmi pekne Ti ďakujem za milé riadky. Je to od Teba milučké, že si na otecka tak pekne spomínaš a pritom v modlitbách dávaš zo svojej čistej dušičky prosebný hlas za svojho otecka. To, o čo si ukrátený v spoluzití so mnou, plne Ti vynahrádzim, až sa vrátim medzi Vás. Najväčšia moja vnútorná bolesť je tá, že žijete a rastiete bez mojej prítomnosti. Ver, syn môj a viera Ťa uzdraví v Tvojich túžbach po spoločnom ďalšom našom živote. Mamička moja drahá, buď im plne na pomoci vo všetkom. Priam sa detsky teším, až Ti budem vyrovnávať, hladkať a priam odoberať Tvoje vrásky.

25. 12. 1955

Je prvý vianočný sviatok, pre nás najtvrdšia škola života, ktorú prekonávame na pozemskej púti tohto sveta. Môže byť človek bohatý do najširších rozmerov s rôznymi radovánkami, ale ak nemá lásku, nič nemá. My tu lásku máme, čo veľa ľudí na svete to pravé bohatstvo lásky postráda. Za to budme vďační Bohu, že práve na Vianoce, i keď sme od seba neprekonateľne vzdialení, dostáva sa nám tej lásky vo forme vianočného daru.

2. 1. 1956

Emka moja, chceš, aby Tvoja duša patrila len mne. Ja si to vysoko vážim a ctím. Takýto kapitál telesnej a duševnej čistoty Ti prinesie plnosť odmeny nielen na pozemskej púti života, ale aj

pred Bohom. Keď počúvam o rodinných katastrofách mojich spoluväzňov, o to viac si to vážim. Zvlášť teraz, keď mravnosť niektorí berú tak ľahkovážne. Tak, ako sa Ty obetuješ pre mňa, tak aj ja v plnej miere žijem pre Vás, pre Vaš krajší život, pre Vašu spokojnosť. Chcel by som Vás prijať do svojho náručia a zaceliť Vám všetky rany a tiež dopriať Vám ešte veľa krásneho a plného života. Ja verím, že tomu tak bude, lebo toho, kto zachováva Božie príkazy a ich plní, Pán Boh neopustí. Píšeš mi, že kedy už príde úsvit nášho života a či vôbec príde? No nedívaj sa do noci, ale podívaj sa do každodenného dňa, ktorý ožaruje svetlo slnka. Ono osvieti každý kút a ohreje ho lúčom šťastia a pokoja. Pán Boh Vás ochraňuje a opatruje.

13. 1. 1956

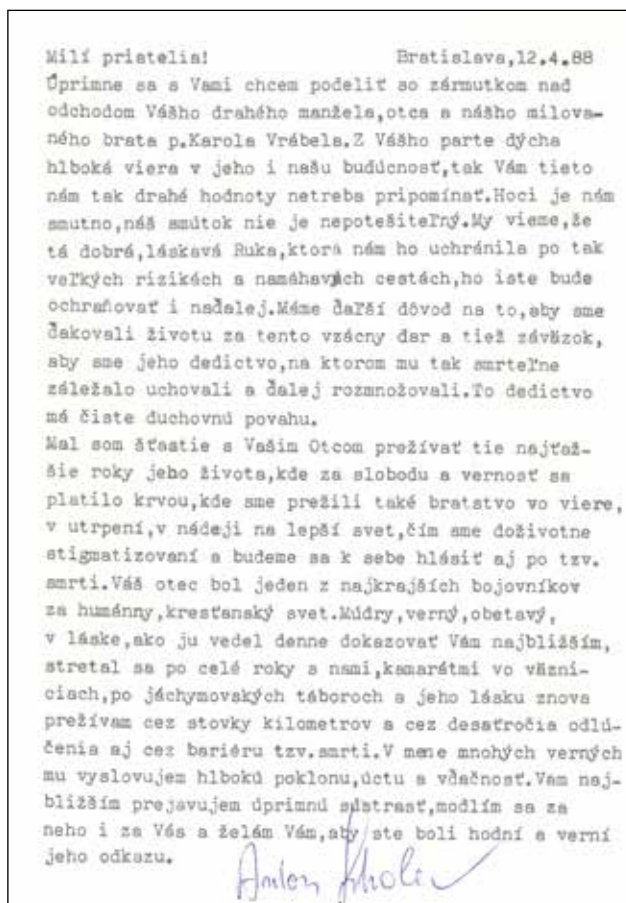
Ďakujem Ti, Emka moja, ktorá vychovávaš naše deti, vysvetľuješ im a spomínaš na mňa, akého mali otecka. Tebe patrí plná vďaka, ktorá sa raz premení, a to už dlho trvať nebude, na oddanú, čistú, úprimnú a potešujúcu lásku v našom ďalšom spoločnom živote. Plne chápeš našu prísahu, keď sme kládli prsty na umučeného Spasiteľa a sľubovali si vernosť v šťastí i v nešťastí. Áno, teraz je na Teba vložená skúška v nešťastí, ktorú statočne znášaš, lebo chápeš, že život neprináša iba krásy, ale aj skúšky spojené s bolesťou, a to sú tie hodnoty, ktoré siahajú až do večnosti. Až sa vrátim, dám Vám celé moje ničím nezaťažené srdce. A naviac, zostáva u mňa aj neochvejná láska ku blížnemu, čo veľa väzňov ma nevie v tom pochopiť.

17. 1. 1956

Ďakujem za príjemný list. Neviete si ani predstaviť, aký je to príjemný pocit, ba priam radosť, keď pri fáraní z bane známi väzni oznamujú, kto dostal list a medzi inými počujem aj svoje meno. Celý umazaný do nepoznania sa ponáhľam do izby, kde na mojom lôžku leží ozdoba – list z domova – od mojich najdrahších. Po dlhej dobe pán prezident vo svojom vianočnom posolstve sa priaznivo dotkol aj takých, ako som ja. Ivanka a Jurko, žite v bratskej znášanlivosti, lebo onedlho

Kondolenčný list kardinála Tomáška zo 16. apríla 1988 (Zdroj: Archív J. Vrábla st.)

Kondolenčný list Antona Srholca (12. apríl 1988), ktorý bol s Karolom Vrábelom uväznený v Jáchymove (Zdroj: Archív J. Vrábla st.)

sa k Vám vráti Váš otecko, ktorý Vám doplní všetko, o čo ste boli ukrátení.

22. 1. 1956

Ležím v nemocnici. Utrpel som úraz. Na ľavom ramene mám zlomenú kľúčnu kosť. Bol som zavalený, našťastie, lekári hovoria, že za tri až štyri týždne budem zdravý.

25. 3. 1956

Teším sa, že Jurko s takým záujmom cvičí na klavír. Len nech sa snaží a zanedlho mu ho kúpim.

13. 6. 1956

Ani si neviem predstaviť tých našich muzikantov, keď mi tak raz obalia moje srdce a ustarostenú dušu do melódii vznešenej a radostnej hudby.

24. 8. 1956

Vidím, mamička, že plne dbáš o výchovu našich synov, aby sa nedostali do zlej spoločnosti. Mladí ľudia, keď sa dostanú na šikmú plochu, je už potom veľmi ťažko ich dávať na správnu cestu. Povedz im, že tie moje časté

pripomienky o chovaní nech si vezmú k srdcu a podľa toho nech sa aj správajú a držia.

16. 8. 1959, návšteva v Leopoldove

Ako som Vám písal, požiadal som o návštevu medzi 16. – 30. augustom. Domnievam sa, že návšteva mi bude povolená v sobotu 29. augusta, o čo sa ešte osobne chcem pričiniť. Na jedno Vás upozorňujem. Keď pricestujete, dostavte sa ihneď do čakárne pred väznicu, kde si vyžiadať číslo poradia, aby ste sa nemuseli unavovať čakáním po náročnej ceste, ktorú budete mať za sebou a pred sebou. Milovaní, na návštevu mi pridte očistení od všednosti hriechu, aby Váš dych bol čistým osviežením pre moju dušu, ktorá už pomaly desať rokov žijí po sviatostiach. Osobne mimo spomínaného sa teším na Vaše živé pohľady a na Vaše živé slová. Na ceste ku mne Pán Boh Vás ochraňuje a opatruje.

NÁVRAT Z VÄZENIA

Prišiel rok 1960, pre nás veľmi vzácny a významný. Máj, najkrajší mesiac v roku, nám priniesol dobrú zvesť. Vrátil sa nám otec z nezmyselného desaťročného väzenia. Pamätám sa na tento deň. Bolo ráno a my sme ešte boli v posteli. Vtom cez okno sme zbadali otcovu tvár. Vyskočili sme z postele a s krikom a plačom sme ho vítali.

Po aklimatizácii na civilný život, sme zistili, že otec je už z väzenia síce prepustený, ale ešte nie je slobodný. Stále bol sledovaný, nemal žiadny slobodný pohyb. Po niekoľkých rokoch mu to povedali obidvaja naši susedia, ktorí boli nasadení ako jeho „špicli“ a prosili otca o odpustenie. Taktiež sa musel povinne prihlásiť na Okresnom stavebnom podniku v Sabinove, kde mu bolo pripravené zamestnanie. Jeho pracovné zaradenie bolo – tesár.

Po niekoľkých rokoch ťažkej práce tesára si našiel nové zamestnanie

v reštauračných službách v Sabinove. Zamestnal sa ako skladník pre výdaj mäsa a potravín. Asi po dvoch mesiacoch bol nemilosrdne prepustený, údajne pre podozrenie, že ako nepriateľ štátu by mohol otráviť stravníkov. Po tejto skúsenosti sa zamestnal na Pozemných stavbách v Prešove, odkiaľ odišiel do dôchodku.

Po nejakom čase bol tlačенý do výstavby novej socialistickej spoločnosti. Raz prišiel za ním príslušník verejnej bezpečnosti (VB), aby podpísal socialistický záväzok. Otcova reakcia bola taká vehementná, že sme sa začali obávať, aby sa história s otcom znovu nezopakovala. Mama sa začala triasť a plakať. Ale čas vyriešil naše neistoty a obavy. Za tento skutok sa nám prišiel ospravedlniť náčelník Štátnej polície v Sabinove JUDr. Masaryk. Život sa začal konsolidovať. Pustili sme sa do opravy domu, ktorý za 10 rokov otcovej neprítomnosti bol dosť poškodený.

Brat zmaturoval v roku 1960 a zamestnal sa v Pozemných stavbách v Prešove ako stavebný asistent. Po absolvovaní základnej vojenskej služby nastúpil znovu do Pozemných stavieb. Začali sme žiť normálnym životom, ktorý trval – žiaľ – iba 10 mesiacov. Dňa 12. novembra 1963 môj brat Ivan pri výkone svojho povolania vo Veľkom Šariši utrpel smrteľný úraz. Počas odšalovania prekladov na stavbe školy došlo k zrúteniu tretieho prekladu v kotolni základnej školy, ktorý brata zasiahol. Pri prevoze do prešovskej nemocnice zraneniu podľahol.

Táto rodinná tragédia veľmi poznačila náš život. Brata priniesli domov v truhle. Bola to najsmutnejšia noc v mojom živote. V jednej izbe ležal kvetmi zasypaný 23-ročný mŕtvy brat, v druhej sme „spali“ zronení my – otec, mama a ja. Ľudské sily už nestačili, rodičia čerpali silu predovšetkým z viery v Boha. V tomto úseku života som veľmi často videl bolesť, žiaľ a slzy na tvárach mojich rodičov. Stratil som brata – ostal som sám. Začali sme znova. Keď sa zdalo, že život bude plynúť v tichosti a v pokoji, prišlo rozhodnutie – asanácia opraveného domu z dôvodu

verejného záujmu. Bola to ďalšia rana pre rodičov. Je zaujímavé, že pri búraní múrov sa otec mlčky prizeral, ale keď videl, ako stínajú živé stromy, rozplakal sa. Mama prežívala túto udalosť v tichosti.

REHABILITÁCIA

V roku 1968 vyšiel zákon o súdnej rehabilitácii č. 82/1968 Zb. v znení novely zák. č. 70/1970 Zb. Otec podal na Krajský súd v Košiciach žiadosť o svoju rehabilitáciu spolu so svojím bratom Jánom Vráblom a Františkom Mikolajom zo skupiny Ernest Dittrich a spol. Prieskumné konanie bolo verejné, preto som sa ho zúčastnil aj ja ako jediný člen našej rodiny. Súd sa začal vypočúvaním všetkých navrhovateľov. Už od začiatku som cítil, že sudca akoby bol zaujatý voči žiadateľom o rehabilitáciu. Všetky podklady čerpal z rozsudku Štátneho súdu a neprikladal žiadnu váhu zápisniciam ŠtB v Košiciach a v Bratislave, ktoré nemali nič spoločného s ľudskou dôstojnosťou a boli podpísané pod fyzickým a psychickým nátlakom. Otázky, ktoré kládol, vyvolávali skôr hrôzu, ako dovolanie sa pravdy. Došlo to až tak ďaleko, že brat môjho otca Ján Vrábel v súdnej sieni odpadol a museli mu poskytnúť neodkladnú zdravotnú pomoc. Ďalej nebol schopný vypočúvania. Tretí člen skupiny František Mikolaj dostal nervový záchvat, začal tak úzkostlivo plakať, že sa to nedalo počúvať. Nakoniec ho vyviedli zo súdnej miestnosti. Schopný vypočúvania ostal už iba môj otec. Nato bola vyhlásená prestávka. Vyšiel som s otcom na súdny dvor. Ostatných dvoch žiadateľov o rehabilitáciu som už nevidel. Vtom sa k nám pridala obhajca môjho otca JUDr. Masarik a veľmi slušným spôsobom požiadal otca, aby stiahol rehabilitáciu, že už aj tak je o všetkom rozhodnuté a škoda peňazí na súdne trovy. (V tom čase totiž už začala normalizácia a Gustáv Husák dal pokyn, aby ďalším rehabilitáciám nebolo vyhovie.) Povedal, že príde za nami neskoršie, aby si to otec premyslel. Pozrel som na otca a prvýkrát v živote som ho videl, ako keby

váhal. Nazlostilo ma to. Nevieť, ako som si to mohol dovoliť, ale na súdnom dvore som sa do otca pustil aj ja: „Ako môžeš váhať? Tolko si sa natrpel a s tebou aj my a teraz to hodíme všetko „cez palubu?!“ V otcovej tvári som videl pohnutie, a keď prišiel za ním obhajca a spýtal sa ho, ako sa rozhodol, otec mu povedal: „Ak ma nebude obhajovať tak, ako je vaša povinnosťou, zruším vás.“ Začalo sa znova vypočúvanie, ale už iba s otcom. Neviedlo to k pozitívnemu cieľu. Keď otec dostal posledné slovo, niekoľkokrát ho sudca prerušil. Nakoniec to skončilo a ja som si myslel, že po tejto reči, ktorú otec povedal na adresu komunistických praktík pri vyšetrovaniach a neľudských mučeníach vo väzniciach, bude mať znova problémy so zákonom. Súd rehabilitáciu zamietol. Senátu predsedal prom. práv. Milan Hanuska.

Rehabilitácia môjho otca bola kvôli augustovej okupácii v Československu v roku 1968 zamietnutá v celom rozsahu. Zaplatili sme nemalé súdne trovy, ale nikdy sme tie peniaze neľutovali. Je smutné, že v Bratislave – Dúbravke chceli Gustávovi Husákovi odhaliť pamätnú tabuľu. Snáď najlepšie to vyjadril Milan Trstenský: „Husák bol nielen prezidentom, ale aj stalinistom a likvidátorom demokratickej opozície.“

Ako syn ďakujem rodičom za ich statočný život, ktorý sa dal prežiť iba s vierou v Boha, život, na ktorý by obyčajné ľudské sily nestačili. Otec svoju pozemskú púť skončil po ťažkej chorobe dňa 5. apríla 1988. Mama ho nasledovala do večnosti po vyše roku, dňa 13. decembra 1989. Zomreli v zbožnosti a zaopatrení sviatosťami umierajúcich.

Po smrti môjho otca a po zmene režimu v roku 1989 som znova podal žiadosť o jeho rehabilitáciu. Otec bol rehabilitovaný dňa 20. septembra 1990 na základe uznesenia Krajského súdu v Košiciach. Rehabilitácia nadobudla platnosť 19. októbra 1990. Od 14. októbra 2014 môj otec Karol Vrábel vlastní preukaz účastníka protikomunistického odboja a preukaz veterána protikomunistického odboja in memoriam.

POZNÁMKY K MONOGRAFII PATRIKA DUBOVSKÉHO O JÁNOVI LANGOŠOVI

MARTIN MOCKO

V minulom roku sa na svete objavila ďalšia publikácia, ktorá otvára témy novodobej slovenskej histórie posledných 30 – 40 rokov. Jedná sa o knihu historika Ústavu pamäti národa (ÚPN) Patrika Dubovského, s celkom jasným vymedzením témy „Ján Langoš“ a podnadpisom „Od samizdatov a VPN k dokumentom ŠtB a ÚPN“.¹

Autor v úvode deklaruje, že kniha „nemá ambíciu byť vedeckým spracovaním života Jána Langoša, ale populárno-odbornou prácou o hlavných aspektoch tohto Langošovho čínorodého oblúka“ (s. 13). Nečudo, inak by to asi ani nešlo. Väčšina slovenskej histórie obdobia, ktorého sa kniha týka (80. roky – 2006), zostáva v našej historiografii buď poľom neoraným, alebo len veľmi slabo spracovaným. Historik sa pri opise týchto rokov nemôže oprieť o hotové syntetické práce, ktoré by ho dostatočne spoľahlivo a komplexne zorientovali v reáliách dobových udalostí, ako by si to vyžadovali vedecké kritériá. Často si musí mozaiku histórie vyskladávať sám z náhodne zozbieraných faktov.

Všetka česť za to, aké veľké množstvo takýchto panenských tém autor načal. Chce to istý druh odvahy, pustiť sa do takejto práce, skočiť do vody a plávať, s vedomím možných rizík a omylov. Určite lepšie, než nič nepísať a nič nepokaziť. Aj populárna kniha s nepresnosťami môže podnietiť odbornú diskusiu, v ktorej sa dajú omyly vychytať, a v sporných otázkach si rôzne strany môžu lepšie navzájom vysvetliť svoje stanoviská a obrúsiť hrany. O voľačo také sa pokúsim aj ja vo svojich poznámkach.

Verím, že nikoho nešokujem ani nepobúrim konštatovaním, že Dubovský píše o Langošovi s neskrývanou úctou, pietou, až oslavne. Veľká časť knihy spočíva v reprodukovaní Langošových názorov a postojov k rôznym otázkam, bez snahy o ich kritické zhodnotenie, či konfrontovanie s inými dobovými názormi. Ani to však nemusí byť na škodu, najmä keď ani sám autor neskrýva publicistický rozmer svojej knihy. Aj takýto pohľad je legitímnu súčasťou diskusie o našej nedávnej histórii. Ide len o to, do akej miery budú argumenty jeho prívržencov presvedčivejšie než argumenty ostatných.

Čo sa týka vedeckého prínosu, kniha predovšetkým dáva do pozornosti veľké množstvo doposiaľ neznámych dokumentov z Langošovho fondu v Archíve Ústavu pamäti národa. Tak tiež cituje rôzne vystúpenia z dobovej tlače, zväčša zozbierané v rodinnom archíve Langošovej dcéry. Týmto kniha predstavuje nesporný prínos a myslím, že po nej budú siahať všetci ďalší autori, vrátane takých, ktorí budú veci hodnotiť inak.

Podotýkam, že v nasledujúcich riadkoch sa nesnažím hodnotiť knihu ako celok, ale rozvádzam len jednotlivosti, ku ktorým mám nejaké pripomienky.

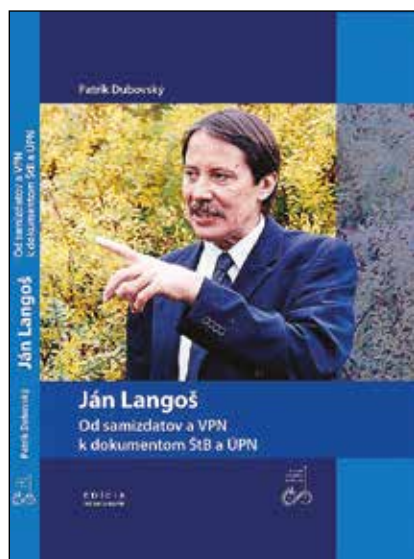
K ÚVODU

Mám problém s tým, aby sa do jedného mecha hádzali „tragické okolnosti“ spolu s „nevyjasnenými okolnosťami“ smrti revolučných a porevolučných predstaviteľov (s. 12 – Svetoslav Bombík, Alexander Dubček, Slavomír Stračár, Marcel Strýko, František Javorský, neskôr aj Langoš). Je to lacné brnkanie na konšpiračnú strunu, bez akejkoľvek vecnej argumentácie. Takéto mútenie vody nepatrí ani do publicistickej práce. Ak existujú nejaké konkrétne argumenty v prospech vážnejších podozrení, takáto kniha je ideálnym priestorom na ich rozvedenie vo vlastnom texte, ale nepovažujem za vhodné ich takto podsúvať v úvode. Takisto pripisovať vraždy kňazov v 80. rokoch vtedajšej „moci“ (s. 18), pokiaľ viem, zostáva stále v rovine nedokázaných konšpiračných teórií.

Do zoznamu potenciálnych obetí temných štruktúr ponovembrovej Štátnej bezpečnosti (ŠtB) si autor môže doplniť ešte Marcela Samuhela, ktorý 16. novembra 1989 položil kytilicu Danke Košanovej, po revolúcii údajne patril medzi bojovníkov proti temným nitkám bývalej ŠtB a zomrel v roku 1993 tiež za „nevyjasnených tragických okolností“.²

1 DUBOVSKÝ, Patrik. *Ján Langoš. Od samizdatov a VPN k dokumentom ŠtB a ÚPN*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2021, s. 248.

2 PAVLÍK, Vladimír. *Matkin žiaľ a hyenizmus mocných* [online]. [cit. 2022-08-28]. Dostupné na: <http://www.szcpv.org/04/samuhel.html>; SELECKÝ, Anton. *Kanáľ*. Bratislava: Magnificat Slovakia, 2019, s. 435.

Prekvapuje ma označenie Langošovho životného boja/behu za „svätópavlovský“ (s. 13). Čo malo byť u Langoša jeho „šavelovské“ obdobie? Alebo ako je to myslené?

Informáciu, že Langoš bol v mladosti silno ovplyvnený knihami ako *Pán prsteňov* či mayovkami (s. 22, 23), by som zvlášť doplnil spomienkou jeho disidentského spolubojovníka Ivana Hoffmanna: „Ján Langoš mi kdysi svěřil, že miluje westerny. Kvůli přehledné zápletce, ve které proti sobě stojí dobro a zlo, přičemž zlo je poraženo a dobro vítězí.“³ Ak to Langoš ozaj povedal takto, a nie je to prehnané zjednodušenie, potom sa mi to zdá byť dost podstatným momentom k pochopeniu Langošovho konania v rôznych neskorších situáciách. Zdá sa, že to potvrdzuje aj samotný autor knihy, keď Langoša nazýva „indiánom“ a „kovbojom“⁴, ako aj niektoré citované vyjadrenia Langoša (s. 221).

Chýbala mi zmienka o Langošovom umeleckom nadaní a kontaktoch

v umeleckých kruhoch, aspoň v tej miere, ako o nich písal napríklad František Mikloško.⁵ Mne osobne príde v Langošom prípade zaujímavá aj spomienka, ako si pred novembrom 1989 privyrábal dobrusovaním keramiky u svojho podnikavého kamaráta Juraja Mihalíka, ktorý ju už vtedy dokázal veľmi úspešne predávať na Západ.⁶

KONTAKT A ALTAMIRA

Pri konštatovaní, že Langoš sa podieľal na tvorbe samizdatov „s časovými prestávkami“ (s. 24), by sa mi žiadalo zamyslenie, z čoho tie prestávky pramenili. Celková únava a vyprchanie energie po viacerých vydaných číslach? Nezaujímam okolía? Vlastná skepsa nad zmysluplosťou takej činnosti? Zastráňenie represívnymi zásahmi? Alebo naopak, uprednostnenie iných zaujímavejších projektov? Nárast povinností v zamestnaní alebo v osobnom živote? Nejaké iné organizačné komplikácie?

S Dubovského charakteristikou samizdatového časopisu *Kontakt*, že jeho úlohou bolo „prekonanie strachu z izolácie“ a „vytvárať prepojenia medzi autormi“ (s. 24 – 25), v podstate súhlasím, ale žiadalo by sa mi to jasnejšie vysvetliť a rozviesť. Pokúsím sa o vlastné sformulovanie.⁷

Už zo samotného nákladu *Kontaktu* (dolná hranica 5 – 6 kusov, horná snád 20 – 30)⁸ je zjavné, že ani pri veľkej cirkulácii o nejakom spoločenskom dopade nemôže byť reč. Zďaleka to ešte nebol hlas nejakého spoločenského prúdu, ale časopis, ktorý si pre seba a svoj najbližší okruh vydávali spriatelnené partičky „androšov“. Aj preto sa v časopise niekedy vyskytovali

napríklad všelijaké náznaky a zádrapky zrozumiteľné len adresátovi, autori sa navzájom súkromne doberali, preto stanoviská autoriek v literárnych polemikách nápadne korelovali s tým, s kým z partie práve chodili, a podobne. Vzhľadom na spôsob, ako hmlisto a nekonkrétne sa často hovorí o občianskych samizdatoch, myslím si, že tento charakter je potrebné objasniť. Samotnému samizdatu to neuberá na sláve. Naopak, malo by to poľudštiť a zrealitniť obraz občianskeho samizdatu, aby jeho dobre mienené pripomínanie a vyzdvihovanie nedopadlo podobne ako oslavy Slovenského národného povstania (SNP) pred rokom 1989.

Súhlasím s autorom, že význam *Kontaktu* pre okruh jeho tvorcov bol najmä psychologický. Okrem obvyčajnej potreby sebarealizácie spočíval aj v istom revolucionárskom „zocelovaní sa“, v prehĺbení pocitu odporcu režimu, vo vedomí, že spoločne s ostatnými už čosi napísali a publikovali, spálili za sebou prvé mosty. V získaní pocitu, že čosi sa dá urobiť aj čisto podľa seba, bez oficiálneho posvätenia. Martin Šimečka to nazval „hrou na disent“. Že túto posmeľovaciu úlohu si *Kontakt* splnil, napovedá účasť jeho pôvodných autorov na neskorších významnejších politických samizdatoch a v disente.

Pre nás, historikov, sú teraz tieto prvé samizdaty hlavne unikátnym prameňom o ľuďoch, čo sa podieľali na ich tvorbe. A práve tohto významu si bola aj partia okolo Langoša vedomá, keď ho zachytila priamo v názve druhého občianskeho samizdatu *Altamira* – podľa jaskyne, kde sa zachovali maľby pračloveka ako svedectvo, že tu boli. Na túto

3 HOFFMAN, Ivan. *Ján Langoš a seznamy* [online]. [cit. 2022-08-28]. Český rozhlas, 25. 9. 2019, Dostupné na: <https://plus.rozhlas.cz/ivan-hoffman-jan-langos-a-seznamy-8080769>

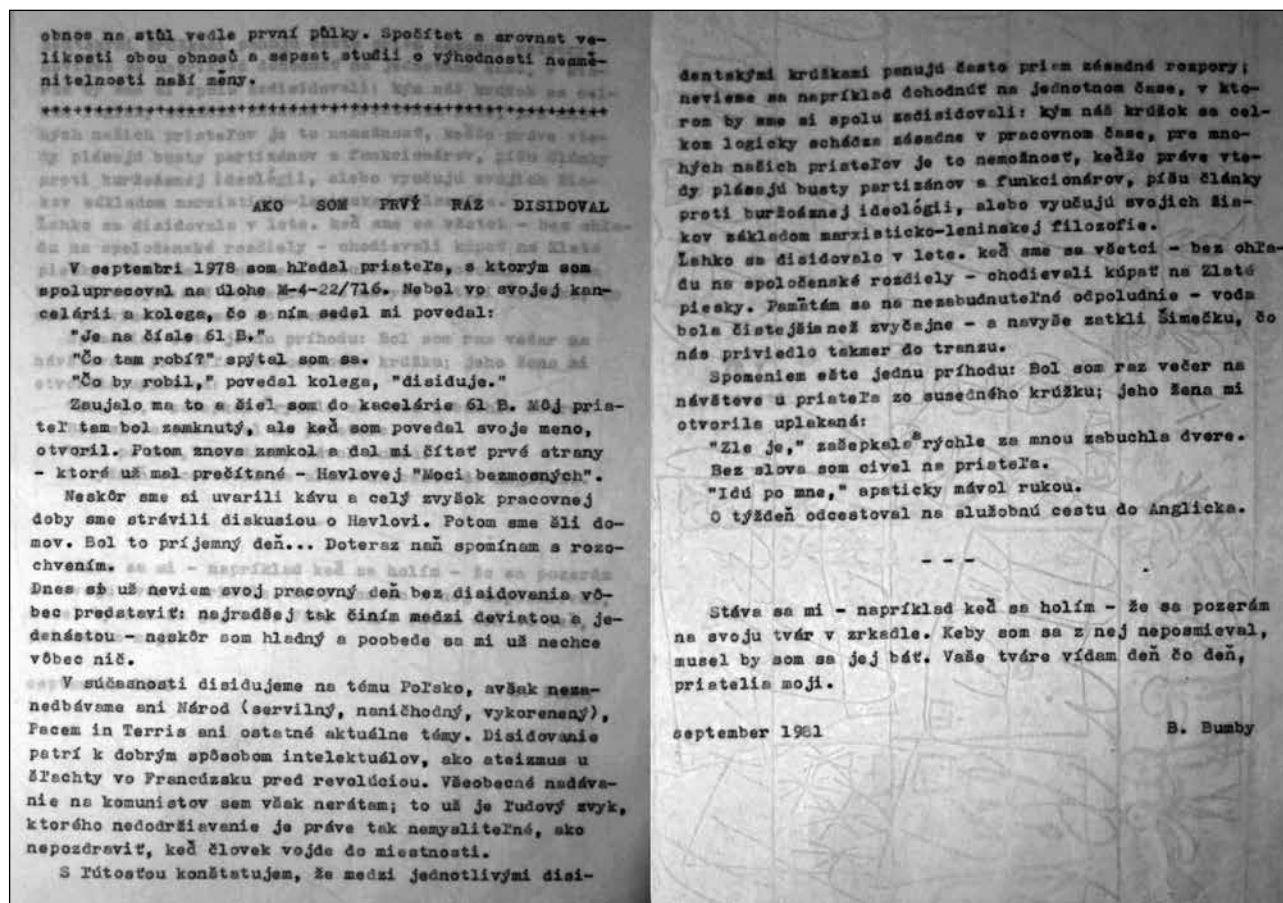
4 DUBOVSKÝ, Patrik. Smrť kovboja alebo Langošova cesta. *Pamäť národa*, roč. 2, 2006, č. 2, s. 16 – 18.

5 MIKLOŠKO, František. Stretnutie s Jánom Langošom. *Pamäť národa*, roč. 2, 2006, č. 2, s. 11 – 13.

6 MIHALÍK, Juraj. *Spomienky na zlyhanie*. Bratislava: Príroda, 1993, s. 33.

7 Pri tom do veľkej miery vychádzam zo zistení literárneho vedca Pavla Matejoviča, v rámci jeho stále prebiehajúceho výskumu literárnej stránky slovenských občianskych periodických samizdatov.

8 Pokyny prispievateľom v úvode prvého čísla žiadali zasielať príspevky strojopisne v piatich exemplároch. Milan Šimečka uviedol, že náklad *Kontaktu* bol šesť kusov. ŠIMEČKA, Milan. *Medzi Slováckmi*. Bratislava: N Press, 2017, s. 31. Podľa spomienky Jána Budaja sa niekedy celé čísla, niekedy len ich časti, preklepávali viackrát, pričom na jedno preklepanie vzniklo asi 6 čitateľných a 4 – 5 sotva čitateľných kópií.

Poviedka Borisa Lazara o „disidovaní“ na ÚTK SAV (Zdroj: Kontakt)

symboliku tiež hodno poukázať.

Autor preberá z publikácie Rudolfa Lesňáka informáciu, že priemerný rozsah jedného čísla *Kontaktu* bol 12 strán (s. 25). Informácie v publikácii Lesňáka nemajú riadne uvedenú provenienciu, a zvlášť v tomto prípade zrejme pochádzajú len z druhej ruky (viď s. 203 jeho knihy). S takýmito údajmi treba pracovať opatrne a uvádzať ich vždy len s výhradou, pokiaľ nie je k dispozícii nič lepšie. Ani ja nemám k dispozícii celkom presné údaje, ale priemerný rozsah 12 strán je určite niekoľkonásobne podhodnotený.

Odkiaľ pochádza údaj o náklade *Altamiry* 20 ks (s. 25)? Mne napríklad Eugen Gindl hovoril, že od Langoša v tom čase počul, že *Altamira* vychádza v náklade okolo 5 – 6 ks (podobne

ako podľa Martina Šimečku predtým *Kontakt*). A naopak, aj o *Kontakte* som počul vyjadrenia, že náklad bol okolo 20 – 30 ks. Tieto počty treba prijímať kriticky, nestačí použiť prvé číslo, na ktoré niekde narazíme.

Altamira nepriniesla článok Františka Xavera Šaldu (s. 25). Tu autor buď sám nepozorne čítal, alebo toto mylné tvrdenie bez citovania prevzal od niekoho iného (najskôr od Alexandra Balogha). „Šalda“ bol pseudonym jednej z autoriek, nie F. X. Šaldu.

K téme samizdatov mi tu veľmi chýba spomenutý ešte jeden rozmer, ktorý je v *Kontakte* aj *Altamire* nápadne prítomný – humor. Pietne rytiersky obraz disidentov z Ústavu technickej kybernetiky Slovenskej akadémie vied (ÚTK SAV), ktorý vo mne zanechala

knihy, ich o túto stránku trestuhodne ochudobňuje. Obidva samizdatové časopisy sú dôkazom toho, ako ľudia z tohto okruhu vedeli veci zobrať na ľahkú váhu a mimoriadne sympatickým nesevťuškárskeým spôsobom sparodovať aj disent, aj samých seba. Každému odporúčam prečítať si typológiu slovenského undergroundu z *Altamiry*.⁹

ÚSTAV TECHNICKEJ KYBERNETIKY SAV

K organizovaniu „nezávislých výstav“ výtvarného umenia v Ústave technickej kybernetiky SAV (s. 24): V prvom rade, pri výraze „nezávislé“ sa mi žiada vyjasniť, od koho-čoho presne nezávislé. Často už len uvažovaním nad takouto otázkou sa odkryje trochu

9 Slovenský underground: Sekcie. *Altamira*, č. 2 [online]. [cit. 2022-08-28]. Dostupné na: http://scriptum.cz/soubory/scriptum/%5Bnode%5D/altamira_2_ocr.pdf#page=2

komplikovanejší stav vecí a pomáha to prekonať čierno-bielosť vo videní javov. Pri hodnotení kultúrnych akcií označovaných ako nezávislé či neoficiálne, treba zachovávať istú opatrnosť. Neraz sa nakoniec ukáže, že aspoň niektoré z nich boli prikryté nejakou oficiálnou štruktúrou, napríklad schválené odborom kultúry národného výboru a podobne. Len v spomienkach to býva, z pochopiteľných príčin, často opomenuté.¹⁰ Aj konkrétne v prípade ÚTK SAV sa napríklad v *Literárnom týždenníku* zo začiatku roku 1989 dočítame, že tamojšia výstavná činnosť v rokoch 1985 – 89 sa konala „pod záštitou ROH“.¹¹

Osobne ma dosť sklamalo, ako málo hovorí kniha o Langošovom pôsobení na ÚTK SAV. To sa mi zdá byť príliš zaujímavá téma na to, aby sa odbila jedným odstavcom (s. 24). Veď to nie je samozrejmé, že v „dobe neslobody“, či dokonca „totality“, celá partia ľudí, neskrývajúcich svoje protirežimné presvedčenie, je zamestnaná na takejto príjemnej pozícii, ktorú im mnohí oveľa menej vykričani mohli závidieť. A že ten najaktívnejší z nich sa ešte dokonca stal vedúcim oddelenia. A zostal ním aj potom, čo bol Štátnou bezpečnosťou oficiálne zaregistrovaný ako jedna z top nepriateľských osôb. Ako v tomto prípade konali či nekonali oné totalitné mocenské mechanizmy? Boli azda nastavené tak, že stačil jeden osvietený komunista na čele ústavu, aby toto šlo? Ako k tomu pristupovala tamojšia stranícka organizácia, ktorá mala právo a povinnosť vyjadrovať sa k personálnym otázkam ústavu práve z tohto politického hľadiska? Do čej

nomenklatury patrila vedúci odboru? A ak všetky tieto mechanizmy (z hľadiska totalitnej teórie) zlyhali, ako to, že nezasiahla ani Štátna bezpečnosť, aspoň potom, keď už sama oficiálne zaradila Langoša tam, kam naozaj patrila, a vedela o tomto „hniezde“ odporu? Toto je, podľa mňa, krásna príležitosť hlbšie skúmať tieto mechanizmy na konkrétnom zaujímavom prípade.

A ako to celé vyzeralo z bežného ľudského hľadiska? Aké boli vzťahy medzi komunistami a katolíkmi v ústave? Diskutovalo sa aj o politike? Boli ľudia z Langošovej partie členmi ROH (Revolučného odborového hnutia), Zväzu československo-sovietskeho priateľstva, či iných spoločenských organizácií? Chodili na verejné schôdze? Ako ich vnímali vtedajší komunisti a funkcionári? Veď viacerí Langošovi kolegovia a kolegyne z ÚTK dodnes pracujú spolu s Dubovským v Ústave pamäti národa (ÚPN). Škoda nevyužiť takúto príležitosť a nezistiť viac o tejto Langošovej etape.

Jeho prácu v ÚTK SAV je treba dôkladnejšie opísať aj preto, že sa okolo nej kuloárne šíria všelijaké zvláštne reči a teórie. Ich vecné jadro spočíva v tom, že jedným z projektov, či snád' priamo hlavnou náplňou práce Langošovho oddelenia, mala byť činnosť nie úplne typicky disidentská: kopírovanie embargovaných západných počítačových čipov. Na to nadväzujú všelijaké ďalšie tvrdenia a interpretácie, niektoré aj dosť závažné a fantasticky znejúce. Nerád by som im poskytoval publicitu, pokiaľ by sa mali ukázať ako nepravdivé. Je to však dostatočným dôvodom popísať túto prácu

Langošovho oddelenia natolko, aby nezostal priestor pre dohady a špekulácie.¹²

Okrem toho sa mi tu, ako „ajťákov“, ešte derú na jazyk zovšeobecňujúce kacírské úvahy o fenoméne „ajťákov“ vo vrcholovej bezpečnostnej politike. Či už na poste námestníka (Alojz Lorenc), alebo priamo federálneho ministra vnútra (Langoš). Je azda tento osobnostný archetyp človeka, obľubujúci „usporiadané vzťahy, poriadok, pravidlá“¹³ vhodným predpokladom na zvládnutie riadenia takýchto štruktúr? Alebo je to len zhoda okolností?

BRATISLAVSKÉ LISTY

Prečo Ján Langoš spočiatku odmietal vydávanie radikálnejšieho politického samizdatu (*Bratislavských listov*, ďalej *BL*) a prečo potom zmenil názor (s. 27)? Vysvetľoval to niekde? Žiadal by sa mi nejaký pokus o rekonštruovanie jeho uvažovania v tejto veci, v čom zmenil názor, alebo v čom sa zmenili vonkajšie podmienky.

Bolo by tiež dobré udať zdroje, odkiaľ autor čerpá svoj opis procesu vzniku *BL*. Inde Ján Čarnogurský uvádza, že prvotné rozhovory s Jánom Budajom a Langošom viedol už v rokoch 1985 – 1986, nie až v roku 1987.¹⁴ Pritom Čarnogurský s istou lútosťou konštatuje, že keby vtedy Langoš a Budaj nezaváhali, boli by *Bratislavské listy* prvým neanonymným samizdatovým periodikom v celom Československu. Takto mali prvenstvo len na Slovensku.¹⁵

Nesúhlasím s označením *Bratislavských listov* za „polo-samizdatové“ (s. 28). Ako ja rozumiem pojmu samizdat, ide len a len o to, že si človek vydáva

10 HOUDA, Přemysl. *Normalizační festival: Socialistické paradoxy a postsocialistické korekce*. Praha: Karolinum, 2019.

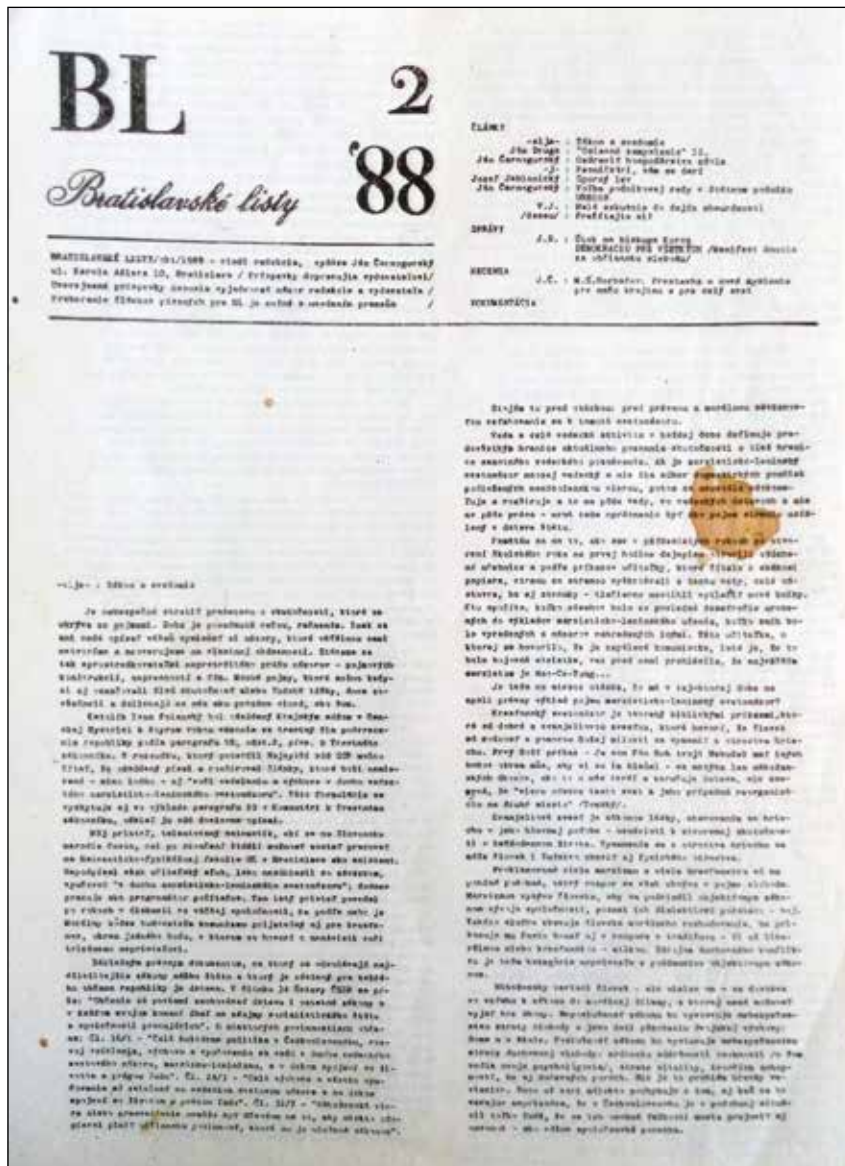
11 GERŽOVÁ, Jana. Diferencovať prístup k hodnotám. *Literárny týždenník*, roč. 2, 1989, č. 8, s. 15.

12 V náznakoch sa už ventilovali aj verejne. Jozef Banáš pravdepodobne narážal práve na toto, keď nevelmi anonymizovane o Langošovi napísal, že „za starého režimu príčinlivo pracoval v inom Ústave na špecializovanom pracovisku, ktoré pracovalo na podivuhodných projektoch“. BANÁŠ, Jozef. *Zábudlivi Janovia* [online]. [cit. 2022-08-28]. Dostupné na: <http://www.jozefbanas.sk/index.php/publicistika/66-zabudlivi-janovia>

13 LANGOŠ, Ján. Rozdelenie Československa bolo pre mňa výzvou robiť slovenskú politiku. *Domino fórum*, roč. 7, 1998, č. 1, s. 4 – 5.

14 ČARNOGURSKÝ, Ján. *Chcel som Bratislavu vtiahnuť do dejín* [online]. [cit. 2022-08-28]. Dostupné na: https://web.archive.org/web/20100210180334/http://www.postoy.sk/bratislavske_listy

15 KERNÁ, Iva, ČARNOGURSKÝ, Ján. *Áno a nie Jána Čarnogurského*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2015, s. 50.

Samizdat Bratislavské listy (Zdroj: Bratislavské listy)

tláčovinu sám, bez povolenia úradov. Nezáleží na tom, akou technikou je tlačená (detto aj Dubovského názor, že časopis *Echo bratislavských vysokoškolákov* po auguste 1968 bol samizdatom). A nezáleží ani na tom, či autor samizdatu svoju identitu utajuje, alebo ju prezrádza ako Černogurský pri *BL*.

O reakcii na *Bratislavu/nahlas* Dubovský píše: „Režim reagoval nátlakom na novinárov a ochranárov a perzekúciami voči nim“ (s. 29). Tu sa podľa mňa cez takéto všeobecné frázy navodzuje trochu zdramatizovaný dojem o opatreniach, ku ktorým reálne došlo. Podstatne vecnejšie o reakcii

„režimu“ písal napríklad aj samotný Langoš v citovanom článku.¹⁶ Po napísaní Langošovho článku došlo síce ešte k výsluchom niektorých ochranárov na ŠtB, ale ani to už nebolo to, čo to bývalo.¹⁷

Oceňujem kritickosť v Dubovského hodnotení, že Langoš píše o úlohe kresťana „trochu zjednodušené“ (s. 29). No tým viac by sa mi žiadalo konkretizovať, v čom sa autorovi Langošov pohľad vidí zjednodušujúci.

Charakterom „súčasnej doby“ na jar 1988 už nebola „vrcholiaca normalizácia“, ako píše autor (s. 29), ale pomaly no isto sa rozvíjajúca perestrojka. Hoci v spoločnosti vládol všeobecný pocit, že všetko zostáva po starom, nebolo to celkom tak. Typickým príkladom je aj rozvoj aktivít disentu, na ktorých sa aj Langoš podieľal (*Bratislavské listy*, Hnutie za občiansku slobodu – HOS, atď.). Ak by z hľadiska charakteru doby bolo všetko rovnaké ako napríklad pred 5 rokmi, tak prečo s takýmito aktivitami nezačali už vtedy?

Dubovský prerozpráva obsah Langošovho článku o pesničkároch, pričom jeho pôvodnú terminológiu nahrádza dnes veľmi rozšíreným pojmom „režim“ (s. 30). Tento výraz je pre dané obdobie trochu anachronizmom. V textoch z 80. rokov naň narážam dosť riedko dokonca aj v disente. Slovo „režim“ sa rozšírilo najmä po roku 1989 ako súčasť zjednodušeného videnia prednovembrovej spoločnosti. Okrem toho si ním ako historici radi zjednodušujeme prácu: Keď nevieme presne pomenovať konkrétnu organizáciu či štruktúru, ktorá spáchala to či ono, stačí povedať, že to bol režim. Problém s týmto pojmom je ten, že prakticky všetky oficiálne štruktúry štátu a spoločnosti hádže do jedného vreca. Vytvára zdieľanie

16 LANGOŠ, Ján. Od dreveníc k Nahlas/Bratislava. *Bratislavské listy*, roč. 1, 1988, č. 1, (text od odstavca začínajúceho slovami „Okrem dvoch článkov v Pravde...“).

17 „1. Vyšetrovanie ŠtB sa deje z podnetu Mestskej prokuratúry. 2. Vedie ho vysoký dôstojník bezpečnosti, bez prekračovania zákonov a korektné. 3. Pred výsluchom vypočúvaných oboznamuje s tým, že vyšetrovanie nemá za cieľ trestné stíhanie, pretože aktivita okolo B/nahlas nie je považovaná za trestnú činnosť.“ BUDAJ, Ján. Druhého mája. *Ochrana prírody*, roč. 13, 1989, č. 1 – 2, s. 59.

nejakého monolitu aj tam, kde v skutočnosti existovala diferenciácia medzi jednotlivými štruktúrami, a takto odvádza od ich diferencovaného skúmania.

Ani Langoš v spomínanom článku nehovorí o žiadnom „režime“, ale rozlišuje konkrétne nepravé „orgány štátnej správy“ – národné výbory, Štátnu bezpečnosť, Slovkoncert (dokonca jeho konkrétnych pracovníkov), oproti prajným usporiadateľom koncertov – kultúrnym domom, mládežníckym klubom, Ústrednému výboru Socialistického zväzu mládeže (ÚV SZM), časopisu *Melodie*, časopisu *Rytmus* atď. Ja dopĺňam, že pesničkárom výrazne pomáhal napríklad aj časopis Zväzu slovenských spisovateľov *Literárny týždenník*, či trebárs bratislavské Obvodné kultúrne a spoločenské stredisko Bratislava III. Azda títo všetci neboli tiež „režim“? Bol súčasťou „režimu“ aj Slovenský zväz ochrancov prírody a krajiny (SZOPK) a v ňom organizovaní bratislavskí ochranári? Alebo bol ÚTK SAV súčasťou „režimu“? Boli jeho výskumy robené „v prospech režimu“? Mne sa zdá, že tieto superzvyšobecnujúce pojmy nám toho viac zakrývajú, než odhaľujú. Nemali by sme ich nasilu zanašovať do súvislostí, kde sa nepoužívali, a ktoré nevystihujú.

HOS A OCHRANÁRI

Nedával by som tu do jednej kategórie budúce „protopolitické zoskupenia“ HOS a Verejnosť proti násiliu (VPN)

(s. 33), ale skôr by som ich diferencoval. HOS bol prednovembrový, nie proto- ale už otvorene politický a disidentský. VPN vznikla až po 17. novembri, samozrejme, tiež už otvorene politická. Ak aj nie celkom jasne od prvého dňa, tak veľmi rýchlo sa takou stala. Na rozdiel od HOS, vo VPN prevažovali ľudia vyvíjajúci nekonformné a alternatívne aktivity v rámci oficiálnej sféry (tzv. šedá zóna).

Vo výpočte „budúcich aktívnych členov VPN“, ktorí pracovali medzi ochranármi, by rozhodne nemali chýbať Vladimír Ondruš, Mária Filková, či Kamil Procházka (s. 33).

Autori *Bratislavy/nahlas (B/n)* vraj „na základe kritiky životného prostredia v Bratislave kritizovali aj stav spoločnosti na Slovensku počas obdobia tzv. normalizácie“ (s. 34). V podstate áno, ale pri tom treba zdôrazniť, že len implicitne. Explicitne tento rozmer dala *Bratislave/nahlas* až publika a interpretácia vo vysielaní Hlasu Ameriky, ktorá organizátorov *B/n* nijako nepotešila, naopak, skrížila im plány. Následne sa od takéhoto „protirežimného“ výkladu *Bratislavy/nahlas* verejne dištancovala predsedníčka ich strešnej organizácie. Urobila tak v mene celej mestskej organizácie, teda aj v mene autorov *B/n*, čo potom zvlášť reflektoval aj Langoš v spomínanom článku.¹⁸

Ochranárske hnutie vôbec je ďalšou takou vecou, ktorá nejde dosť dobre napasovať do zjednodušenej schémy

„režim vs. disent“. Najmä Ján Budaj, ako hlavný predstaviteľ politizujúceho ochranárskeho aktivizmu, dokázal veľmi úspešne balansovať na hrane legálnosti a oficiálnosti. V novinách VPN sa preto začiatkom roku 1990 o ňom písalo, iste nie bez jeho súhlasu, že „odmietol prijať rolu disidenta, neprijímal ani materiálnu podporu zahraničia“.¹⁹ O rok neskôr to bývalá redaktorka týchto novín formulovala tak, že Budaj „neprijímal pražský ‚chartistický‘ model a budoval na Slovensku domáce autentické formy odporu proti komunistom“.²⁰ Voči tejto jeho taktike mali výhrady viacerí radikálnejší a „chartistickejší“ disidenti pred aj po novembri 1989.²¹ No ukázala sa ako úspešná, dokonca v našich podmienkach diskutabilne úspešnejšia než taktika HOS či iných disidentských iniciatív (najmä z hľadiska akcieschopnosti počas Nežnej revolúcie).

K vzťahu HOS a Charty 77: HOS explicitne nadväzovalo na Chartu 77, ale nepostačuje mi charakteristika, že HOS „oživovalo chartistické otvorenie sa spoločnosti“ (s. 34). Chýba mi tu jasne povedané, že HOS išlo ďalej než Charta. Charta sa ešte v časoch hlbokkej normalizácie navonok štylizovala ako zoskupenie, ktorému ide len o dodržiavanie ľudských práv v rámci platných zákonov. Odmietala „obvinenia“ z opozičnosti, z presadzovania nejakých ďalekosiahlejších politických cieľov, atď.²² Práve týmto aj Langoš neskôr zdôvodňoval, prečo ju nepodpísal.²³

18 „Nemôžeme nechať bez povšimnutia fakt, že materiál bol zneužitý a deformovane interpretovaný vo vysielaní Hlas Ameriky. Od týchto ‚iniciatív‘, sa dištancujeme a sme kedykoľvek pripravení svoje stanovisko verejne vyjadriť.“ Bratislava/nahlas – Stanovisko MO SZOPK z 11. 10. 1987. *Ochrana prírody*, roč. 12, 1988, č. 1, s. 39;

„Autori túto príbuznosť [s Hlasom Ameriky – pozn. M. M.] od začiatku vehementne popierali, od Hlasu Ameriky boli ochotní dištancovať sa aj verejne, ale to nepomohlo.“ LANGOŠ, J. Od dreveníc k Nahlas/Bratislava.

19 Životopis Jána Budaja. *Verejnosť*, roč. 2, 1990, č. 18 (2. 3.), s. 1.

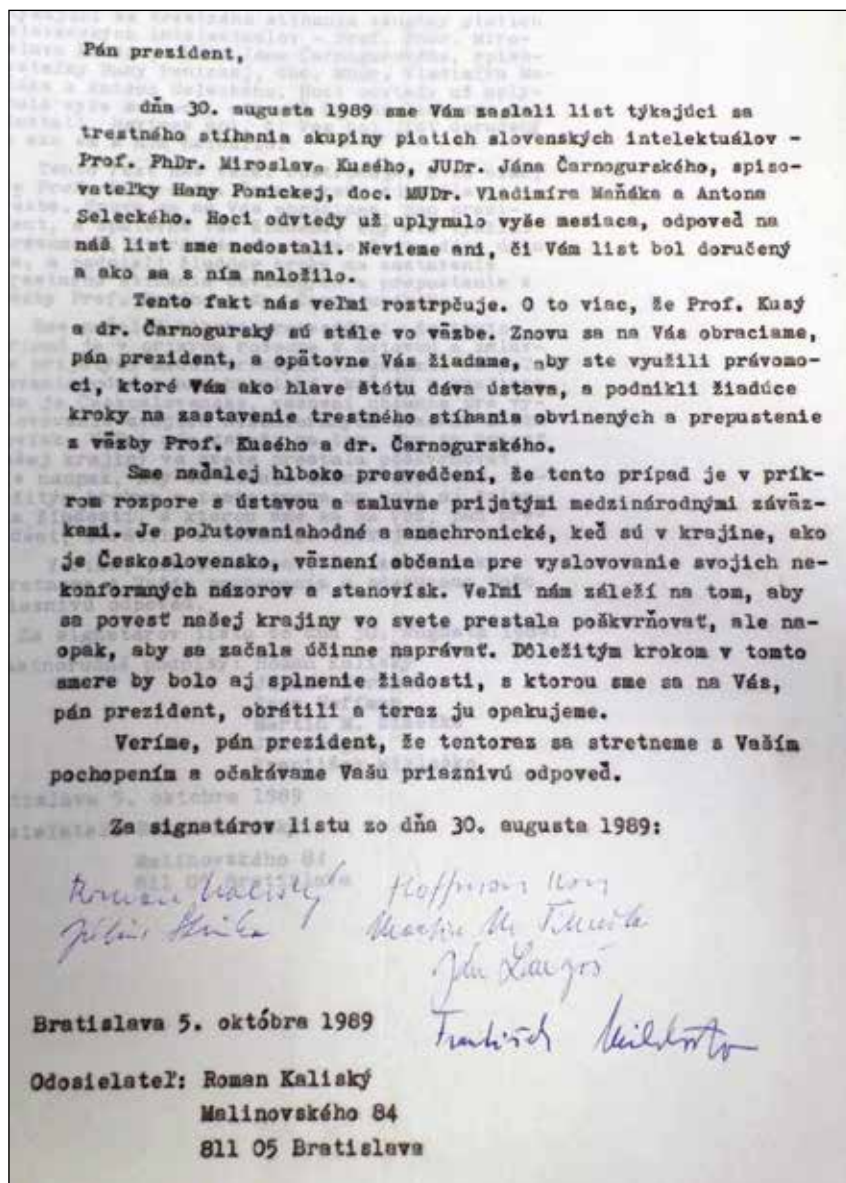
20 HOŠŤOVECKÁ, Adriana. Japonské domino. *Nový Slováč*, roč. 2, 1991, č. 9, s. 4.

21 HOFFMAN, Ivan. Ešte raz o Bratislava/nahlas. *Fragment K*, roč. 2, 1989, č. 1, s. 100 – 102;

ŠIMEČKA, Martin M. Bratislava bola mestom, v ktorom sa nedalo dýchať [online]. [cit. 2022-08-28]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/895021/>

22 „CHARTA 77 není základnou k opoziční politické činnosti. Chce sloužit k obecnému zájmu jako mnohé podobné občanské iniciativy v různých zemích na Západ i na Východ. Nechce tedy vytýčovat vlastní program politických i společenských reforem či změn, ale vést v oblasti svého působení konstruktivní dialog s politickou a státní mocí, zejména tím, že bude upozorňovat na různé konkrétní případy porušování lidských a občanských práv.“ Vyhlásenie Charty 77 z 1. 1. 1977.

23 LANGOŠ, J. Rozdelenie Československa bolo pre mňa výzvou robiť slovenskú politiku, s. 4 – 5.

List prezidentovi republiky Gustávovi Husákovi za Bratislavskú päťku z 5. októbra 1989
(Zdroj: A ÚPN)

V tomto pôvodná koncepcia Charty dosť pripomína spomínanú koncepciu bratislavských ochranárov o desať rokov neskôr. HOS naopak otvorene vystúpilo s výsostne politickým opozičným programom. To je zásadný posun, ktorý pri HOS treba vždy zdôrazniť.

Popri liste Husákovi z 30. augusta 1989 (s. 35) by nemala chýbať ani zmienka o nadväzujúcom liste časti pôvodných signatárov z 5. októbra 1989, ktorý medzi inými podpísal aj Langoš. Nachádza vo fonde redakcie Bratislavských listov v Archíve ÚPN.

PROTI ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI

Zbieranie podpisov za prepustenie Jána Čarnogurského (s. 35) sa pravdepodobne týka priamo toho listu z 30. augusta 1989, ktorý je spomínaný tesne predtým. Napríklad Milan Kňažko spomínal, že ho k podpisu vyzval Langoš. Nešlo teda o nejakú samostatnú neznámu petičnú akciu.

Informáciu, že Langošove zväzky boli skartované (s. 37, 40), by bolo dobre upresniť a vysvetliť. Inak čitateľovi nebude jasné, ako potom mohol v roku 1990 Jaroslav Svěchota ukradnúť Langošove zväzky

z archívu (s. 129), ak boli už predtým skartované. Totiž: Pri skartovaní v decembri 1989 neboli skartované celé zväzky, ale len väčšia časť ich obsahu. Zachoval sa obal, zoznam dokumentov, zoznam osôb spomínaných vo zväzku (väčšinou dosť neúplný), správa o založení a ukončení zväzku, prípadná správa o dôvode zmeny kategórie zväzku, pri agentoch vyhlásenie o spolupráci (ak ho podpísali) a tzv. memorandum (stručný životopis a charakteristika spravodajských možností). Všetko ostatné bolo skartované: agentúrne záznamy, vlastnoručne písané správy agentov, potvrdenky na finančné výdavky a odmeny, aj všetky ďalšie dokumenty k prípadu. Takto dopadli prakticky všetky zväzky z 80. rokov. Ak sa teda po roku 1989 hovorí o obsahu zväzkov ŠtB z 80. rokov, myslí sa len toto minimálne torzo, čo zostalo zachované aj po decembrových skartáciách, nie celý pôvodný zväzok.

XII. správa ZNB nebola „Správa ŠtB pre Slovensko“ (s. 37 a 169), ani „ŠtB pre Slovensko“ (s. 66 a 129) ale Správa kontrarozvedky pre Slovensko. Žiadna katastrofa, chápeme, o čom je reč. No považujem to za príznačný symptóm určitého zjednodušeného vnímania celého štátnobezpečnostného komplexu. Dnes je veľmi rozšíreným javom, že pod pojmom Štátna bezpečnosť sa chápe len kontrarozvedka, čo však bola len jedna z viacerých rôznych súčastí ŠtB. Alebo dokonca sa pod ŠtB chápe len časť kontrarozvedky, zameraná proti tzv. vnútornému protivníkovi. Ibaže Štátna bezpečnosť bola omnoho viac, než len táto, ľudovo povedané, „politická polícia“. Štátnu bezpečnosť tvorila v prvom rade rozvedka (špionáž, považovaná za dôležitejšiu zložku než kontrarozvedka), kontrašpionáž, ekonomická kontrarozvedka (ochrana podnikov pred tunelovaním), ochrana strategických objektov (napr. jadrových elektrární, železničných uzlov), ochrana letísk, ale napríklad aj pasové úrady, ochrankári ústavných (a straníckych) činiteľov, technici, šifrantí, písomoznalci atď.

Isteže aj pri tých ostatných zložkách ŠtB možno polemizovať, nakoľko ktorá z nich plnila „štandardné“ úlohy štátnobezpečnostných služieb všade na svete, a nakoľko presadzovala politické záujmy KSČ obmedzujúce slobodu občanov. Rozviedka popri klasickej špionáži rozpracúvala aj emigrantské skupiny. Ochrana letísk chránila nielen pred teroristami, ale aj pred únoscami, ktorí takouto cestou chceli iba opustiť republiku. Ochrankári chránili nielen štátnych, ale aj vrcholných straníckych predstaviteľov (také prípady však poznáme aj po Novembri). Ochrane Mochoviec naozaj neviem, čo by som vytkol. Písmoznalci skúmali rukopisy disidentov aj kriminálnikov. Pasoví úradníci boli súčasťou v systéme, ktorý narúšal slobodu cestovania. Lenže takéto podporné funkcie, bez ktorých by systém nefungoval, rovnako plnili aj mnohé zložky mimo ŠtB. Takáto diskusia o legitimitate a podiele viny jednotlivých zložiek ŠtB, ako aj ďalších zložiek ministerstva vnútra (MV), je potrebná. Na to, aby sme ju vôbec mohli viesť, treba prekonávať monolitné vnímanie Štátnej bezpečnosti ako výlučne len „politkej polície“, treba diferencovane hodnotiť jej jednotlivé štruktúry a ich činnosti.

Ojedinelý príklad opačného trendu nájdeme na s. 152, kde autor dvojicu popravených účastníkov protikomunistického odboja nazýva „príslušníkmi ZNB“. Je to tuším jediný raz v celej knihe, kedy toto štandardné označenie autor použil. Pritom prinajmenšom jeden z nich pracoval v rámci Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) v jeho zložke Štátnej bezpečnosti (konkrétne v spojovacej službe).²⁴ Takisto bol príslušníkom ŠtB (oddelenia pasov a víz) aj popravený príslušník Bielej légie Eduard Tesár, ktorého autor charakterizuje len ako „mládika“.²⁵

Plne sa stotožňujem s postrehom autora: „Je zaujímavé, že ŠtB zmiernila

Pečatidlá Štátnej bezpečnosti (Zdroj: TASR)

slovník a z nepriateľa sa stal protivník“ (s. 37). Zmena z „vnútorného nepriateľa“ na „vnútorného protivníka“ symbolizuje určitý prechod od ideologicky nabitého vnímania k o niečo neutrálnejšiemu, suchopárnejšiemu označovaniu. Išlo azda o súčasť procesu profesionalizácie práce ŠtB, resp. nejakej širšej zmeny jej metód práce (s. 39 – „akoby ŠtB strácala iniciatívu“)?²⁶ Každopádne, keď už k takejto terminologickej zmene došlo, treba ju reflektovať a nepodsúvať vtedajšej ŠtB starú terminológiu „nepriateľských osôb“, od ktorej už medzitým upustila (s. 38).

Autor často kombinuje všeobšiahle označenie „ŠtB“ (pod čím však opisuje len agendu boja s tzv. vnútorným protivníkom) s presnejším udávaním konkrétnych zložiek (s. 38 – XII. správa ZNB, s. 39 – vedenie Federálneho ministerstva vnútra – FMV). Občas z toho vzniká trochu guláš (s. 152 – „spisy bývalej ŠtB ako napríklad rozkazy MV“). Vnímanie celej ŠtB ako akéhosi monolitu, nedostatočné rozlišovanie jej zložiek a vnútorných

mechanizmov, potom plodí zdanlivé paradoxy. Napríklad aj počudovanie autora nad tým, že „ŠtB“ už od 10. marca 1988 musela viesť o Sviečkovej manifestácii, ale štvrtročné vyhodnotenie činnosti XII. správy ZNB pre X. správu ZNB z 21. marca 1988 ju nespomína (s. 38).

Mám problém s výrokom: „V duchu ideologickej nadradenosti ŠtB vedenie FMV nevnímalo pravý charakter a obsah takýchto samizdatov“ (s. 39). Ak tomu správne rozumiem, pod „duchom ideologickej nadradenosti ŠtB“ autor myslí to, že ŠtB charakterizovala samizdaty jednostranne z hľadiska oficiálnej ideológie (pozri aj s. 40 – „myšlienkový svet ŠtB“). Lenže potom, hovoriť o nejakom jedinom „pravom charaktere“ samizdatov a nepripúšťať pluralitu pohľadov na ne, je rovnakou „ideologickou nadradenosťou“.

Chaotické a nepresvedčivé mi pripadá uvádzanie Klubu Obroda „vo svetle ŠtB“ (teda z hľadiska „pretrvávania exponentov ŠtB“ v nich), akoby išlo o „protipól pravice či laického

24 PALKO, Vladimír ml. *Bernard Jaško a spol. Odpor proti komunizmu v Zbore národnej bezpečnosti*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 17.

25 LETZ, Róbert. *Odkaz živým. Prípad Albert Púčik a spol.* Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 55.

26 Porovnaj LORENC, Alojz. *Ministerstvo Strachu? Neskartované spomienky generála Lorenca*. Bratislava: TatraPress, 1992, s. 101 – 102.

apoštolátu“ (s. 40). Práveže „vo svetle ŠtB“ patrila Klub Obroda do „pravice“, rovnako ako chartistický prúd disentu. Obidva prúdy disentu ŠtB radila pod spoločnú problematiku „pravica“, ktorú riešilo to isté oddelenie.

Pokiaľ viem, Obroda bola počas normalizácie čisto českou záležitosťou a na Slovensku žiaden Klub Obroda až do decembra 1989 neexistoval. Existovali rôzne menšie voľné zoskupenia „šesťdesiatosmičkárov“, z langošovského pohľadu ľavicové, z pohľadu režimu pravicové, ktoré však neboli organizačnou súčasťou českej Obrody.

Čo sa týka „prelezenosti“ agentmi ŠtB, určite na tom česká Obroda aj slovenské „šesťdesiatosmičkárske“ kruhy boli výrazne horšie než katolícke podzemie, to je bez debaty. Iná vec je, aká časť z hojného počtu evidovaných agentov to hrala na obe strany, tak aby bol vlk sytý aj ovca celá. Podľa mojich sond do problematiky bolo práve medzi „šesťdesiatosmičkármi“ až prekvapujúco veľa ľudí ochotných púšťať sa do takejto „hry“, diskutabilne v prospech disentu. Pri tzv. tajnej cirkvi zase netreba zabúdať na to, že ona bola len jednou z vetiev celej katolíckej cirkvi. Prvoradou arénou pôsobnosti cirkevných oddelení ŠtB nebola tajná cirkev, ale vrcholové vedenie oficiálnej katolíckej cirkvi a jej rokovania a natahovačky so štátnymi úradmi. A tu už situácia s agentúrou ŠtB nebola zase až tak dramaticky odlišná od situácie „obrodárov“. Infiltrovaná bola aj Charta 77, pravica najpravícovatejšia, ktorú autor dáva do protikladu s Obrodou. Tieto veci podľa mňa vážne naštrbujú autorovu snahu o preukázanie nejakej kvalitatívnej mravnej prevahy „chartistov“ či katolíkov nad „obrodármi“.

Obrodu ďalej charakterizuje tak, že bola „disidentnou skupinou na prípadné prevzatie moci po eventuálnej revolúcii“ (s. 40). Dá sa to tak povedať. Ale potom sa to isté dá rovnako povedať aj o chartistickom disente, v tom zmysle, ako sa to aj nakoniec skutočne udialo. Pri diferencovaní disentu treba skúmať, konkrétne v čom sa líšili metódy a ciele, nestačí u tých, s ktorými nesympatizujeme, opisovať činnosť negatívne znejúcimi všeobecnými formuláciami.

Autor z dostupnej literatúry prevzal aj nepresný popis iniciatívy Borisa Zalu z roku 1989, do ktorej bol zapletený aj Langoš: „*Mladé krídlo KSS, reprezentované Petrom Weissom či Borisom Zalom a podporované marxistickým historikom Viliamom Plevzom, bolo podľa nich v kontakte s niektorými disidentami. 23. novembra 1989 sa malo a aj sa uskutočnilo, len pár dní po 17. novembri, v byte Jána Lnagoša stretnutie, na ktorom zvažovali, aké sú možnosti, aby prijali pripomienky neformálnych skupín k novým ústavám, prípadne na ich zblíženie s mladými ľavičiarimi a začať demokratický proces*“ (s. 41). Boris Zala nebol členom KSČ (v tom sa Vladimír Ondruš, z ktorého tu autor čerpá, pomýlil). Za iniciatívou Borisa Zalu z roku 1989 nestáli Viliam Plevza či Peter Weiss z Ústavu marxizmu-leninizmu Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ÚML ÚV KSS). Je to rozšírená domnienka, ale mylná. Celá iniciatíva bola myšlienkou a projektom Borisa Zalu. Jeho ambíciou bolo prepojiť všetky skupiny na Slovensku, ktoré mali reformné smerovanie, počnúc chartistami a Korcom, končiac Mináčom či Plevzom. Vychádzal z úvahy, že

slovenská spoločnosť, na rozdiel českej, nie je tak rozdelená, aby sa všetci títo nedokázali dohodnúť na nejakom „*minimálnom spoločnom programe reforiem*“. Ľudí z ÚML ÚV KSS, napriek sympatiám k zámeru, sa Zalovi až do 17. novembra zrejme nepodarilo zapojiť. Avšak Zala ich pred ostatnými spomínal ako súčasť svojho zámeru, a to zrejme takým spôsobom, že sa rozšíril mylný dojem, akoby bol nejakým ich emisárom. O Zalovom projekte sa u Langoša diskutovalo v pestrom kruhu disidentov aj pred 17. novembrom 1989, nielen po. Tému Ústavy na tieto sedenia neprinášal Zala, ale iní (najmä Milan Šimečka st.). Zalovi išlo o viac – o širokú koalíciu na báze spoločného politického programu. Väčšina prítomných však už v tejto fáze odmietala postupovať spoločne s reformnými komunistami.²⁷ Pre náš účel je zaujímavá spomienka, že Langoš sa najviac bránil formulácii o „československej ceste k socializmu“, kde slovo „socializmus“ žiadal nahradiť „sociálnou spravodlivosťou“.²⁸

NEŽNÁ REVOLÚCIA

Tvrdenie, že názov „Verejnosc' proti násiliu“ vznikol v noci z 19. na 20. novembra 1989 v byte Langoša (s. 12 a 43), je síce rozšírené, ale pravdepodobne nesprávne. V byte Langoša sa diskutovalo viacero motívov názvu vznikajúceho hnutia, medzi nimi aj „verejnosc'“, aj „proti násiliu“, aj ďalšie. Názov sa tu však pravdepodobne definitívne neustálil. Potvrďuje to množstvo spomienok aktérov o tom, že názov sa ustálil až na druhý deň okolo obeda v bufete Malej scény, ako aj fragment zvukovej nahrávky odtiaľ. Okrem toho sú najvýrečnejšími dva

27 Vychádzam z vlastného výskumu, ktorého výsledky zatiaľ neboli publikované. Celkom slušná predstava sa však dá spraviť aj z publikovaných zdrojov: ZALA, Boris. Mýty a realita nových čias. *Literárny týždenník*, roč. 3, 1990, č. 19, s. 12; ZALA, Boris. Čo sme to vlastne žili a ako z toho von? In: ZALA, Boris, ed. *Cesty k demokracii*. Bratislava: Print-servis, 1993, s. 5–12; ŽIAK, Miloš. *Od komunizmu kam?* Bratislava: Archa, 1996, s. 2028; ANTALOVÁ, Ingrid, ed. *Verejnosc' proti násiliu 1989 – 1991. Svedectvá a dokumenty*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečka, 1998, s. 27–28, 32, 58, 63–64, 67; ŽIAK, Miloš. Spomínanie I – III. *OS*, roč. 1999, č. 6 až 8; ZALA, Boris. Ľavý disent: mocenské pomery v kontexte novembra 89. In: LALUHA, Ivan, UHER, Ján, AUTRATA, Oto, BABNIČ, Vladimír, eds. *Cesty k novembri 1989. Aktivita Alexandra Dubčeka*. Bratislava: Spoločnosť Alexandra Dubčeka, 2000, s. 130–131.

28 ŽIAK, M. *Od komunizmu kam?*, s. 25.

Stretnutie na byte Jána Langoša (14. novembra 1989). Prítomní: Ján Langoš, Milan Šimečka st., Boris Zala, Imrich Vašečka, Miloš Žiak, Milan Nič st., František Mikloško a Miroslav Kusý (Zdroj: Archív M. Žiaka)

prvé koncepty dokumentov VPN z nasledujúceho dňa. Ani jeden z nich ešte nepoužíva názov „Verejnosť proti násiliu“, ale nejakú odlišnú mutáciu.²⁹

Konkurzy na ministrov neboli výsledkom filozofie „nepolitickej politiky“ (s. 26). Autor zrejme chápe „nepolitickú politiku“ v tom najširšom zmysle, že VPN nechcela do vlády priamo menovať svojich ľudí, ale chcela vládu kontrolovať ako akýsi sprostredkovateľ verejnej mienky. S tým sa dá súhlasiť. Ale konkrétne myšlienka konkurzu sama osebe nepolitickou politikou nie je. V týchto rokoch patrili konkurzy medzi perestrojkové novoty, o ktorých sa veľa hovorilo. Aplikovanie tejto myšlienky na vedúce politické posty bolo originálnym prínosom VPN, zapadalo

do celkového revolučného trendu robiť politiku pred očami verejnosti. Konkurz mal v pôvodnej predstave VPN spočívať v tom, že jednotliví kandidáti nejakou formou predstúpia pred verejnosť so svojimi programami.³⁰ To sa nestalo, takýto konkurz sa nekonal.

Prijímanie „bývalých „skúsených“ kádrov z KSS“ do VPN tiež nepovažujem za nepolitickú politiku (s. 26). Bola to politika výsostne politická. Veď išlo o to, aby hnutiu, ktorého popularita upadala, tieto populárne osobnosti priniesli hlasy vo voľbách. Autor to sám vysvetľuje politicky na s. 48 – 58.

Nepozdáva sa mi tu dávať slovo „skúsených“ do relativizačných ironických úvodzoviek. Veď oni predsa objektívne mali mnohé politické

skúsenosti, ktoré väčšine VPN chýbali. A to nielen nejaké negatívne skúsenosti, ktoré snáď takto naznačoval autor, ale aj relevantné skúsenosti pre prácu v štátnych orgánoch v každom zriadení. Poznali štruktúry ministerstiev, vedeli, ako sa prijíma zákon, ako viesť rokovanie, aby diskutujúci aj k niečomu dospeli, a v neposlednom rade si vedeli získavať podporu verejnosti... Prečo im toto upierať? Ani Langoš, hoci podľa Dubovského bol odporcom tejto politiky, si ju ešte ani po 8 rokoch „netrúfal úplne jasne hodnotiť“.³¹

To, že Langoš v júni 1990 prijal exekutívnu funkciu, nemožno dávať do kontrastu s „nepolitickou politikou“ hnutia v decembri 1989 (s. 26). V júni 1990 už dávno celé hnutie prekonalo

29 Podrobne v zatiaľ nezverejnenom rukopise MOCKO, Martin. *Analýza programotvorby VPN*. Rukopis.

30 Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, fond (ďalej f.) Verejnosť proti násiliu I (ďalej VPN I), škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 1, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 1. Vyhlásenie VPN k zloženiu vlády z 12. 12. 1989.

31 LANGOŠ, J. Rozdelenie Československa bolo pre mňa výzvou robiť slovenskú politiku, s. 4 – 5.

ten koncept a bolo rozhodnuté, že vyšle svojich zástupcov do exekutívy.

Autor podľa vlastnej spomienky píše o vystúpení Alexandra Dubčeka 22. novembra 1989 na demonštrácii za Čarnogurského pred Justičným palácom, kde vraj „vyzval ľudí, aby sa rozišli“ (s. 35). Dubček pravdepodobne naozaj vystúpil citelne zmierlivejšie oproti nálade zúčastnených, ale nie som si istý, či až tak veľmi, ako to utkveto autorovi. Dobová tlač informovala, že „vyzval na pokojné a rozumné vystupovanie, nie dialóg s ulicou, ale dôstojné konanie bez výstrelkov a násilia“.³² Podľa tesne porevolučného dokumentu ČSTK vyzval prítomných „aby zachovali rozvahu a nedali sa strhnúť k neuváženým činom“ a k udalostiam posledných dní uviedol, že chápe motívy štrajkujúcich, ktorí sa usilujú o dialóg so stranou a štátom na zhromaždeniach, „hoci podľa jeho slov, nie je ulica to najideálnejšie miesto“.³³ Aj počty účastníkov udáva dobová tlač dosť odlišne.³⁴

K textu o procese s J. Čarnogurským (s. 35) by som ešte doplnil, že aj Langoš sa na ňom zúčastnil ako divák.³⁵

Ohľadom rozporov medzi HOS a VPN (s. 35) sa autor odvoláva na svoju staršiu štúdiu.³⁶ Žiaľ, ani z jej textu nie je celkom jasné, kto bol v delegácii HOS, čo vraj išla na VPN, ani odkiaľ Dubovský čerpá informácie o tom (od Tibora Novotku?). Takisto mohol z citovanej štúdie

reprodukovať aj tvrdenie, že VPN nepustila predstaviteľov HOS na tribúnu referovať o procese.

Bratislavskí študenti na záver demonštrácie 16. novembra 1989 nielen „predostreli požiadavky“ (s. 43), ale najmä viedli dialóg s ideologickým tajomníkom ÚV KSS Gejzom Šlapkom. To nie je zanedbateľná vec, vzhľadom na to, že dialóg „moci“ s neformálnymi štruktúrami bol hlavnou požiadavkou opozície, dokonca ešte aj počas prvých dní revolúcie.

Bratislavský (16. novembra) aj pražský (17. novembra) študentský pochod, napriek tomu ako to celé dopadlo, mali oba aj silný reformný rozmer, ktorý by sa nemal obchádzať (s. 43). Podľa najnovších výskumov iniciatíva k bratislavskému pochodu vyšla z kruhov mladých katolíckych aktivistov (Magda Hlaváčová), v kontexte protestov za oslobodenie Čarnogurského. Ibaže svoj zámer maskovali ako protest zameraný čisto na študentské otázky.³⁷ To maskovanie bolo až také dobré, že sa takýmto protestom do veľkej miery naozaj stal. Podľa fragmentov záznamu študenti počas pochodu skandovali aj rôzne demokratické a opozičné heslá a hlavne jeden z organizátorov položil kyticu na miesto, kde v roku 1968 bola zastrelená študentka. To bolo výsostne politické, za to isté stíhali tzv. bratislavskú päťku. Inak však prevažovali študentské požiadavky. V záverečnej časti pred ministerstvom školstva, ktorú dosť kompletne zachytila kamera, to

už malo vyslovene charakter demonštrácie zameranej na školské reformy, nepresahujúcej témy, o ktorých sa diskutovalo napríklad na Celoštátnej konferencii SZM pred týždňom.³⁸ Dôležité politické novum tu však predstavoval dosiahnutý dialóg vysokého stranického predstaviteľa s neformálnym zoskupením a prísľub pokračovania dialógu s hovorcami študentského davu.

Pražský míting 17. novembra zase organizačne prikryli študenti, ktorí išli cestou presadzovania zmien cez štruktúry SZM a podarilo sa im získať prevahu v pražskej organizácii SZM. Spoločne s neoficiálnou študentskou organizáciou STUHA zorganizovali oslavy 17. novembra 1989 a poskytli im oficiálne krytie. Situácia bola už taká, že to prešlo, dokonca aj s požehnaním stranických orgánov. Teda zase určitá forma nadviazania nielen dialógu, ale aj konkrétnej spolupráce oficiálnych a neformálnych štruktúr – dokým ju nespravilo bezpredmetnou vymknutie sa davu kontrole organizátorov a následný policajný zásah.

Prvé vyhlásenie VPN sa nenazývalo „Zoberme ako občania svoje záležitosti do vlastných rúk“ (s. 43). Bola to len jeho záverečná úderná a najpopulárnejšia veta. Dokument neniesol žiaden názov. Opticky zvýraznený bol len názov organizácie „Verejnost proti násiliu“ v závere prvej vety, čo by sa snáď mohlo považovať za názov dokumentu.

32 ŠČEPKA, Miloš. Zhromaždenie pred Justičným palácom. *Smena*, roč. 42, 1989, č. 276 (23. 11.), s. 5.

33 *Nežná revolúcia*. Dokument redaktorov ČSTK, december 1989, s. 4.

34 Napríklad: „Predpoludním si asi 3 tisíc lidí s československými vlajkami a transparentmi vypočulo výzvu [...] Popoludní už řečníci nevystupovali, a na Šoltésovej ulici, která byla uzavřeta pro dopravu, ostalo asi 1500 lidí. Veriaci sa modlili a na múriku pred budovou zapálili sviečky. Koniec včerajšieho pojednávania o 22 hodine vyčkalo asi osemdesiat občanov.“ *Večerník*, roč. 34, 1989, č. 231 (23. 11.), s. 1.

35 Vidno ho napríklad v záberoch, uverejnených v 6. diele televízneho dokumentu *Tie dni 1989* z roku 2004, čas 8:15.

36 DUBOVSKÝ, Patrik. HOS na Slovensku. In: JÁŠEK, Peter, ed. *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2012, s. 214 a nasl.

37 Vychádzam z výskumov, ktoré si k 30. výročiu spravili samotní študenti Filozofickej fakulty Univerzity Komenského (FF UK) v Bratislave, archívarka Tajana Gerbocová a historik Tomáš Kráľovič. BIZNÁROVÁ, Magda, Svetoslav BOMBÍK, Marek EŠTOK, et al. *Študentský prológ k Nežnej revolúcii: Bratislava 16. november 1989*. Budmerice: D. Orys, 2019; KRÁĽOVIČ, Tomáš. *Vysoké školstvo na Slovensku v druhej polovici 80. rokov 20. storočia a študentský prológ Nežnej revolúcie (demonštrácia 16. novembra 1989)*. Dizertačná práca. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2020. Tomáš Kráľovič po dokončení dizertačnej práce ešte ďalším výskumom doplnil súvislosti, ktoré zatiaľ neboli publikované.

38 Kópia 28-minútového záznamu je dostupná online. [cit. 2022-08-28]. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=dHLW4-LMN4Q>

Záber z televízneho záznamu procesu s Jánom Čarnogurským, na ktorom je viditeľný aj Ján Langoš (Zdroj: RTVS)

Schôdza Koordinačného výboru VPN v bufete Malej scény sa, podľa všetkých mne známych spomienok, odohrala pred spísaním prvého vyhlásenia VPN, nie po (s. 43). Z bufetu Malej scény sa vybrala menovaná skupina na FF UK spisovať prvé vyhlásenie VPN.

Údaj o „približne päťstočlennom zhromaždení v bratislavskej Umeleckej besede“ (s. 44) sa týka prvého zhromaždenia v Umeleckej besede, ktoré bolo už v nedeľu 19. novembra o 17.00 hod., nie až na druhý deň. Odtiaľto odišla skupina ľudí k Langošovi na byt. V pondelok 20. novembra večer bolo v Umeleckej besede druhé zhromaždenie VPN, v utorok 21. novembra tretie. Na treťom sa zišlo už len niekoľko ľudí, že nebezpečne blokovali dopravu pred budovou a muselo sa rozpustiť. Od

stredy 22. novembra sa konali mítingy na námestí SNP.

Často citovaný údaj o 500 prítomných na prvom stretnutí v Umeleckej besede treba brať s rezervou. Je to len odhad. Podpisová akcia z toho dňa napríklad obsahuje len niečo málo cez 250 podpisov – žeby polovica prítomných nepodpísala?

Autor sa mylí v tom, že „aj Ján Langoš bol jedným z mnohých, ktorí sa 20. novembra 1989 stretli v Umeleckej besede v Bratislave a zapojili do práce VPN“ (s. 44). Takisto aj v úvode: „[Ján Langoš] od začiatku pracoval vo vedení [VPN]“ (s. 12). Nie je pravda, že by sa Langoš hneď od začiatku zapojil do VPN. Síce sa naozaj zúčastnil na prvom stretnutí v Umeleckej besede 19. novembra, a následne k nemu domov odišla časť účastníkov diskutovať

o názve hnutia, ale do ďalšej činnosti sa spočiatku nezapojil. Sám to v roku 1998 vysvetľoval, okrem povinnosti starať sa o dieťa počas neprítomnosti manželky, aj takto: „*Davové vystúpenia a organizovanie nás ma nikdy nelákali. Chaos na mňa nikdy nepôsobil dobre, mám radšej usporiadané vzťahy, poriadok a pravidlá. Bol som síce prítomný v Umeleckej besede v prvých hodinách zrodu VPN, ale práve kvôli tomu chaosu ma to nepritiahol.*“³⁹

Niektorí Langošovi spolubojovníci hľadali vysvetlenie jeho počiatkovej neúčasti v tom, že spočiatku sa VPN zdala byť príliš „všefudová“ bez jasného politického ostria („verejnosť“, „proti násiliu“) a že Langoš preto v prvých dňoch chcel rozvíjať nejaké priamočiarejšie politické aktivity, či už po linke etablovaného disidentského HOS, alebo sľubne rozdiskutovanej Zalovej iniciatívy.⁴⁰ Jedným ako-tak konkrétnym doloženým momentom je aj spomínané stretnutie u Langoša 23. novembra ohľadom Zalovej iniciatívy. Autor síce toto stretnutie spomína, aj s dátumom 23. novembra, ale iba pri téme prednovembrových aktivít. Celkovo bola situácia zo začiatku revolúcie mimoriadne chaotická. VPN nebola hneď od prvého momentu jasným hegénom revolúcie, prvých pár dní vznikali a prelínali sa rôzne pokusy a iniciatívy, na ktoré si potom neskôr už málokto spomínal. Až postupne sa ukázalo, komu sa podarí postaviť na čelo ľudového pohybu. Napríklad aj rezolúcia z prvého mítingu na námestí SNP 22. novembra 1989 je dokumentom, ktorý vznikol po linke Zalovej iniciatívy a pôvodne niesol podpis nie VPN, ale „Koalícia reformných hnutí“. Skrátka: S Langošom to počas prvého týždňa revolúcie zďaleka nebolo také jednoduché, nestal sa hneď členom VPN a je tu ešte čo skúmať.

Rokovania VPN s vládou Slovenskej socialistickej republiky (SSR) sú

39 LANGOŠ, J. Rozdelenie Československa bolo pre mňa výzvou robiť slovenskú politiku, s. 4 – 5.

40 BUDAJ, Ján. *Vznik VPN: Mýtus o nevedomosti a spol.* [online]. [cit. 2022-08-28]. Dostupné na: <https://hnonline.sk/finweb/komentare-a-analyzy/349035>

ďalšou takou témou, kde sa vôbec nečudujem, že autor urobil chyby. Skôr by som sa čudoval, ak by ich nespravil. Tuším, že v celej doterajšej historickej publicistike boli bez výnimky opisovane nepresne. Dubovský napísal: „[...] a tak sa 29. a 30. novembra 1989 konalo pamätné rokovanie zástupcov koordinačného centra VPN s predsedom vlády SSR Pavlom Hrivnákom a ministrom spravodlivosti Milanom Čičom, na ktorom sa za VPN zúčastnil aj Ján Langoš [...] Na tomto stretnutí otvorene predložili okrem iného požiadavky na odstránenie článku Ústavy ČSSR o vedúcej úlohe KSČ v spoločnosti a o nutnosti slobodných volieb“ (s. 45). Vec sa má takto: Rokovania VPN s vládou SSR boli v novembri dve. Prvé sa odohralo v nedeľu 26. novembra, teda deň pred generálnym štrajkom. Za vládu SSR sa ho zúčastnili len podpredseda Štefan Murín a minister spravodlivosti Milan Čič; za VPN Milan Kňažko, Ján Budaj, Fedor Gál, V. Ondruš a asi ešte zopár ďalších. Na tomto stretnutí sa hovorilo o výskrtnutí vedúcej úlohy Komunistickej strany Československa (KSČ) z Ústavy. Obaja zástupcovia slovenskej vlády s touto požiadavkou v podstate súhlasili. A bolo to rokovanie práveže veľmi „nepamätné“. Prakticky sa z celej histórie Novembra 89 vytratilo. Až druhé stretnutie z 30. novembra 1989 bolo to „pamätné“. Zúčastnili sa na ňom už aj predseda vlády SSR Pavol Hrivnák a za VPN aj Langoš. Tu sa už o požiadavke odstrániť vedúcu úlohu KSČ z Ústavy pochopiteľne nehovorilo, pretože z nej bola odstránená už deň predtým.

„Začiatkom decembra 1989 vydali VPN a Občianske fórum dve vyhlásenia, za ktorými stál aj Langoš, žiadali v nich odpolitizovať bezpečnostné zložky a novo vymedziť funkcie

a podriadenosť Štátnej bezpečnosti“ (s. 45). Žiadalo by sa mi jasnejšie udať, že ide o dve spoločné vyhlásenia Občianskeho fóra (OF) a VPN z 3. decembra 1989, z ktorých jedno je rozoberané v nasledujúcom odstavci. Odkiaľ však pochádza informácia, že za nimi stál aj Langoš? Je to len domnienka, alebo je k tomu aj nejaký prameň?

O druhom z nich sa ďalej píše: „V spoločnom dokumente OF a VPN z 3. decembra 1989 [...] sa obe hnutia okrem iného vyslovili za vymenovanie ministra vnútra z radov opozície a za nové vymedzenie funkcie Štátnej bezpečnosti“ (s. 45). To je dosť nepresné. Namiesto „a“ tu malo byť „alebo“. Okrem toho dokument priamo nehovoril, že minister vnútra má byť „z radov opozície“, to je dodatočné interpretačné pritrvdzovanie. Vyhlásenie hovorilo toto: „OF a VPN vyjádрили své představy o tom, z jakého okruhu by měli být vybráni ministr národní obrany a ministr vnitra. Tuto představu si podržujeme nadále. I když nevylučujeme, že schůdným řešením by mohlo být nové vymezení funkcí Státní bezpečnosti.“⁴¹ Na aké predchádzajúce vyjadrenie sa tu odkazovalo? Takmer určite na predchádzajúce spoločné vyhlásenie oboch hnutí z toho istého dňa. V ňom sa, v súvislosti so zložením vlády, spomínalo len väčšie zastúpenie ostatných strán Národného frontu a nestraníkov. Okrem toho obsahovalo vetu „Chceme, aby ve vládě převažovali lidé mladí, čestní, nezkompromitovaní, odborně zdatní.“⁴² Takisto VPN počas rokovania s vládou SSR tri dni predtým žiadala len, aby vo vláde boli „len ľudia občiansky bezúhonní a odborne kompetentní“ a aby ministerstvo vnútra viedol „občan bez politickej príslušnosti a civil“.⁴³ O ministrovi „z radov opozície“ sa ani

PRACOVNÍK	
01	Budaj Filková Bůtor Gindl Gál Prochežka Langoš Sziget Feldner Mikolško Zajac Šimečka Tatál Peter Zajac Peter Fláuník Sebesta Gorubiak Kňažko Šupko
KV VPN	

Zoznam pracovníkov KV VPN (pravdepodobne december 1989 – január 1990) (Zdroj: Archív Ivana Trokana)

v jednom z týchto vyhlásení nehovorilo.

Formulácia o kooptáciách „na uvoľnené miesta poslancov, ktorí z morálnych dôvodov abdikovali“ (s. 45) sa mi zdá prehnane domýšľavá. V niektorých prípadoch iste mohli poslanci odstúpiť aj z morálnych dôvodov, ale myslím, že zväčša abdikovali skôr z politických dôvodov – aby uvoľnili miesto pre nových poslancov, čo bolo predpokladom dosiahnutia politických dohôd s nastupujúcimi revolučnými silami.

41 SNA Bratislava, f. VPN I, šk. č. 2, inv. č. 4. Stanovisko Koordinačného centra Občianskeho fóra k reorganizácii federálnej vlády z 3. 12. 1989; Slovenské preklady sú v SNA Bratislava, f. VPN I, šk. č. 1, inv. č. 1.

42 SNA Bratislava, f. VPN I, šk. č. 2, inv. č. 4. Provolání Koordinačného centra Občianskeho fóra a Koordinačného výboru Verejnosti proti násilí z 3. 12. 1989; Slovenský preklad v SNA Bratislava, f. VPN I, šk. č. 1, inv. č. 1.

43 SNA Bratislava, f. VPN I, šk. č. 25, inv. č. 7. Komuniké zo stretnutia predsedu vlády SSR Pavla Hrivnáka s predstaviteľmi občianskej iniciatívy Verejnosť proti násilíu z 30. 11. 1989.

Istotne v nemalej miere aj pod tlakom atmosféry a z obavy pred stragizovaným. V prvej várke napríklad poslanec J. Hanus odôvodnil svoju abdikáciu tým, „aby [orgány SNR] boli nenapadnuteľné a odrážali i presun politických síl i myšlienkové prúdy, ako vyplývajú zo súčasného pohybu“, a aby ich tvorili „ľudia noví, neviazaní s minulosťou, nespochybňovaní ani z hladiska politického [...]“. Vzápätí sa k nemu pridali asi tucet ďalších.⁴⁴ Neskôr poslanec Vasil Bejda svoju abdikáciu odôvodnil začínajúcim sa „honom na čarodejníce“.⁴⁵

Chýba mi zmienka o tom, že Langošova manželka pracovala v psychologickom poradni VPN, a aspoň niečo málo o tom. Myslím, že v jednej z prvých Verejností spoločne s Tamarou Archlebovou publikovala nejaký rozsiahlejší článok o práci poradne.

POREVOLUČNÁ VPN

Toto je obdobie, ktorým sa už primárne nezaobhrám, takže už to budú len nejaké náhodné postrehy a vrypy.

Dost' zavádzajúco je opísané prijatie Václava Havla u Georga Busha staršieho. Vraj „okrem iného s ním hovorili o prijatí Československa do NATO“ (s. 46). V skutočnosti Havel pred Kongresom Spojených štátov amerických (USA) vystúpil s prejavom vágne naznačujúcim rozpustenie Varšavskej zmluvy aj Severoatlantickej aliance (NATO) a stiahnutie vojakov USA z Európy. S obdobnou myšlienkou v tej dobe vystupoval aj na iných fórach. Bush senior preto na dvoch stretnutiach Havlove predstavy korigoval a poučil ho o význame prítomnosti vojsk USA pre európsku stabilitu.⁴⁶

Demonštrácia pred budovou Slovenskej národnej rady (SNR) 1. marca

Ján Langoš na titulnej strane predvolebného denníka *Verejnosc* (Zdroj: *Verejnosc*)

1990 nebola o jazykovom zákone (s. 47). Demonštrácie o jazykovom zákone, ktorých bol autor svedkom, prišli až neskôr. Demonštrácia 1. marca mala dvojakú príčinu: Podpora prijatia nových štátnych symbolov Slovenskej republiky a protest voči spôsobu, akým chcela VPN nahradiť na čele SNR Rudolfa Schustera Jánom Budajom.⁴⁷

Za neseriózne považujem rozšírený zlozvyk, zneužívať označenie „sic!“ na komentovanie textov a rétorické prejavovanie nesúhlasu (s. 57 – „Čičova vláda, v ktorej mala VPN len jedného (sic!) člena“). Označenie „sic!“ má slúžiť na upozornenie čitateľa, že citovaný text aj s chybami je naozaj pôvodný.

Nie na vyjadrovanie vlastných hodnotení.

O spolupráci VPN s komunistami píše autor s neskrývanou averziou: „pokles [preferencií] v marci 1990 na 12 %, [...] otvoril pre VPN ako revolučné hnutie dvere k „antirevolučnému“ kompromisu a tak sa spojili s pragmatickou skupinou v KSS, ktorá bez dekora hodia cez palubu svoje stranické knižky KSS či KSČ, a praktikami, akademika Čiča ovládla exekutívu VPN“ (s. 48). Nie je mi celkom jasné, koho všetkého myslí autor „pragmatickou skupinou v KSS“. „Šesťdesiatosmičkári“ nemohli odhodiť stranické knižky, nemali ich už viac ako 20 rokov. Marián Čalfa

44 Stenografická správa o 18. schôdzi Slovenskej národnej rady konanej 6. 12. 1989 [online]. [cit. 2022-08-28]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=10172>

45 Stenografická správa o 20. schôdzi Slovenskej národnej rady, konanej 12. 1. 1990 [online]. [cit. 2022-08-28]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=1473>

46 NATO Expansion: What Gorbachev Heard [online]. [cit. 2022-08-28]. Dostupné na: <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/russia-programs/2017-12-12/nato-expansion-what-gorbachev-heard-western-leaders-early> (pozri dokumenty 12 – 1 a 12 – 2).

47 Osobný archív (ďalej OA) Martina Mocka. Stanovisko Štúrovej spoločnosti [k demonštrácii z 1. 3. 1990] zo 7. 3. 1990.

urobil svoj kompromis s Václavom Havlom už v decembri 1989 a z KSČ vystúpil v januári 1990. Zostávajú asi iba Rudolf Schuster a Milan Čič, ktorí až v marci 1990 vystúpili z KSS. Z nich išiel na kandidátku VPN iba Čič.⁴⁸

Schustera a Čiča ťažko môžeme nazývať „skupinou v KSS“. Síce až do marca zostali členmi KSS, ale s tým, že funkcie vykonávajú nadstranícky. Zdá sa mi, že aj fakticky robili samostatnú politiku, ktorej vyústením bolo marcové vystúpenie z KSS.

A prečo je „akademik Čič“ v úvodzovkách? Čo mali byť jeho praktiky? Ak konal nejaké nekalé veci, treba ich konkrétne uviesť a zdokladovať, nestačí hodiť do priestoru nepodložené všeobecné obvinenie. Takisto vnímam aj ďalšie podobné formulácie, ako napr. „účelové dvojtvárne a oportunistické správanie exkomunistov premiéra Čiča či predsedu SNR Schustera“ (s. 57).

Čo sa týka „antirevolučnosti“ tohto kompromisu: Pri tradičnom chápaní revolučnosti, v zmysle zvrhnutia a úplného odstavenia KSČ od akejkoľvek moci, by takýto kompromis naozaj bol antirevolučný. Lenže revolučnosť VPN-ky bola od začiatku dosť netradičná. Nezná revolúcia na čele s VPN hlásala toleranciu, odpúšťanie si a celonárodné porozumenie. VPN mala za cieľ zvrhnutie monopolu moci KSČ, ale nie odstavenie všetkých komunistov od moci len z titulu ich straníckej príslušnosti. V tomto zmysle revolučná VPN nebola antikomunistická, práve naopak, takéto tendencie dôrazne kritizovala. Od začiatku hlásala, že jej cieľom je to,

aby spoločnosť viedli osobnosti, ktoré majú dôveru ľudí a odborné schopnosti, bez ohľadu na stranícku príslušnosť. A to Čič aj Schuster v marci 1990 spĺňali. VPN sa teda týmto kompromisom nie „zmenila z hnutia, novembrového na predvolebné“ (s. 58), ale práveže postupovala konzistentne s tým, čo v novembri a decembri 1989 verejne hlásala. Stačí si prečítať ľubovoľné dokumenty a vyjadrenia predstaviteľov VPN o postoji ku komunistom z prvých mesiacov. Alebo napríklad monografiu Jamesa Krapfla *Revolúcia s ľudskou tvárou*.

Antikomunizmus tohto typu bolo v priebehu revolúcie počuť len veľmi ojedinele. Vynoril sa až neskôr, postupne rástol na popularite aj razancii, nájdeme ho aj u niektorých jednotlivcov z VPN, či v predvolebnej kampani. Ale hlavný prúd vo vedení VPN odsudzoval antikomunizmus ako taký ešte aj v roku 1991.⁴⁹ Ak snáď niekto vo VPN mal už počas revolúcie vyhranene antikomunistické názory, ale nechával si ich pre seba a viezol sa na vlne popularity jej programu národného zmierenia, potom práve to by podľa mňa bolo „účelové dvojtvárne a oportunistické správanie“.

V podobnom duchu pokračuje autor aj na s. 58: „v spoločenskom a politickom dianí stále pretrvávalo neriešené dedičstvo prednovembrového režimu – teda stovky a tisíce bývalých členov KSČ a príslušníkov a spolupracovníkov ŠtB, z ktorých niektorí sa plánovali uchádzať o miesta na kandidátkach rôznych strán do júnových volieb 1990. VPN potrebovala nájsť nejaké riešenie,

ako uplatniť morálne právo, aby tomu zamedzila“. To je pekný príklad, ako vedia byť morálne kritéria subjektívne. Naozaj chcel autor povedať, že by bolo treba zabrániť kandidovať na politické funkcie nielen príslušníkom a spolupracovníkom ŠtB, ale aj členom KSS len na základe ich bývalého či súčasného politického presvedčenia? Zdá sa, že áno, keď napríklad kritizuje, že „ešte v roku 2002 bola KSS legitímne zastúpená v Národnej rade, čo Mikloško komentoval ako oportunizmus Slovákov, ktorí nemajú veľké vnútorné presvedčenie“ (s. 157). Ako by sa zamedzenie účasti komunistov vo voľbách zlučovalo s niekdajším ideálom HOS-u „demokracia pre všetkých“?⁵⁰

Autor ďalej tvrdí: „V hnutí VPN a i na rodiacej sa kandidátke do parlamentných volieb sa tak postupne legitimizovali bývalí členovia a aj vyšší funkcionári KSČ, teraz už, vepéenkári, s čím pôvodné jadro ticho súhlasilo“ (s. 58). Vôbec nie ticho. Často aj dosť hlučne. Niektorí z pôvodného jadra síce vraj boli proti tomuto kroku, ale potom sa tiež podriadili rozhodnutiu väčšiny. V tejto knihe by sa mi žiadalo skúmať, ako to bolo konkrétne v prípade Langoša.

V celej knihe autor často jedným dychom dáva dokopy „KSČ a ŠtB“ (s. 59, 81, 154, úplne nasilu na s. 148). Zdá sa, že bol pri tom inšpirovaný samotným Langošom (s. 124, 153). Napriek tomu, že vedenie KSČ riadilo ŠtB, a to niekedy aj dosť bezprostredne, sú to predsa len odlišné štruktúry, ktoré treba vnímať odlišne. Inak vznikajú aj také absurdity ako slovné

48 Kandidátka listina VPN. *Verejnosť*, roč. 2, 1990, č. 35 (4. 5.), s. 8.

49 V prípravách na snem VPN vo februári 1991 jednu z troch podkladových štúdií o stave hnutia dostala za úlohu spracovať sociologička Soňa Szomolányiová. Jej štúdiu sa potom v tlači VPN dostala široká publicita (*Verejnosť*, 20 – 22. 2. 1991; *Telefax VPN*, 3/91, *Kultúrny Život*, 8 – 9/91). V štúdiu menovala ako hlavné nebezpečie „extrémy rôzneho druhu“ – nacionalizmus, antikomunizmus a klerikalizmus. Ďalej konštatovala: „politické sily, ktorých deklarovaná či im prisudzovaná, pravicovosť sa vyčerpáva antikomunizmom a snahou spochybniť legitimitu demokraticky zvolených inštitúcií, majú fakticky bližšie k extrémnej ľavici než pravici“.

50 Z vyhlásenia HOS *Demokrati pro všechny*: „Nechť vládne ten, kdo si vydobude důvěru občanů, ztratili ji, nechť předá vládu tomu, kdo důvěru získal. Z principiálních důvodů odmítáme povýšení jakékoli společenské skupiny nad skupiny jiné. Občané nesmí být rozděleni do vyšších a nižších kategorií, nomenklatura a kádrové stropy musí být zrušeny, žádný politický názor nesmí být předem kodifikován jako měřítko způsobilosti k výkonu veřejné funkce.“ HLUŠIČKOVÁ, Růžena, CÍSAŘOVSKÁ, Blanka, eds. *Hnutí za občanskou slobodu – Dokumenty*. Praha: Maxdorf, 1994, s. 26.

spojenie „režim KSČ a ŠtB“ (s. 72).

Autor úplne škandalóznym spôsobom prekrútil zmysel prvého vyhlásenia VPN k lustráciám. Píše o ňom: „28. apríla 1990 sa konal 5. snem v Martine. Bolo na ňom prijaté Vyhlásenie VPN k lustráciám [...] Hlavnou zásadou tohto vyhlásenia bolo ústavné riešenie lustrácií, teda snaha prijať nejaký legalizovaný spôsob lustrácií a minimalizovať riziko, ktoré mohlo vychádzať z potenciálne zmanipulovaných a vtedy nedostatočne zanalyzovaných dokumentov bývalej ŠtB a vyderateľnosť takýchto kandidátov. VPN sa takýmto spôsobom snažila nájsť spôsob spoločenskej kontroly pri zostavovaní volebných kandidátok, ruka v ruke s vyrovňaním sa s minulosťou ŠtB a KSČ“ (s. 58 – 59). Toto vyhlásenie hovorilo niečo celkom iné. Hovorilo, že „VPN je principiálne proti lustráciám, ktoré sú neprípustné“, že lustrácie samotné sú v rozpore s chartou ľudských práv, „môžu byť zneužitelné na manipuláciu, vydieranie osôb a zneisťovanie spoločenskej situácie“, že narúšajú základné práva človeka, v minulosti viedli k politickým procesom voči nevinným, o nemožnosti brániť sa, atď.⁵¹ Dodávam, že podľa spomienky Petra Zajaca toto protilustračné vyhlásenie podpísali Ján Langoš, Peter Zajac a Roman Zelenay.⁵²

Za tých pár týždňov do volieb sa však vyhrotila atmosféra okolo lustrácií a pod jej tlakom sa vedenie VPN nakoniec rozhodlo lustrovať, aj napriek citovanému „principiálnemu“ postoju spreď mesiaca. Dodatočne to

vysvetľovali vo vyhlásení SR VPN k lustráciám z 9. júna 1990. Aj toto vyhlásenie však označilo lustrácie za omyl a žiadalo v nich už viac nepokračovať. Aj jeho obsah je v knihe reprodukovateľný dosť selektívne (viď s. 60). Hovorilo napríklad: „Chceme s týmto dedičstvom raz navždy skončiť. Nechceme večne žiť v tieni kartoték ŠtB. [...] Ide o to, aby sa namiesto komunistického kádrovania nerozvinul akýsi nový druh kádrovania, ktorý by udeľoval ľuďom visačku prelustrovaných a neprelustrovaných. Na našom vlastnom príklade sa možno poučiť, aké zhubné by mohlo byť veriť i v ďalšom storočí bývalej Štátnej bezpečnosti. [...] Základy našej politiky nemožno stavať na dokumentoch bývalého režimu, ale na dôvere a prirodzených vzťahoch overených spoločnou skúsenosťou.“⁵³ To sú tiež zaujímavé podnety, ktoré patria do knihy o Langošovi – jednak ako zástupcovi VPN, ktorá tieto postoje hlásala, a neskôr ako riaditeľovi ÚPN, ktorý sa k problému už staval výrazne inak. Autor túto zmenu postojov len stručne naznačil v závere (s. 220 – 221), bez ďalšieho rozpitvávania, aké by si vyžadovala.

Mylne je opísaný „prípád mladého Budaja, ktorý sa ako 27-ročný neúspešne pokúsil ujsť na Západ, čoho jedným z dôsledkov bolo, že ŠtB zmenila jeho dovtedajšiu evidenciu z kategórie, preverovaná osoba na, agent“ [...]“ (s. 59). Autor splietol dokopy dve rôzne veci. Budaj sa neúspešne pokúsil ujsť v septembri 1971 (ako 19-ročný), chytili ho a odsedel si asi pol roka.⁵⁴ Spoluprácu podpísal v roku 1979, aby dostal pas, na ktorý vycestoval do zahraničia.⁵⁵

Zatiaľ, pokiaľ viem, nie sú známe žiadne pramene svedčiace o tom, že by po podpise aj naozaj spolupracoval.

Takisto autor splietol dokopy dve rôzne veci aj v tvrdení, že vraj „Vladimír Mečiar získal [zväzok Jána Budaja] z nezákonného vniknutia do Archívu FMV v Trenčíne“ (s. 60). Tzv. Tisova vila, z ktorej mal Mečiar koncom januára nezákonne získať nejaké spisy ŠtB, nebola žiaden „Archív FMV v Trenčíne“ (s. 60, 128, 136, 147), ani „Archív MV v Trenčíne“ (s. 78), ani „Úradovňa (Archív) FMV v Trenčíne“ (s. 126), ani „Archív XII. správy FMV v Trenčíne“ (s. 135 – 136). Prekvapuje ma, že označenie „archív“ použil aj samotný Langoš (s. 136). Bolo to obyčajné pracovisko okresnej ŠtB (Oddelenia ŠtB Okresnej správy ZNB Trenčín), aké existovalo v každom okrese. Mohli sa tam nachádzať nanajvýš „živé“ spisy, ktoré koncom roku 1989 rozpracúvala trenčianska ŠtB na miestnych ľudí.⁵⁶ Budajov starý zväzok bol od roku 1981 archivovaný v spoločnom operatívnom archíve XII. správy ZNB a krajskej správy ŠtB v Bratislave na Račianskej ulici,⁵⁷ odkiaľ ho asi vo februári 1990 vybral vtedajší riaditeľ Úradu pre ochranu ústavy a demokracie Jaroslav Svěchota na príkaz námestníka FMV Viliama Ciklaminiho.⁵⁸

Nedáva mi zmysel text na s. 60: „V skutočnosti [Viliam Ciklamini] vedome alebo nepriamo pomohol exkomunistom v čele s premiérom Milanom Čičom, ako aj vtedy neodvolaným predsedom SNR Rudolfom Schusterom, a tým chcel aj poškodiť VPN na úkor Obrody a tzv. šesťdesiatosmičkárov“. Ak hovoríme o 1. marci 1990, vtedy ešte Schuster

51 Vyhlásenie VPN k lustrácii. *Verejnosť*, roč. 2, 1990, č. 35 (4. 5.), s. 1.

52 *Verejnosť proti násiliu 1989 – 1991. Svedectvá a dokumenty*, s. 138 a 169.

53 Vyhlásenie Rady VPN Slovenska k lustráciám kandidátov na poslancov. *Verejnosť*, roč. 1, 1990, č. 25 (12. 6.), s. 1 a 2.

54 BUDAJ, Ján. *Môj pokus o útek za hranice* [online]. [cit. 2022-08-28]. Dostupné na: <https://player.vimeo.com/video/376382725>

55 K tomu bližšie pozri MIHALÍK, J. *Spomienky na zlyhanie*, s. 75 – 76.

56 K vyšetrovaniu celej kauzy pozri Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, f. A34, inv. č. 20. Vyšetrovací spis č. PV-007/05-1992.

57 PALKO, Vladimír. *Boj o moc a tajná služba*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 35.

58 Hlavným prameňom o tom je tzv. „Javorského správa“ z roku 1992, publikovaná v knihe ŠIMULČÍK, Ján. *Dokumenty doby*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2002, s. 41. Podľa nej Jaroslav Svěchota dodatočne podpisom potvrdil, že vybral originál zväzku Jána Budaja a odovzdal ho námestníkovi FMV Viliamovi Ciklamini. Faksimile tohto dokumentu uverejnil aj časopis *Echo* 8/91. Svoju rolu pri rozšírení Budajovho spisu opísal aj Ciklamini, hoci s trochu chaotickou chronológiou. CIKLAMINI, Viliam. *Môj boj proti totalite*. Bratislava: Genezis, 1990, s. 15.

Milan Čič (Zdroj: TASR)

a Čič neboli exkomunisti, stále boli členmi KSS. Ak hovoríme o období, keď už boli Čič a Schuster exkomunisti, tak potom už boli aj tvármi VPN, rovnako ako osobnosti Klubu Obroda. Nešlo dosť dobre poškodiť VPN ako takú na úkor nich, keď už boli jej súčasťou. Podľa mňa to, čo tu autor uvádza, sú len dohady, výrazne poznačené dobovými politickými averziarmi. Detto na s. 66. Zatiaľ nemáme definitívne potvrdené ani len to, či Budajov zväzok naozaj zohral vôbec nejakú rolu pri neúspechu jeho pokusu stať sa predsedom SNR 1. marca 1990, ako to tvrdil Ciklamini.

Ohľadom „čierneho puču“, z prípravy ktorého Ciklamini obviňoval

Budaja a Langoša: Je to samozrejme hlúposť. Ale dokážem si predstaviť, že kdekto tomu vtedy mohol veriť. Asi tak, ako aj niektorí ľudia blízki langošovskej garnitúre verili hrozbe „ľavického puču“ na Slovensku o rok neskôr v marci 1991⁵⁹ (porovnaj tiež s. 123).

Za trochu jednostrannú považujem charakteristiku Milana Čiča: „Posledný minister spravodlivosti SSR Milan Čič, za jeho ministrovania bol napríklad ešte po 17. novembri vo väzbe ako člen, bratislavskej päťky Ján Čarnogurský“ (s. 63). V prvom rade, posledným ministrom spravodlivosti SSR nebol Čič, ale Ladislav Košťa (12. decembra 1989 – 1. marca 1990). Nesporne na Čiča ako ministra padá kus politickej zodpovednosti za väzbu Čarnogurského. On síce Čarnogurského nedal zavrieť a asi ani nemal reálnu moc ho prepustiť na slobodu, ale bol pri tom, vo vysokej funkcii, ako predstaviteľ strany, ktorá to páchala. No zároveň treba spomenúť aj vyjadrenia o tom, že Čič „sa nenechal zneužiť na nejaké útočné akcie proti politickým oponentom“, že údajne apeloval na sudcov vo svojej kompetencii, nech nepodliehajú politickým tlakom⁶⁰ a že sa pokúšal po vnútrostraníckych linkách presvedčiť politické vedenie, aby Kusého a Čarnogurského prepustili na vyšetrovanie na slobode.⁶¹ Nerobí to síce ešte z Čiča hrdinu, ale pokiaľ to nespomenieme, nebudeme mať reálnu predstavu o jeho postoji v tejto veci.

Ak z archívov ŠtB zmizlo vyše 120 zväzkov „ktoré od roku 1990 boli zneužit v politických manipuláciách“ (s. 66), potom treba povedať konkrétne, kto

ich zneužíval, proti komu, kedy, v čom záujme? Z dvoch príkladov, ktoré autor uvádza, prvý je skôr príkladom nemani-pulovania (Dubček dostal kópiu Budajovho zväzku, ale ju nepoužil), druhý sa zakladá len na nejakom vyjadrení Langoša, ku ktorému nie je citovaný žiaden zdroj (Ciklamini vraj mal pred voľbami vydierať Budaja – porovnaj s. 60).

Inde autor píše, že zväzky získal a zneužíval Vladimír Mečiar (s. 60, 76). Inventúra, ktorú Langoš nariadil po nástupe na FMV, dosť jasne ukázala na Svěchtu, ktorého Dubovský označuje ako „Mečiarovho pobočníka“ (s. 66, tiež s. 125). Je známych dosť svedectiev o tom, ako sa predstavitelia VPN už aj pred marcom 1991 postupne dozvedali, že Mečiar s takýmito informáciami pracuje. Zdá sa mi, že o tom musel čosi vedieť aj Langoš. No ak sa Langoš takéto niečo dovätí o svojom „straníckom“ kolegovi z hnutia Mečiarovi, aké dôsledky vyvodil? Poznáme dosť presvedčivých vyjadrení o tom, že Langošovi sa Mečiar hneď od začiatku nepozdával.⁶² Vieme o krokoch, ktoré Langoš podnikal interne po línii FMV: odvolával zodpovedných pracovníkov FMV na Slovensku, „čistil“ novú kontrarozvedku od bývalých príslušníkov ŠtB, previezol registračné protokoly do Prahy atď. (s. 70 – 71, 76) Ale to boli zväčša tiché zákulisné zásahy, ktoré aj keď prenikli na verejnosť, ich pozadie zostávalo neznáme a vyzerali ako zásahy „federálu“ do suverenity Slovenskej republiky. Čo urobil Langoš verejne, ako politik, ako reprezentant hnutia, ktoré vtedy vo veľkom štýle propagovalo Vladimíra Mečiara?⁶³ Pokiaľ tú situáciu správne rekonštruujem, tak

59 PALKO, V. *Boj o moc a tajná služba*, s. 39.

60 SCHUSTER, Rudolf. *Rozhovory s Milanom Čičom*. Košice: PressPrint, s. 36 – 37, 134, 141; Ján Čarnogurský o väzení za Čičovho ministrovania: ČARNOGURSKÝ, Ján. *Konflikt sme nemali* [online]. [cit. 2022-08-28]. Dostupné na: <https://www.cas.sk/clanok/236166/>; BURČÍK, Matúš. *Čarnogurský o Čičovi: Vždy sa pridá k tým, čo vládli* [online]. [cit. 2022-08-28]. Dostupné na: <https://domov.sme.sk/c/6597826/>

61 OA Martina Mocka. Zápis v diári Viliama Plevzu zo 7. 9. 1989: „[In]formoval som Jakuba Solíka [vedúceho Oddelenia štátnej administratívy ÚV KSS]: aj Čič aj ja odporúčame vypustiť Čarnogurského a Kusého na slobodu, aj tak možno viesť vyšetrovanie. Za SAV nemôžeme dať expertízu (nekompetentnosť a sme experti výlučne pre vládu).“ Taktiež pozri SNA Bratislava, f. Viliam Plevza, príř. č. 2 338.

62 MIHALÍK, J. *Spomienky na zlyhania*, s. 86 – 87; *Verejnosť proti násiliu 1989 – 1991. Svedectvá a dokumenty*, s. 186; OA Martina Mocka. Rozhovor autora s Eugenom Gindlom.

63 Pozri napríklad noviny *Verejnosť* z 25. 10. 1990, alebo z 12., 18., 20., 21., 28. a 29. 12. 1990.

Langošov postoj v tejto veci mi v mnohom pripomína práve konanie Milana Čiča okolo procesu s Bratislavskou päťkou – za seba potichu robil, čo mohol, aby napravil či zmiernil problémy svojho hnutia, všeličo podnikal kabinetne (napr. sa vyslovil za prijatie Mečiarovej demisie – s. 73), ale navonok držal líniu, nevzbúril sa, nevykričal do sveta, že sa tu pácha niečo nečisté, nešiel do priameho politického konfliktu s politikou vlastného hnutia. Možno že vychádzam z nejakých nesprávnych predpokladov, nezaobberám sa touto témou podrobnejšie, ale každopádne treba hlbšie skúmať postoj Langoša k Mečiarovi v dobe, keď obaja boli poprednými predstaviteľmi toho istého hnutia.⁶⁴

K výroku na s. 128: „Langoš v tom čase zdôrazňoval, že zo spoločnosti treba sňať ťarchu, kolektívnej viny, ktorú na ňu rafinovane uvalili komunisti, keď perfidne začali tvrdiť, že, všetci sme boli vinní, lebo sme sa podieľali na udržiavaní režimu.“ Toto netvrdili komunisti, to počas Nežnej revolúcie hlásali revolučné sily vrátane VPN, do ktorej patril aj Langoš. Patrílo to k pôvodnému étosu Nežnej revolúcie, o ktorom som už hovoril. Napríklad študenti Komenského evanjelickej bohosloveckej fakulty 21. novembra vyhlásili: „Kristus nás učí: Kdo jsi bez viny, prví hoď kamenem. Časť viny neseme pro své mlčení i my. Proto nehřešme více, dosti jsme zhřešili.“⁶⁵ Alebo Ján Budaj na mítingu na Pasienkoch 9. decembra 1989 hovoril: „V tejto spoločenskej situácii, aká je v Československu, je veľmi málo ľudí, ktorí o sebe môžu povedať, že nikdy neboli pokryteckí v tej spoločenskej a politickej situácii, akú tu vytvorila KS. Práve v tom bola nehybnosť tej štruktúry, že bolo veľmi málo ľudí, ktorí by s ňou neboli spojení. Nemyslíme si, že ani tí študenti, ktorí odštartovali toto všetko. Veď aj oni kolkokrát opakovali

Predstavenie členov novej federálnej vlády Mariána Čalfu (jún 1990). Medzi nimi aj Ján Langoš. (Zdroj: Práca)

frázy, a vedeli, že je to lož. Aj tí čisti študenti sa dostávali rôznymi nečistými cestami k tomu, aby sa dostali na vysoké školy. A všetci sme svojím spôsobom participovali na lži, ktorá tu bola a dnes kádrovať by nebolo vhodné.“⁶⁶ Toto isté vystúpenie Budaja

v inej súvislosti spomenul aj autor (s. 61) a výrok rovnakého zmyslu citoval aj priamo od Langoša (s. 190), tak prečo tento postoj zrazu pripisuje perfidným komunistom?

Pravdepodobne mylne je opísaná aj kauza okolo vydávania falšných

64 Niečo z jeho postoja možno vysvetľuje výrok: „Vtedy som sa naučil, že je možné robiť zmeny, aj veľké zmeny, ale vždy len s politickou podporou, nie individuálne.“ LANGOŠ, J. Rozdelenie Československa bolo pre mňa výzvou robiť slovenskú politiku, s. 4 – 5.

65 OA Martina Mocka. Prohlášení Komenského evanjelickej bohosloveckej fakulty z 21. 11. 1989.

66 SNA Bratislava, f. VPN I, šk. č. 28, inv. č. 13. Celoslovenské stretnutie predstaviteľov pobočiek VPN dňa 9. 12. 1989, s. 4.

lustračných osvedčení: „*SIS takto vydala aj negatívne lustračné osvedčenia, ktoré boli v rozpore s raz už vydanými pozitívnymi osvedčeniami FMV, ako napríklad viceguvernerovi Národnej banky Slovenska Mariánovi Tkáčovi alebo námestníkovi riaditeľa Slovenského rozhlasu Michalovi Berkovi*“ (s. 128). Podľa toho, čo Michal Berko píše vo svojom životopise, to v jeho prípade bolo práveže naopak. Dňa 17. februára 1992 prevzal negatívne lustračné osvedčenie od FMV a 1. novembra 1993 pozitívne od SIS.⁶⁷ Teda buď „langošovské“ FMV krylo spolupracovníka ŠtB, alebo „mečiarovská“ SIS ho falošne obviňovala zo spolupráce s ŠtB.⁶⁸ Upozorňujem ešte, že v tom istom životopise Berko tvrdí, že keď na jar 1991 mal ísť pracovať ako diplomat do zahraničia, bol neúspešne získavaný na spoluprácu pracovníkmi vtedajšej rozviedky. Nevie, ako to bolo, len to uvádzam k tvrdeniu, že „*ponovembrová rozviedka sa podľa ministra Langoša už nezaoberala špiónážou*“ (s. 104).

Alojz Lorenc nebol „šéf Štátnej bezpečnosti“ (s. 152). Bol prvým námestníkom federálneho ministra vnútra, do ktorého kompetencie spadali len niektoré súčasti Štátnej bezpečnosti. Medzi inými aj niektoré útvary kontrarozviedky, nie však všetky. Ostatné súčasti ŠtB spadali pod ministra alebo ďalších jeho námestníkov.⁶⁹

V tejto časti mi osobne najviac chýbali odpovede na viackrát verejne položené otázky o postoji Langoša

voči Budajovi po lustračnej kauze v lete 1990. Napríklad: Niekoľko tvrdení hovorí o tom, že originál Budajovho zväzku od Ciklaminiho, ako aj jeho kópia od Dubčeka, sa po voľbách mali dostať na FMV do rúk Langošovho námestníka Jana Rumla.⁷⁰ Ak je tak, kam sa potom stratil, prečo ho dodnes nemáme k dispozícii? Prečo FMV spochybnilo vyhlásenie v prospech Budaja od slovenského Úradu pre ochranu ústavy a demokracie⁷¹ a prečo potom nevydalo nejaké vlastné stanovisko k meritu veci? Nemalo FMV inú možnosť, než práve vtedy znovu zamestnať prepusteného Viliama Ciklaminiho a nechať ho celé mesiace útočiť na Budaja (pri čom sa Ciklamini zvlášť oháňal osobným prijatím u Langoša)?⁷² Prečo sa Langoš nezastal Budaja takým oficiálnym spôsobom, ako sa zastal Jána Bicka?⁷³ Ako Langoš naplnil vyhlásenie SR VPN, ktoré najmä jeho (ako človeka s najväčšími možnosťami) zavazovalo očistiť povesť Budaja a ďalších lustrovaných, pokiaľ sú nevinní?⁷⁴ Mal azda o Budajovej nevinnosti pochybnosti? Zdajú sa mi to byť legitímne otázky.⁷⁵ Možno niektoré z nich už boli medzichasom uspokojivo zodpovedané,⁷⁶ v tom prípade by tie odpovede v knihe o Langošovi nemali chýbať.

VYROVNÁVANIE SA

Nezdržal som sa úsmevu pri výroku o Langošovi: „*Jeho ústav – Ústav pamäti národa*“ (s. 13, tiež s. 219). Ako teda, Langošov, či „pamäti národa“? Kúzlom

nechceného táto formulácia poukazuje na problém (seba)štylizácie ústavu. Bezpochyby môžeme ústav právom označovať za Langošov, prinajmenšom v prvej fáze jeho pôsobenia. Ale naozaj bola Langošova koncepcia identická s „pamäťou národa“? Som na pochybách, či vôbec abstraktný koncept „pamäti národa“ obстоjí v pluralitnej spoločnosti. Alebo v akejkoľvek. Či oná „pamäť národa“ nie je len nejakým vágnym ideologickým konštruktom, nezodpovedajúcim reálnemu vedomiu konkrétnych príslušníkov národa (len preboha prosím, nepremenujte teraz ÚPN na Ústav pamäti národa!).

Takisto mi nie je jasné, či tá „pamäť“ je niečo, čo v národe už existuje a Ústav to má len skúmať, alebo či je naopak úlohou ÚPN sformovať v národe nejakú konkrétnu podobu kolektívnej pamäti. Citované empirické dáta, svedčiacie, že Langošove náhľady zdieľala len menšia časť národa (s. 151, 178), hovoria skôr v prospech druhej možnosti. Nasvedčuje tomu aj zámer „*sprístupniť verejnosti, v čom sme žili [...] predovšetkým tými najbrutálnejšími kauzami*“ (s. 177). Teda nie sprístupňovať predovšetkým to, čo bolo typické, charakteristické, bežné, ale vyberať krajné extrémy. Určite treba popísať tie najhoršie zločiny, ktoré sa tu porobili, o tom niet sporu. Ale ak budeme selektovať len tie, a ak jasne nepovieme, že ide o výnimočné prípady, tak vytvárame falošný obraz minulosti. Bude to obraz odlišný od toho, čo väčšina ľudí prežila a čo si uchovala

67 BERKO, Michal. *Moje Curriculum in SK* [online]. [cit. 2022-08-28]. Dostupné na: http://www.blaumonth.eu/?page_id=125

68 K tomu pozri aj *Verejnosť proti násiliu 1989 – 1991. Svedectvá a dokumenty*, s. 194.

69 LORENC, A. *Ministerstvo Strachu?*, s. 78 – 80.

70 *Verejnosť proti násiliu 1989 – 1991. Svedectvá a dokumenty*, s. 184 – 185, 197; Útočí na vlastnú päsť. Viliam Ciklamini pracovníkom ministerstva vnútra. *Verejnosť*, roč. 1, 1990, č. 64 (28. 7.), s. 2; CIKLAMINI, V. *Môj boj proti totalite*, s. 15.

71 Už teraz konečne pohasnú vaše? Oneskorené vyhlásenie k „prípady Budaj“. *Verejnosť*, roč. 1, 1990, č. 63 (27. 7.), s. 1 a 2.

72 Útočí na vlastnú päsť, s. 2.

73 „Prípady“ Bicko. Nespolahlivé lustrácie? *Verejnosť*, roč. 1, 1990, č. 61 (25. 7.), s. 1 a 2.

74 „Urobíme všetko pre to, aby sme očistili občiansku česť a bezúhonnosť každého, komu právom náleží, komu bolo v týchto súvislostiach nevdok ublížené.“ Vyhlásenie Rady VPN Slovenska k lustráciám kandidátov na poslancov, *Verejnosť*, roč. 1, 11. 6. 1990, s. 1 a 2.

75 K celej kauze pozri ONDRUŠ, Vladimír. *Atentát na Nežnú revolúciu*. Bratislava: Ikar, 2009, s. 165 a nasl.

76 Pozri napríklad niektoré vysvetlenia Milana Žitného z roku 1996: *Verejnosť proti násiliu 1989 – 1991. Svedectvá a dokumenty*, s. 185, 199.

vo svojej individuálnej pamäti. Potom sa netreba čudovať, že ľudia frflú na takú „pamäťovú politiku“, keď sa im nejaká štátna inštitúcia pokúša znárodniť pamäť a implantovať im akúsi inú, kolektívnu, nezodpovedajúcu ich vlastnému zážitku. Je to to isté, ako keby dnes nejaký komunista povybíral najväčšie kauzy a nepravosti, čo sa porobili za posledných 32 rokov, a prezentoval ich ako vedecký obraz súčasnej demokracie.

Ak Langošovi pokračovatelia chcú naplniť jeho odkaz „sprístupniť verejnosti, v čom sme žili“ (s. 177), tak navrhujem zobrať ho doslova: Ukázať dobu na Langošovom osobnom prípade, ktorý určite nepatrí medzi najbrutálnejšie kauzy, ale o to viac je výpovedný.

Takisto mi je dlhodobo nejasné, čo si mám predstaviť pod „vyrovnáním sa s minulosťou“. Z knihy som nadobudol dojem, že to spočíva vo všeobecnom odsúdení minulého režimu (s. 138 – 139), exemplárnom stíhaní popredných vinníkov zločinov (s. 152, 176), sprístupnení dokumentov represívnych zločiek (s. 159, 163, 167) a vylúčení niektorých kategórií ľudí z politického života (s. 151, 166, 168). Nevieť posúdiť, či stíhanie vinníkov konkrétnych zločinov zlyhalo na nejakej komunistickej sudcovskej mafii, alebo na neschopnosti preukázať individuálnu vinu, prípadne kombinácii oboch. Sprístupnenie dokumentov je iste predpokladom poznania minulosti, lenže všetkých, nielen dokumentov represívnych zločiek. Poznanie založené prevažne na takýchto dokumentoch bude nutne skreslené, vlastne bude preberať videnie spoločnosti očami represívnych štruktúr.

Zároveň pri tomto ideáli „vyrovnávania sa s minulosťou“ nemožno nevidieť, že zavedený do praxe často nabera charakter predovšetkým politického gesta. Gesta, pri ktorom sa nejaká väčšia ryba či skupina demonštratívne predhodí davu, ostatní sa potešia, že

ich to tento raz obišlo, ale hlavne sa zviditeľní kat ako zásadový bojovník za spravodlivosť. Iste všetci poznáme príklady ľudí, ktorí sa kedysi tiež viac či menej hrbili, a dnes sa práve takýmito radikálnymi gestami vyrovnávajú... s minulosťou.

Termín „rekonštrukcia zväzku“ (s. 156 – 157, 163, 195, 198) je podľa mňa extrémne nadnesený. Možno že pôvodne poslúžil v politickom boji okolo lustrácií, neviem. Výsledok však rozhodne nezodpovedá tomu, čo si človek intuitívne predstaví pod zrekonštruovaním niečoho zničeného. Áno, sem-tam sa podarí nájsť kópiu dokumentu zo zničeného zväzku, o niektorých veciach sa zachovali evidencie aj mimo zväzku (finančné odmeny, občas sledovanie), v jedničkách protokoloch sa zachovali stručné jednoriadkové popisy dokumentov zo zväzkov, ktoré si rôzne súčasti ŠtB posielali medzi sebou, pri významných prípadoch vieme, čo jednotlivé zložky ŠtB štvrťročne a ročne referovali nadriadeným zložkám, atď. Ak máme šťastie, dá sa z toho získať riedka mozaika prípadu, ktorá nahrubo ukazuje, o čo išlo. Dajú sa z toho robiť nejaké pravdepodobnostné dedukcie. Ale od „zrekonštruovania“ pôvodného zväzku to má veľmi ďaleko.⁷⁷

Autor píše, že „zverejnením [...] najmä písomností bývalej ŠtB a KSČ sa vytvorí možnosť na štúdium obdobia dejín (sic!) rokov neslobody“ (s. 175). Z celej knihy sa mi zdá, že autor podlieha zjednodušujúcej predstave, akoby „nesloboda“ stála najmä na týchto dvoch organizáciách („režim KSČ a ŠtB“ – s. 72). To by bol riadne zriedený obraz neslobody, ak by sme ho zúžili len na ne. Iba s KSČ a ŠtB by sme si nevystačili ani v 50. rokoch, kedy KSČ naozaj do veľkej miery vládla priamočiarou cestou Štátnej bezpečnosti. Tobôž si s nimi nevystačíme v neskorších obdobiach, keď sa systém stabilizoval a začal sa udržiavať prevažne

Ján Langoš v roku 1990 (Zdroj: TASR)

inými prostriedkami (systém kádrových posudkov, tlak cez školy, štátne podniky, štátne sociálne služby, propagandu, konzum, povedomie o geopolitických mantineloch...). Isteže, KSČ priamo politicky vplývala na všetky ostatné organizácie v štáte, ale to z nich ešte nerobí len mechanické prevodové páky bez akejkoľvek autonómnosti, nesníma to z nich istú mieru zodpovednosti. Podľa mojich dojmov z výskumu 80. rokov, ŠtB vo vtedajšom systéme udržiavania kontroly nad spoločnosťou zďaleka nehrala takú významnú rolu, aký priestor jej vo svojej činnosti venuje Langošov ústav. Dnešná práca „kadáveristov“ ŠtB je nepochybne záslužná a dôležitá, ale myslím si, že význam svojej mrciny často preceňujú.

Ako príklad pripomínam už citovaný Langošov článok v *Bratislavských listoch* o potláčaní protirežimných pesničkárov. To bol jeden z konkrétnych prejavov neslobody, o ktorom Langoš považoval za najvhodnejšie napísať koncom 80. rokov. Spomeňme si, ako málo sa v ňom písalo o KSČ a ŠtB, oproti iným organizáciám. Žeby

77 Pozri výsledky „rekonštrukcie zväzkov“ v praxi: <https://www.upn.gov.sk/rekonstrukcia/>

Ján Langoš na sneme VPN v apríli 1991 (Zdroj: TASR)

azda vtedy Langoš nechápal, v čom spočíva nesloboda pesničkárov, alebo sa bál o tom otvorene písať? Pochybujem. Myslím, že zanechal úprimný dobový obraz pociťovania neslobody v tejto oblasti, tak ako ho vtedy sám videl, bez dodatočného skreslenia skolektivizovanou a „vyrovnanou sa“ pamäťou.

OČISTA A KÁDROVANIE

Na jar roku 1991, keď sa Langošovo FMV dištancovalo od rozhodovania, či lustrovať poslancov, sa Langoš o samotných lustráciách vyjadril pragmaticky: „Lustrácie sú istým spôsobom kádrovaním. Občania si ich možno želajú, možno neželajú. O tom, či sa tento spôsob kádrovania či akejsi očisty bude realizovať, by mali rozhodnúť volení zástupcovia občianskej spoločnosti a nie FMV.“⁷⁸

Keď v roku 2004 ÚPN zverejnil registračné protokoly ŠtB, predstavovalo to fakticky verejnú lustráciu všetkých občanov.⁷⁹ Ibaže lustráciu veľmi povrchnú, oproti tej z rokov Langošovho ministrovania. Lustráciu len na základe kategórie v registračnom protokole. Symptomatické pre tento stav je, že aj Dubovský samotné záznamy v registračných protokoloch označuje za „zoznam tajných vedomých a nevedomých spolupracovníkov ŠtB“ (s. 191). Na toto registračné protokoly nikdy nemali slúžiť a takýmto spôsobom ich začali používať až laickí „eštebákolovci“ po novembri (najmä druhá komisia pre dohľad nad vyšetrovaním 17. novembra 1989 a tzv. Cibulkove zoznamy). Langoš toto zverejnenie registračných protokolov, akoby išlo o „zoznamy tajných spolupracovníkov ŠtB“, síce nevymyslel, ale

zoficiálnil ho z laickej partizánčiny na štátnu politiku.

V roku 2004 bolo sprístupnenie dokumentov ŠtB spôsobom, ako vyčistiť arénu od nánosov rôznych manipulovaných zoznamov, selektívnych a nepresných informácií. Z pohľadu historika bolo sprístupnenie (nie nutne zverejnenie) prirodzeným a vítaným krokom na objasnenie minulosti. Zverejnenie registračných protokolov na internete sťaby „zoznamov spolupracovníkov ŠtB“ však už bolo krokom skôr v zmysle ideologických zámerov, popísaných v predchádzajúcej časti. Tým pádom Langoš, ako politik, musí zniesť zodpovednosť aj za negatívne a neželané dopady tohto kroku.

Takým negatívnym dopadom je najmä riziko verejného označkovania nevinných ľudí ako spolupracovníkov

78 JAVORSKÝ, Andrej. Rozhodnúť musia poslanci. S federálnym ministrom vnútra Jánom Langošom o lustráciách. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 52 (2. 3.), s. 3.

79 S výhradou, že neboli zverejnení spolupracovníci všetkých zložiek ŠtB.

ŠtB, len na základe použitia akejsi evidencnej pomôcky, ktorá na tento účel nikdy nemala slúžiť. To je veľká zodpovednosť na bedrách politika a Dubovský jej právom venuje rozsiahly priestor. Kvitujem, že pri tom nebol jednostranný, ale aj tak jeho opis vo mne stále zanecháva pocit, že čosi zostalo nedopovedané.

Dubovským zaznamenané odpovede Langoša na mňa pôsobia vyháňavo. Na otázku, či záznamy v registračných protokoloch potvrdzujú, že niekto naozaj spolupracoval, mal Langoš odpovedať: „Áno ako evidencia“ a vysvetlil, že samotné vzťahy boli evidované byrokraticky pedantne (s. 194). Lenže otázka sa pýtala na niečo iné. Langoš dodáva, „že takáto evidencia štátnym orgánom v podstate potvrdzuje, že daná osoba sa zaviazala plniť úlohy ZNB“ (s. 193). Čo znamená „v podstate“? A ak sa aj osoba zaviazala, otázka znie, či je isté, že potom tento záväzok aj plnila. „V tom prípade dokumenty hovoria, že malo ísť o zložitý viazací akt človeka, ktorý bol pre ŠtB natoľko preverený a spoľahlivý, že mohol plniť úlohy a z nepriateľského prostredia poskytovať informácie“ (s. 194). Zase „malo ísť“. Otázka znie, či aj vždy išlo. Na adresu tých, čo sa snažili ŠtB klamať, Langoš vyjadril názor, že to bola „cesta do pekla, dláždená dobrými úmyslami“ (s. 195). To je morálne hodnotenie, na aké má Langoš iste nárok, ale stále nedáva odpoveď na základnú otázku: Čo dokazujú alebo nedokazujú zverejnené registračné pomôcky ŠtB, verejnosti prezentované ako zoznamy spolupracovníkov? Langoš samotnú túto otázku dokonca označil za „pascu“ (s. 190) a jasnú odpoveď na ňu som v Dubovského knihe nenašiel.

Kameňom úrazu pritom nie sú len kategórie dôverník (D) a kandidát tajnej spolupráce (KTS) (porovnaj s. 194 – 195), ale aj agenti. Tvrdenie, že „ŠtB nemala dôvod na fabrikovanie

zvázkov“ (s. 196), sa pozerá na ŠtB ako akýsi abstraktný monolit. Odmietajú vidieť, že išlo o byrokraticky riadený úrad, na ktorom pracovali ľudia presadzujúci svoje osobné kariérne záujmy. Poznáme nemálo prípadov, kedy ako agenti boli zaevidovaní ľudia, ktorí následne odmietli spolupracovať, hoci podľa smerníc mala byť ich ochota vopred preverená (typicky Ján Budaj, alebo napríklad aj ďalší spoluzakladateľ VPN Vladimír Kompánek). Často sa hovorí aj o prípadoch, že sa vzťahy agentov zakladali čisto formálne na ľudí celkom bez ich vedomia, len aby si „operatívce“ mohli odškrtnúť splnenie plánu získavania agentúry a neprišiel o prémie. Kontroly bývali zväčša byrokratické, kontrolovali len to, čo bolo v spisoch, a teda takéto prípady neodhalili, ak to dotýčny operatívce robil dostatočne šikovne. A najmä pokiaľ to robil s vedomím náčelníka útvaru, ktorý bol tiež osobne zainteresovaný na formálnom plnení plánu svojou zločkou. My vieme, že sa toto dialo, nevieme len to, ako veľmi bol tento jav bežný a rozšírený.

Aj mňa pri čítaní knihy prekvapilo, že lustračná komisia pri Langošovom FMV označila za nevedomých spolupracovníkov až 95 % evidovaných (D, KTS, aj agentov) (s. 118, 123 – 124). Tých 95 % sa dnes cíti byť ukrivdenými zverejnením registrov v surovej podobe, bez jasného vysvetlenia ich výpovednej hodnoty a bez zohľadnenia tých faktov, vďaka ktorým ich predtým komisia FMV očistila.

Argument o nízkom počte súdnych sporov pre neoprávnené evidovanie (s. 195) je planý. Podsúva predstavu, akoby rozhodnutie nejst sa súdiť s ÚPN bolo potvrdením oprávnenosti evidencie.

Mne sa zdá, že omnoho otvorenejšie hovoril Langoš v roku 1991, keď ešte nemusel brániť svoj Ústav: „Registračné protokoly ešte nie sú dôkazom o spolupráci so štátnou bezpečnosťou, ale sú dostatočne vhodným prostriedkom na

vydieranie.“⁸⁰ To je jasná reč, aká mi v jeho neskorších citovaných rozhovoroch za éry ÚPN chýba.

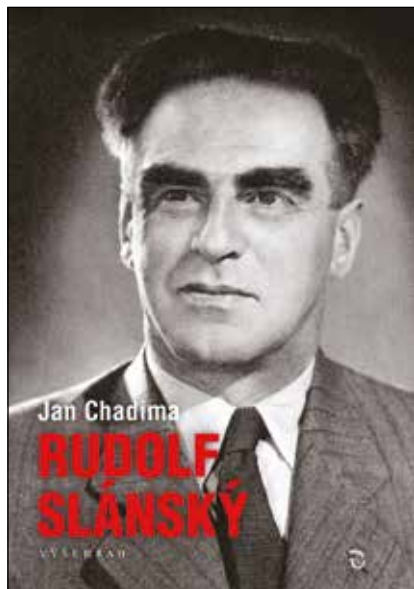
Aj argument o vydierateľnosti (s. 157, 161) mal svoju logiku a váhu pri lustráciách politikov začiatkom 90. rokov. O niečo menej už v roku 2004, a len veľmi spornú pri celoplošnom zverejnení registrov. Prax ukázala, že pravdu mali (aj) tí, ktorí varovali pred psychózou lustračnej špiománie, napáchaním nových krív a „*žitím v tieni kartoték ŠtB*“. Veď vlastne v roku 1990 k nim patril aj samotný Langoš (viď citované vyhlásenia VPN k lustráciám). Praktický výsledok zverejnenia registračných protokolov je taký, ako ho pomenoval Langošov kamarát Eugen Gindl (sám tiež touto praxou zostrakizovaný): „*Všetci v jednom vreci*.“⁸¹ Vďaka takejto podobe zverejnenia sú de facto dnes ľudia „na zozname“ bežne odsudzovaní len na základe určitej formy kolektívnej viny „evidovaného spolupracovníka ŠtB“, bez potreby skúmania ich konkrétneho individuálneho zavinenia. Tuším mal Langoš predsa len pravdu v tom, že cesta do pekla býva dláždená dobrými úmyslami.

ZÁVER

Hoci to z predchádzajúceho textu možno tak nevyznelo, Dubovského knihu o Langošovi som veľmi uvítal, s chuťou som ju celú prečítal, žiadna jej časť ma nezačala nudiť. Dozvedel som sa z nej všeličo pre mňa nové. K mnohému v nej som kritický a mám na veci iný názor, ale tak to má byť. Čo sa týka Langoša, žiadalo by sa mi prehľbovať výskum, nech jeho historický obraz nezostane rozostrený (ako na obálke knihy). Pre mňa však bola táto kniha najzaujímavejšia a vyslovene ma potešila najmä tým, aké veľké množstvo neošúchaných tém nadhodila v súvislosti s Langošom. Mohla by sa stať impulzom k tomu, aby sa aspoň o niektorých z nich začalo diskutovať už nielen pri pive.

80 JAVORSKÝ, A. Rozhodnúť musia poslanci.

81 KALISKÁ, Gabriela, GINDL, Eugen. *Všetci v jednom vreci? Domino fórum*, roč. 13, 2004, č. 49, s. 8 – 9.

JAN CHADIMA

RUDOLF SLÁNSKÝ

Praha: Vyšehrad – Albatros Media a. s., 2022, 448 s.

V roku 2022 si pripomíname 70. výročie politického procesu s tzv. protištátnym sprisahaneckým centrom Rudolfa Slánského, po skončení ktorého bol tento druhý muž Komunistickej strany Československa (KSČ) popravený. Aj keď o mnohých exponentoch bývalej štátostrany vyšlo po roku 1989 množstvo publikácií, vo vzťahu k osobe jediného generálneho tajomníka KSČ je monografia Jana Chadimu prvotinou. Je faktom, že až viac ako tri decéniá po páde socializmu na našom území sa stala životná púť jedného z vrcholných predstaviteľov strany, ktorá zohrávala v Československu v rokoch 1948 až 1989 vedúcu úlohu, objektom hlbšieho záujmu predstaviteľa historickej obce.

Samotná anotovaná publikácia pozostáva po *Predhovore a poďakovaní* autora i *Úvode* z 11 kapitol a 4 exkurzov mapujúcich životné osudy Rudolfa Slánského. Z predhovoru je zrejmy dlhodobý profesijný záujem Jana Chadimu o dejinný príbeh druhého muža v KSČ po Klementovi Gottwaldovi. Už v *Úvode* je citovaný jeden z popisov

Slánského v dobe trestného procesu s ním: „*Před soudem stojí Rudolf Slánský [...] Jeho ryšavá hlava se sveřepým zátylkem, kterou v tuto chvíli propalují stovky očí [...] do této ryšavé hlavy s jidášsky nasupeným obočím a uhýbavými očima se sbíhají všechny nitky široce rozvětveného spiknutí [...] Ano to je on. To všechno je dohromady stvůra, jejíž jméno je Rudolf Slánský.*“ Pri spracovaní publikácie sa pritom autor metodologicky pridržiaval aj koncepcie, ktorej autorom je francúzsky sociológ Pierre Bourdieu.

Úvodná kapitola *Raná léta* približuje detstvo Rudolfa Slánského, ktorý uzrel svetlo sveta prvýkrát 31. júla 1901 v Nezvesticiach pri Plzni v rodine obchodníka Šimona Slánského. V Plzni aj navštevoval gymnázium a obchodnú akadémiu, následne študoval na Vysokej škole obchodnej, ktorú však nedokončil. Po páde rakúsko-uhorskej monarchie vstúpil do Sokola, v roku 1920 sa stal členom Československej sociálnodemokratickej strany robotníckej.

Politické angažovanie sa Rudolfa Slánského opisuje kapitola *Stranické začátky*, pričom v KSČ (sekcii komunistickej internacionály) sa angažoval už od jej založenia v roku 1921, a to vrátane mládežníckych organizácií Komunistickej študentskej frakcie (Kostufra), Komunistického zväzu mládeže (KSM) a Marxistického združenia mladých akademikov. Autor nevynecháva ani zmienku o židovskom pôvode Slánského, rovnako ako informácie o jeho väznení počas prvej ČSR. Od roku 1924 pritom ako redaktor viedol zahraničnú rubriku novín *Rudé právo*, v tom čase už funkcionársky pôsobil v krajskom výbore KSČ.

Posun v nomenklatúrnej hierarchii Rudolfa Slánského je približený v kapitole *Vzestup stranického funkcionáře*. Po preložení do Moravskej Ostravy pracoval najskôr ako redaktor komunistickej novín *Dělnický denník* a následne ako tajomník XVIII. kraja KSČ. Podľa dobového sociálnodemokratického periodika *Duch času* „*poslalo do Mor. Ostravy pražské politbyro Zinověvova epigona Slánského, který tu*

má krajně levičáckým způsobem srazit všem pravičáckým úchylnkám hlavy dolů“.

Nasledujúca kapitola *Završení bolševizačného procesu a stranického vzestupu* sa zaoberá pôsobením Rudolfa Slánského v Kladne koncom dvadsiatych rokov 20. storočia. V roku 1928 sa v tomto meste uskutočnil neúspešný štrajk baníkov, za fiasco ktorého bol jedným zo spoluzodpovedných údajne aj tajomník XI. kraja KSČ Slánský. V tom istom roku postúpil na post tajomníka I. kraja KSČ v Prahe a o rok neskôr získal členstvo v Ústrednom výbore (ÚV) KSČ na jej V. zjazde.

Prelom vo vývoji KSČ začiatkom tridsiatych rokov 20. storočia vrátane zmeny z brojenia proti „sociálfašizmu“ na spoluprácu s inými ľavicovými stranami z dôvodu preferovania spolupráce v rámci ľudových frontov znamená kapitola *Strana na rozcestí*. V súvislosti s prezidentskými voľbami z roku 1934 tlačili komunisti aj letáky nazvané *Ne Masaryk, ale Lenin*, za čo bol trestné stíhaný aj Slánský až do získania poslaneckej imunity o rok neskôr zvolením za člena Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia. Práve v roku 1935 vystúpil s prejavom na VII. kongrese Komunistickej internacionály v Moskve. V dobe Veľkého teroru v Sovietskom zväze sa ostro vyhraňoval na stránkach *Rudého práva* proti obžalovaným z moskovských procesov: „*Pěkní, revolucionáři! Trockij, Zinovjev, Kamenjev, kteří se dali najmout gestapem, katovským nástrojem barbarského německého fašismu! [...] Sovětský soud právem, ve jménu skutečné lidskosti dal zastřelit agenty fašismu.*“ S ohľadom na obdobný proces z roku 1952 s autorom tohto citátu možno v jeho predchádzajúcich slovách vidieť paralelu s obdobným označovaním členov tzv. protištátného sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánským rozhorčenou verejnosťou.

Autor nazýva kapitoly zaoberajúce sa osobným životom bývalého ústredného tajomníka KSČ ako exkurzy, tak v *Exkurze I.* sa možno dozvedieť o uzatvorení manželstva Rudolfom

Slánským s mladou komunistkou Jozefou Haškovou v roku 1937, kedy mal ich spoločný syn Rudolf už dva roky. Členmi KSČ sa stali aj Rudolfovi bratia Richard a Josef Slánský.

Do obdobia, keď sa nad Československom sťahovali mraky, je zasadená kapitola *Za obranu státu*. Po Mníchovskej dohode a zákaze KSČ v druhej ČSR odišiel Rudolf Slánský v decembri 1938 cez Francúzsko a Švédsko do emigrácie v Moskve, kde sa utvorilo Zahraničné vedenie KSČ. Slánský tam najskôr viedol českú redakciu a od roku 1942 stredoeurópsku sekciu Moskovského rozhlasu, do ktorej patrili česká, slovenská, poľská aj maďarská redakcia. V júni 1944 sa stal zástupcom moskovského vedenia KSČ v Ukrajinskom štábe partizánskeho hnutia vedeného generálom T. A. Strokachom. Zúčastnil sa aj Slovenského národného povstania, pričom po skončení druhej svetovej vojny bol za svoje aktivity v partizánskom hnutí zvolený za predsedu Sväzu československých partizánov, dokonca po ňom bola pomenovaná aj jedna baňa názvom *Partizán Slánský*. V čase postupného oslobodzovania Československa sa v marci 1945 zúčastnil na jednaniach londýnskych a moskovských exilových delegácií zahraničného odboja, v rámci strany získal druhý najvyšší post ústredného tajomníka KSČ.

Vojnová kataklizma znamenala podľa kapitoly *Exkurs II.* pre Rudolfa Slánského aj tragický skon jeho príbuzných prenasledovaných z rasových dôvodov, okrem rodičov zahynuli i jeho bratia Josef a Zdeněk. Okrem toho bola v roku 1943 v Moskve unesená len niekoľkomesačná dcéra manželov Slánských Naďa a o jej ďalšom osude nie sú dodnes žiadne informácie.

Povojnové presadzovanie sa KSČ v politike tretej ČSR rozoberá autor v kapitole *Budování strany*, v rokoch 1939 až 1945 pritom stratila Komunistická strana Československa až 25 000 svojich členov. Po „veľkom lodivodovi“ Klementovi Gottwaldovi zohral významnú úlohu v období prechodu od „národnej a demokratickej revolúcie“ z roku 1945 k „Februárovému víťazstvu

pracujúceho ľudu“ z roku 1948 i Rudolf Slánský vo funkcii generálneho tajomníka strany. Práve generálny (pôvodne ústredný) sekretariát strany sa stal dôležitým prvkom jej expanzie na politickej sfére ČSR. Slánský sa snažil dosadzovať na vedúce miesta v strane ľudí robotníckeho pôvodu, ktorí však neboli schopní výkonu svojich funkcií, čím podľa neskoršieho odsudzujúceho rozsudku sám uškodil štátu.

Finále boja o prevzatie moci v krajine mapuje kapitola *Na cestě k Únoru*. V tomto období existoval tzv. moskovský vysielateľ ako tajné spojenie Slánského s Moskvou, od roku 1947 sa Slánský zúčastňoval všetkých zasadnutí Informačného byra komunistických robotníckych strán (Kominforma) ako nástupcu v roku 1943 zrušenej tretej Komunistickej internacionály (Kominterna). Na domácej pôde brojil za rozšírenie vplyvu komunistov na Slovensku, kde v parlamentných voľbách v roku 1946 prehrali s Demokratickou stranou: „*Pomůžeme slovenskému národu vyrvat se z hnízda prodejných živelů, které ho nutí sledovat zájmy Wall Streetu.*“ Dôležitú úlohu hral Slánský ako predseda organizačnej komisie KSČ aj počas „Víťazného februára“, zúčastnil sa i následného zlučovacieho zjazdu komunistickej a sociálnodemokratickej strany.

Negatívna charakteristika Rudolfa Slánského je zaznamenaná v kapitole *Spolutvůrce represí*. Perzekúcií politických odporcov sa totiž v pofebruárovom období zúčastňoval z titulu funkcie podpredsedu Ústredného akčného výboru Národného frontu, združujúceho všetky politické strany i spoločenské organizácie v ČSR. Do značnej miery mu podliehal bezpečnostný stranický aparát, keďže zastával aj post predsedu bezpečnostnej komisie ÚV KSČ. Táto komisia v rokoch 1949 až 1951 rozhodovala o 52 politických procesoch, v ktorých bolo odsúhlasené uloženie až 48 trestov smrti súdmi.

Predposledný *Exkurs III.* skúma osobný život Rudolfa Slánského po oslobodení. Jeho manželka Josefa pracovala pred zatknutím svojho manžela ako vedúca oddelenia sovietskej

dokumentácie ministerstva zahraničného obchodu. V roku 1949 sa manželom Slánským narodila dcéra Marta, ktorá krstné meno získala po manželke predsedu KSČ a prezidenta republiky Klementa Gottwalda.

Kapitola *Před procesem* je uvedená politickými procesmi s „nepriateľmi vnútri strany“ v iných ľudovodemokratických krajinách od roku 1949 i bojom proti titoizmu vo východnej Európe. Dôležitú úlohu v súdnych konaniach zohrali aj poradcovia zo Sovietskeho zväzu, Rudolf Slánský bol pritom najskôr označovaný za potenciálnu obeť nižšie postavených súdruhov usilujúcich o jeho život. Následne vykonal sebakritiku za svoje chyby pri výbere a rozmiestňovaní kádrov v strane a po odvolaní z funkcie generálneho tajomníka i zrušení samotného generálneho sekretariátu strany získal v septembri 1951 post podpredsedu vlády. Jeho pád tak prišiel krátko po oslavách päťdesiatych narodenín, už v novembri 1951 došlo k jeho zatknutiu.

Záverečná kapitola *Poslední služba straně* začína antagonistickými citátmi z oslavy jeho abrahámovín („*Ještě jednu padesátku!*“) a z procesu s ním („*Psovi psí smrt!*“). Prekvapenie mnohých československých občanov zo „zrady“ druhého muža strany bolo značné: „*Jistě dojde na Gottwalda, věznici v Praze se říkalo Pankrác a nyní se jí říká Rudolfinum a jednou se jí bude říkat Klementinum.*“ Proti členom tzv. protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánským bolo konajúcemu súdu doručených až 8000 odsudzujúcich rezolúcií z celej republiky. Napríklad z podniku Cihlářské závody n. p. Uhřetěves odznela rezolúcia požadujúca nasledovný výsledok: „*Bylo by proto nespravedlivé, aby tito lotři jen svým dechem otravovali vzduch v naší republice.*“ Niektoré požiadavky „rozhorčených pracujúcich“ vyznievali až absurdne: „*Účastníkov protištátneho sprisahaneckého centra treba zaživa páliť a sťahovať z nich kožu.*“ Slánský bol označovaný aj nasledovne: „*Pod ryšavými vlasy těkají v masce záluďné oči [...] jako přišlápnutý had, který se*

už nemôže vyprostit, ochotne začína vypovídať na prvné otázky. Maska Rudolfa Slánskeho definitívne spadla. Objavila sa pod ňou tvár lidojeda. Tvár starého prohnaneho agenta buržoazie, hrobaže našej slobody.“ V denníku *Rudé právo* bol dokonca publikovaný text: „Imperialisté nechťejú mier, nýbrž válku, a práve preto môžu do svojich služieb získať vždycky len ľudské zrúdy, len takové bezmezné, podlé, pokrytecké, jedovaté hady, jakým se ukázal Slánský.“ Po odsúdení na absolútny trest rozsudkom, proti ktorému nepodal Rudolf Slánský odvolanie, sa jeho životná púť skončila popravou 3. decembra 1952.

Epilóg monografie *Rehabilitace a Exkurz IV.* popisuje väzenie a internáciu Josefy Slánskej i odsúdenie Richarda Slánskeho na doživotný trest odňatia slobody v roku 1953, na slobodu bol pritom prepustený v roku 1958. K občianskej a právnej rehabilitácii Rudolfa Slánskeho došlo v roku 1963, o päť rokov neskôr mu bolo v čase Pražskej jari vrátené aj členstvo v Komunistickej strane Československa. Publikácia je ukončená *Záverom* a *Doslovom* z pera priateľa Rudolfa Slánskeho mladšieho a bývalého predsedu Ústavného súdu Českej republiky Pavla Rychetského.

Viac než 400 textových strán knihy Jana Chadimu o kedysi druhom najmocnejšom mužovi ČSR z prelomu štyridsiatych a päťdesiatych rokov 20. storočia pútavým spôsobom približuje jeho životné osudy českej i slovenskej čitateľskej obci. Významný prínos k našej povojnovej historiografii má anotovaná publikácia aj s poukazom na bohaté literárne zdroje a primárne pramene vrátane dokladov z Ruského štátneho archívu sociálnych a politických dejín či archívnej pozostalosti Josefy Slánskej, vlastnenej jej dcérou Martou Slánskou. Až sedem decénií po vrchole a páde Rudolfa Slánskeho sa tak môžu profesionálni i amatérski historici oboznámiť s podrobným životným príbehom jediného generálneho tajomníka KSČ. Pro futuro by mohli byť predmetom výskumu aj marginálne fakty súvisiace s jeho životom a nerozoberané v tejto monografii

ako pôvod a používanie jeho originálneho priezviska Salzmann, alebo údaje ohľadom jeho vojenskej prezenčnej služby. Po prečítaní monografie možno konštatovať, že každý záujemca o skúmanie doby „budovania našich svetlejších zajtrajškov“ by mal po knihe Jana Chadimu nepochybne siahnuť.

Rudolf Manik

ELIŠKA HURNÁ – JURAJ HURNÝ ml.

PARTIZÁNSKA VRAŽDA V RAJECKEJ DOLINE

Bratislava: Politickí väzni – Zväz protikomunistického odboja, 2022, 103 s.

V prvej polovici roku 2022 vydalo občianske združenie Politickí väzni – Zväz protikomunistického odboja v Bratislave publikáciu, ktorá približuje prípad násilného odvlečenia a zavraždenia Františka Šandrika partizánmi v septembri roku 1944 v oblasti Rajeckej doliny. Tvoria ju predovšetkým spomienky jeho manželky Elišky Hurnej, ktorá ich napísala krátko pred svojou smrťou. Na viacerých miestach ich dopĺňa a rozvíja jej syn Juraj Hurný ml., ktorý sa čitateľom prihovára v úvode publikácie. Autorom state, ktorá približuje priebeh Povstania

v okolí Rajeckej doliny a podoby partizánskych represíí, je historik Martin Lacko. Samotný text vhodne dopĺňajú básne Karola Strmeňa, Jozefa Varinského a Rudolfa Dilonga, ako aj viaceré fotografie, ktoré ilustrujú osudy rodiny Šandrikovcov, Hurných a život v Rajeckej doline.

Hlavnou hrdinkou knihy je teda Eliška Hurná, rod. Otepková (1920 – 1994), ktorá sa narodila v Bratislave v moravsko-českej rodine. V období prvej Slovenskej republiky prežívala pokojné a šťastné roky. V októbri 1941 sa zosobášila so svojim kolegom Františkom Šandrikom (1915 – 1944), s ktorým pracovala v hoteli Carlton. Neskôr sa obaja zamestnali v hotelierstve v Žiline a v kúpeľných domoch v Rajeckej doline. Rodinná idylka sa však ukončila vypuknutím Povstania. V septembri 1944 totiž československí partizáni pod vedením komunistu Antona Sedláčka bezdôvodne odviekli a potom zavraždili jej manžela Františka Šandrika. O jeho osude sa Eliška dozvedela až po objavení jeho tela, následne ho pochovali v jeho rodisku vo Veľkej Bytči. Neskôr sa dozvedela, že medzi popravenými mala byť aj ona a brat jej manžela Jozef.

Po vojne sa Eliška zoznámila s dôstojníkom Jurajom Hurným (1916 – 1984), s ktorým sa zosobášila v júli 1947 a o necelý rok sa im narodil syn Juraj. Spolu sa pokúšali dostať do demokratického zahraničia, no 11. marca 1950 jej manžela zatkli a neskôr na základe vykonštruovaných obvinení odsúdili na 12 rokov odňatia slobody. Eliška sa s malým synom pretĺkala životom len vďaka pomoci rodiny, známych a často i neznámych ľudí. Po návrate manžela z väzenia sa usadili v Bratislave, a keď Juraja mladšieho – sólistu opery Slovenského národného divadla – chceli z politických dôvodov preradiť do zboru, rozhodli sa v roku 1977 odísť do exilu a usadili sa v Rakúskom Grazi.

Príbeh Elišky Hurnej je z viacerých pohľadov mimoriadne zaujímavým svedectvom o období neslobody na Slovensku, ktorý by určite stál aj za filmovej spracovaní.

Ludovít Košík – Branislav Kinčok

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA NAVŠTÍVILA SPLNOMOCNENKYŇA VLÁDY PRE OCHRANU SLOBODY VIEROVYZNANIA ANNA ZÁBORSKÁ

V utorok 5. apríla 2022 navštívila Ústav pamäti národa splnomocnenkyňa vlády pre ochranu slobody vierovyznania alebo presvedčenia Anna Záborská. Na rokovaní s predsedom Správnej rady Ústavu pamäti národa Jánom Pálffym diskutovali o možnostiach spolupráce jej úradu s ÚPN najmä pri výučbe mladých ľudí o porušovaní ľudských práv a náboženských slobôd v období vlády totalitných režimov. Anna Záborská uviedla, že pri problematike ochrany slobody vierovyznania je potrebné mať aj vedomosti o tom, k akým porušeniam náboženských slobôd na Slovensku v nedávnej minulosti dochádzalo. Predseda Správnej rady ÚPN prezentoval aktivity Ústavu práve so zameraním na edukačnú činnosť, ktorej neoddeliteľnou súčasťou sú prednášky o perzekúcii cirkví a veriach, tematická webstránka o likvidácii reholí, výstava

(Foto: Ján Endrödi)

o Sviečkovej manifestácii či viacero knižných publikácií a filmových dokumentov. Výsledkom stretnutia by mala

byť spolupráca oboch inštitúcií na vzájomných projektoch orientovaných na vzdelávanie mladých ľudí.

ON-LINE DISKUSIA O SAMIZDATOCH A SLOBODE SLOVA

Dňa 8. apríla 2022 sa v štúdiu Múzea obetí komunizmu v Košiciach uskutočnila on-line diskusia s názvom *40 rokov boja za slobodu slova*, ktorá sa konala pri nadchádzajúcom výročí založenia samizdatového časopisu *Náboženstvo a súčasnosť*. Diskusia mala aj medzinárodný rozmer, nakoľko jej hosťami boli šéfredaktor časopisu *Tygodnik Solidarność* Michał Ossowski a jeho zástupca Mateusz Kosiński, ktorý je zároveň aj autorom výstavy *Týždenník Solidarity – pamätník slobody slova*. Uvedená výstava bola koncom minulého roku vystavená v priestoroch Poľského inštitútu v Bratislave ako súčasť Festivalu slobody a od marca do apríla bola záujemcom k dispozícii aj v priestoroch Múzea obetí komunizmu v Košiciach. Za slovenskú stranu v diskusii vystúpili historik Ján Šimulčík, ktorý sa téme samizdatov dlhodobo venuje a na pôde ÚPN vydal publikáciu *Éra samizdatu* venovanú kresťanskému samizdatu na

Účastníci diskusie v štúdiu. Zľava J. Šimulčík, F. Mikloško, P. Jašek, M. Ossowski a M. Kosiński

(Foto: Branislav Kinčok)

Slovensku, a disident a prvý šéfredaktor časopisu *Náboženstvo a súčasnosť* František Mikloško. Diskusiu moderoval historik ÚPN Peter Jašek a z poľského jazyka prekladal Mário Kysel.

Diskusia sa dotkla najmä problematiky vydávania samizdatovej litera-

túry v období komunizmu, porovnávala situáciu v Poľsku a na Slovensku v 80. rokoch a v neposlednom rade hostia spomínali aj na vzájomnú spoluprácu Poliakov a Slovákov. Nevyhla sa však ani téme solidarity s Ukrajinou.

SEMINÁR PIUS XII. A STREDOVÝCHODNÁ EURÓPA V KONTEXTE STUDENEJ VOJNY (1945 – 1958)

Dňa 19. mája 2022 sa v rámci spolupráce Ústavu pamäti národa a Rímsko-katolíckej bohosloveckej cyrilometodskej fakulty Univerzity Komenského uskutočnil v Bratislave medzinárodný odborný seminár *Pius XII. a stredovýchodná Európa v kontexte studenej vojny (1945 – 1958)*. Seminár sa konal v rámci grantového projektu VEGA Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky „Svätá stolica a slovenská otázka, 1945 – 1958“. Cieľom seminára bolo poskytnúť odbornej verejnosti prvé významnejšie poznatky týkajúce sa výstupov z archívnych výskumov vatikánskych archívov, ktoré zahŕňa pontifikát pápeža Pia XII. vo vzťahu k stredovýchodnej Európe v období počiatkov studenej vojny.

Na podujatí zaznelo šesť odborných príspevkov, pričom v úvodnom referáte prof. Emília Hrabovec z Univerzity Komenského v Bratislave zdôraznila, že doterajší výskum začiatkov studenej vojny neprekúžal dostatočný záujem

Z otvorenia konferencie (Foto: Branislav Kinčok)

o zohľadnenie úlohy Pia XII. a jeho pontifikátu, preto je nevyhnutné zaoberať sa aj touto tematikou. Medzi prednášajúcimi boli prof. Massimiliano Valente z Európskej univerzity v Ríme, profesor cirkevných dejín na Katolíckej Univerzite Petra Pázmaňa v Budapešti a člen vedeckej rady Európskej

siete Pamäť a solidarita András Fejérdy, dr. Michal Klakus z pastoračného centra vo Fréjus-Toulon, prof. Arunas Streikus z Univerzity Vilnius a dr. Beáta Katreblová Blehová z Ústavu pamäti národa. Záznam z podujatia bude v blízkej budúcnosti zverejnený na YouTube kanáli Ústavu pamäti národa.

PIETNA SPOMIENKA NA JÁNA LANGOŠA

Predstavitelia a zamestnanci ÚPN a taktiež osobní priatelia a známi si v stredu 15. júna pripomenuli pamiatku Jána Langoša – disidenta, porevolučného ministra vnútra, poslanca a zakladateľa Ústavu pamäti národa. Pietna spomienka v deň 16. výročia jeho tragického úmrtia sa konala na Námestí SNP v Bratislave, kde je pred budovou, v ktorej v minulosti sídlil ústav, umiestnená busta Jána Langoša.

Okrem členov Správnej rady položili kvety k pamätníku aj zástupcovia Kresťanskodemokratického hnutia a prostredníctvom svojho zástupcu aj poslankyňa Európskeho parlamentu Miriam Lexmann. Ján Langoš sa uctil tiež Dcéry politických väzňov.

Ján Langoš sa v období komunizmu podieľal na tvorbe kultúrno-občianskych samizdatov a stal sa jednou z kľúčových osobností slovenského

Predseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy a podpredsedníčka SpR ÚPN Marína Zavacká počas pietnej spomienky na Jána Langoša (Foto: Andrea Púčiková)

disentu v 80. rokoch. Zapojoil sa do revolučného diania koncom roku 1989, bol aktívny v hnutí Verejnosc proti násiliu a po páde komunistického režimu sa ako federálny minister vnútra zaslúžil o zrušenie Štátnej

bezpečnosti. Jeho práca a boj proti totalitným režimom vyvrcholili schválením Zákona o pamäti národa v roku 2002 a vytvorením Ústavu pamäti národa, ktorého prvým predsedom sa aj stal.

70. VÝROČIE SÚDNEHO PROCESU S BLAHOSLAVENOU SESTROU ZDENKOU SCHELINGOVOU

Ústav pamäti národa, Konfederácia politických väzňov Slovenska a Kongregácia milosrdných sestier Svätého kríža si v utorok 21. júna 2022 na Kalvárii v Trnave pripomenuli 70. výročie súdneho procesu s Cecíliou Schelingovou, sestrou Zdenkou (1916 – 1955).

Spomienku otvoril položením venca k pamätnej tabuli pripomínajúcej miesto posledného odpočinku Zdenky Schelingovej v rokoch 1955 až 1979 bývalý politický väzeň Vladimír Domorák. Následne sa prítomným prihovril predseda KPVS Peter Sandtner, predseda Správnej rady ÚPN Jerguš Sivoš a rehoľná sestra Tatiana. Nasledovala krížová cesta venovaná blahoslavenej sestre Zdenke.

Sestra Zdenka začiatkom roka 1952 pomohla k úteku zo Štátnej nemocnice v Bratislave kňazovi Štefanovi Košťalovi a trom bohoslovcov, ktorých Štátna bezpečnosť dobila tak, že potrebovali lekársku starostlivosť. Koncom februára 1952 ju zatkla Štátna bezpečnosť. Počas výsluchov ju topili, bili aj kopali, ťahali za vlasy, zväzovali, zviazanú vyvesovali a nechali celú noc v mokrom oblečení. Príslušníci Štátnej bezpečnosti jej spôsobili nezvratné poškodenie zdravia, ktoré viedlo k jej predčasnej smrti. Súd ju 17. júna 1952 odsúdil za velezradu na 12 rokov odňatia slobody a 10 rokov straty čestných práv občianskych. Prešla vyšetrovacou väzbou v Justičnom paláci v Bratislave, väznicami v Rimavskej Sobotě, Pardubiciach, Brne a väzenskou nemocnicou v Prahe na Pankráci. V polovici apríla 1955 ju s podlomeným zdravím podmienene prepustili a o niekoľko dní ju hospitalizovali v Trnavskej nemocnici, kde na následky mučenia zomrela 31. júla 1955 vo veku nedožitých 39 rokov. Krajský súd v Bratislave ju 6. apríla 1970 oslobodil spod obžaloby pre trestný čin velezrady a Najvyšší súd

Účastníci spomienky na blahoslavenú sestru Zdenku Schelingovú (Foto: Eva Javorská)

SSR 18. novembra 1970 zrušil rozsudok v celom rozsahu. Pápež Ján Pavol II. vyhlásil 14. septembra 2003 sestru Zdenku za blahoslavenú.

Predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa vo svojom prejave pripomenul, že „je dnes na nás, aby utrpenie a zápas obetí s totalitným režimom nebol márný a ich odvaha

Sestra Eva Helena Mihoková (Foto: Eva Javorská)

a sila postaviť sa násiliu a zvoliť násilných režimov nezostali zabudnuté“. Uviedol, že blahoslavená Zdenka „svojím presvedčením, svojimi činmi, postojmi, svojím konaním nám aj dnes ukazuje rozdiel medzi dobrom a zlom, medzi láskou a ľahostajnosťou, medzi duševnou slepotou a otvorenosťou srdca“. Z prítomných osobitne vyzdvihol život sestry Evy Mihokovej, ktorú krátko po osemdesiatych narodeninách 12. septembra 1952 komunistický režim internoval v centralizačnom kláštore v Močenku a o tri mesiace ju násilne vyviezol do západných Čiech na práce v továrni. V osobnom príhovore jej povedal: „Svedectvo vášho života, prežité utrpenie, nezlomnosť, pevné hodnoty a skutočne hlboké presvedčenie výraznou mierou prispeli ku slobodnej a demokratickej spoločnosti a stali sa vzorom pre nás všetkých. S úctou a pokorou sa skláňam pred vašou vnútornou silou a odvahou“. Následne odovzdal sestre Helene dekrét veterána protikomunistického odboja a ako prejav úcty a vďaky pamätnú medailu Ústavu pamäti národa.

NOVÝ PREDSEDA SPRÁVNEJ RADY ÚSTAVU PAMÄTI NÁRODA

Novým predsedom SpR Ústavu pamäti národa sa stal Jerguš Sivoš, ktorého do funkcie v zmysle Zákona o pamäti národa na svojom zasadnutí v piatok 17. júna 2022 zvolila Správna rada Ústavu pamäti národa. Vo funkcii nahradil dovtedajšieho predsedu SpR ÚPN Jána Pálffyho.

Jerguš Sivoš (1979) pôsobil ako zamestnanec Ústavu pamäti národa od júla 2003 do júna 2022. Postupne pracoval v Sekcii sprístupňovania dokumentov, v Sekcii dokumentácie a od októbra 2017 ako riaditeľ Kancelárie

Ústavu pamäti národa. Národná rada Slovenskej republiky ho uznesením číslo 1484 z 25. mája 2022 zvolila za člena Správnej rady Ústavu pamäti národa s účinnosťou od 17. júna 2022.

Počas svojho pôsobenia v Ústave pamäti národa sa zaoberal organizáciou, personálnym obsadením a činnosťou útvarov Štátnej bezpečnosti, systémom pracovných táborov a represiou štátu voči občanom. Je autorom viacerých publikácií, edícií dokumentov a štúdií, a tiež členom Edičnej rady Múzea pamäti XX. storočia v Prahe.

Nový predseda Správnej rady ÚPN Jerguš Sivoš (Foto: Pavol Harum)

SPOMIENKA NA OBETE KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

Úrad splnomocnenca Vlády SR pre ochranu slobody vierovyznania alebo presvedčenia zorganizoval 23. júna 2022 pri pamätníku Sviečkovej manifestácie na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave spomienku na obete komunistického režimu.

Splnomocnenkyňa Anna Zábořská vo svojom príhovore upozornila na pretrvávajúcu potrebu ochraňovať slobodu vierovyznania a presvedčenia. Pripomenula tiež, že nedemokratické režimy prenasledovali medzi prvými veriacich ľudí.

Generálny biskup Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku Ivan Elko pripomenul prenasledovanie evanjelických duchovných počas komunistického režimu, ako aj prítomnosť evanjelikov na Sviečkovej manifestácii.

Predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Jerguš Sivoš priblížil osudy dvoch obetí komunistického režimu. Blahoslavenú sestru Zdenku Cecíliu Schelingovú komunistický režim utýral za to, že pomohla pri úteku z nemocnice kňazovi a trom bohoslovcov. Valéria Matulayová sa voči režimu „previnila“ verejným prehlásením, že jej deti neboli prijaté na vysokú školu kvôli zlému kádrovému profilu, hoci mali dovtedy

Predseda SpR ÚPN Jerguš Sivoš položil veniec k pamätníku Sviečkovej manifestácie (Foto: Michal Miklovič)

výborné študijné výsledky. Obe ženy zomreli predčasne na následky krutého zaobchádzania vo vyšetrovacej väzbe.

Predseda Konfederácie politických väzňov Slovenska Peter Sandtner upozornil na potrebu pripomínania si všetkých, aj menej známych a neznámych obetí komunistického režimu. Vo svojom príhovore tiež ocenil znamenavanie spomienok bývalých politických väzňov.

Po príhovoroch nasledovalo krátke hudobné pásmo s čítaním obhajoby Silvestra Krčméryho na súde v Trenčíne 24. júna 1954 so známym výrokom „*Vy máte v rukách moc, ale my máme pravdu*“. Podujatie bolo ukončené položením vencov a kytíc k pamätníku Sviečkovej manifestácie.

V blízkosti pamätníka bola prvýkrát v exteriéri inštalovaná výstava o Sviečkovej manifestácii, ktorú pripravil Ústav pamäti národa.

INTERAKTÍVNA MAPA SLOVENSKA S PAMÄTNÍKMI OBETIAM KOMUNIZMU

Ústav pamäti národa v spolupráci s Konfederáciou politických väzňov Slovenska a Tlačovou agentúrou Slovenskej republiky pripravil interaktívnu mapu s vyznačenými pamätníkmi, pamätnými tabuľami, sochami, bustami a ďalšími pamätnými miestami, ktoré pripomínajú obeť komunistickej totality. Mapa je dostupná na webovej stránke www.pamatniky.sk.

Každé pamätné miesto je zaradené do kategórie, ako napríklad prenasledovanie cirkví, vojenské tábory nútennej práce a pomocné technické prápory, obeť Železnej opony a podobne, a je doplnené o historické fakty a kontext.

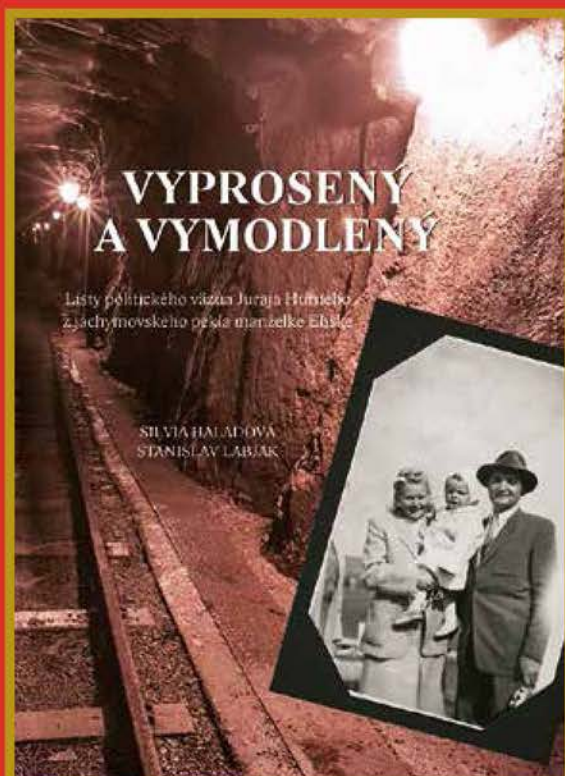
Mapa je nielen dokumentáciou pietnych miest, ale aj vzdelávacím nástrojom vhodným pre učiteľov dejepisu či rodičov, využitelným počas exkurzií a výletov. Zároveň môže byť pomôckou pri plánovaní výročí a pietnych spomienok pre samosprávy.

Ďalšie pamätné miesta budú na mape postupne pribúdať, preto uvítame informácie o nových pamätných tabuliach, či dobové fotografie viažuce sa na konkrétne miesta zo súkromných archívov.

V časopise Pamäť národa boli použité fotografie
z Tlačovej agentúry Slovenskej republiky

• **tasr** •

NOVÁ KNIHA ÚPN

Ústav pamäti národa

Bratislava 2022

ISBN 978-80-89335-98-5

VYPROSENÝ A VYMODLENÝ

Listy politického väzňa Juraja Hurného z jáchymovského pekla manželke Eliške

SILVIA HALADOVÁ – STANISLAV LABJAK

Témou najnovšej publikácie Ústavu pamäti národa je životný príbeh politického väzňa Juraja Hurného, ktorý po odsúdení na základe vykonštruovaných obvinení strávil 10 rokov v komunistických pracovných táboroch a za mrežami väzníc. Na vlastnej koži tak zažil najťažšiu formu represíí, ktorými režim prenasledoval nepohodlných občanov, teda zaradovanie politických väzňov na ťažké práce v uránových baniach v severozápadných Čechách. Tie sa stali v povojnových 50. rokoch osudom tisícok občanov. V obzvlášť náročných podmienkach mu bola oporou silná morálka, viera, no predovšetkým bezhraničná podpora manželky Elišky. Násilné odlúčenie rodina kompenzovala písaním listov, pričom vzájomná korešpondencia po celú dobu väznenia nestratila na intenzite.

Interpretácia tejto unikátnej zbierky osobnej korešpondencie prináša jedinečný pohľad na pohnuté osudy bežnej rodiny, prenasledovanej krutosťou totalitného režimu. Úvodná časť publikácie je venovaná základným životopisným údajom Juraja Hurného a jeho rodiny. Sprostredkované pestovanie manželského a rodinného života, atmosféru v pracovných táboroch, popisovanú v medziach cenzúry, či chvíle každodennosti zaznamenáva v druhej časti práce analýza zachovanej korešpondencie manželov Hurných v rozsahu 856 listov, v kontexte s ďalšími kategóriami archívnych prameňov. Tretia časť knihy predstavuje výber prepisov korešpondencie v počte 80 listov, so zameraním na priblíženie najsilnejších momentov prežívania náročných životných osudov rodiny Hurných. Súčasťou publikácie je bohatá dokumentačná a fotografická príloha, obsahujúca doteraz nepublikované materiály z rodinných archívov. Unikátnosť knihy spočíva v tom, že verejnosti po prvýkrát predstavuje autentické dobové dokumenty politického väzňa, ktoré poodkrývajú krutú každodennosť jáchymovského pekla, ako aj ďalších komunistických väzníc a pracovných táborov. Rovnako ukazujú, že utrpenie politických väzňov sa prenášalo na ich blízkych rodinných príslušníkov, ktorým komunistický režim všemožne sťažoval každodenný život.